ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ'NDE ANLAMCA KAYNAŞMIŞ (DEYİMLEŞMİŞ) BİRLEŞİK FİİLLER

Hazırlayan: Ahmet GÖZÜTOK

Danışman: Yrd. Doç. Dr. F. Sibel BAYRAKTAR

Lisansüstü Eğitim, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Dili Bilim Dalı için öngördüğü YÜKSEK LİSANS TEZİ OLARAK hazırlanmıştır.

Edirne

Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

2009

T.C.

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ'NDE ANLAMCA KAYNAŞMIŞ (DEYİMLEŞMİŞ) BİRLEŞİK FİİLLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ahmet GÖZÜTOK tarafından hazırlanan bu çalışma 26.02.2009 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile kabul edilmiştir.

Başkan Prof. Dr. Recep DUYMAZ

Üye Yrd. Doç. Dr. F. Sibel BAYRAKTAR (Danışman)

Üye Yrd. Doç. Dr. Nesrin GÜNAY

ÖN SÖZ

Orhun abidelerinden itibaren varlığını gösteren deyimler(sav, mesel, darb-ı mesel…) milli kültürümüzün önemli bir parçası olduğu gibi hem edebiyat hem de dil açısından tartışılmaz bir önem arz etmektedir.

Türkçe Sözlük'te "…gerçek anlamından az çok ayrı, ilgi çekici bir anlam taşıyan kalıplaşmış söz öbeği"[1] biçiminde tanımlanmıştır.

"Deyim"[2] sözcüğü, söylemek, dile getirmek, açık etmek… anlamlarına gelen "de-" kökünden türemiş bir isimdir. Bu sözcük "Osmanlıcadan Türkçeye Cep Kılavuzu"nda[3] Osmanlıca "ta'bir" kelimesi yerine kullanılmaktadır.

Ebüzziya Tevfik, Şinasi'nin Durûb-ı Emsali Osmaniyye'sini üçüncü kez bastırırken sonuna yazdığı "Mülahaza-i Tâbı'" atasözünü tarif ettikten sonra bizde ilk kez deyimin tarifine geçer: "Her lisanda atasözleri ile atasözleri kuvvetinde bir takım tabirler vardır" diyerek dilimizde bunlara yerine göre ıstılah (terim), yerine göre tabir(deyim) denildiğini ifade eder ve deyimin tarifini yapar: Deyim, "bir duyguyu veya hususi bir düşünceyi tercüme etmek ve tarifini yapmaktan ibarettir". Devamında "Meşhur tabirlerdendir" sözünü, halkın dilinde söylenilegelen bir deyim olduğunu örnek olarak verir.

Deyimle ilgili Ebüzziya Tevfik'in ilk bilgilere dayalı olarak şöyle bir tarif yapılabilir: Deyim, bir duyguyu, düşünceyi, durumu anlatan, bir hüküm ifade etmeyen, çoğu mecazlı olan kalıplaşmış sözlerdir.[4]

Yukarda ifade ettiğimiz şekilde deyimler etkili anlatımıyla asırlardan beri varlığını sürdüren ve eşsiz olan Türkçemize zenginlik katan kıymetli değerlerimizdendir. Bu nedenle üzerinde durulup incelenmesi gereken bir hazine niteliğindedir.

---

[1] Türkçe Sözlük, TDK yayınları, Ankara 2005.
[2] Deyim (Osm. Ta'bir, ifade, İng. idiom / expression, Fr. locution / expression, Alm. redensart)
[3] T.D.T.C. Osmanlıcadan Türkçeye Cep Kılavuzu, İstanbul 1935.
[4] Doç. Dr. Recep Duymaz, Atalar Sözü, Gökkubbe yayınları, İstanbul 2005. s. 33,34

Biz de bu hazinelerden daha farklı neler bulabiliriz düşüncesiyle Eski Anadolu Türkçesi'nin önemli dil yadigârlarından olan Dânişmend-nâme, Yunus Emre'nin Divanı, Dede Korkut ve Ahmed-i Dâ'i Divanında yer alan deyimleşmiş birleşik fiiller üzerinde durup ve bunları şekil özelliklerine göre tasnif etmeye çalıştık. Çünkü deyimler üzerine yapılan çalışmaların çoğu, deyimlerin anlam özellikleriyle ilgilidir. Bunların önemli bir kısmını da sözlükler[5] oluşturmaktadır. Bu çalışmalarda elde edilen bilgiler deyimleri anlamamız ve bu sözlerle ilgili genel yargılara ulaşmamız için yeterli olmamaktadır. Deyimlerin yapısal özellikleri ve bu yapılar üzerindeki deyimleşme sıklığı da araştırılmalıdır.[6]

Dilimiz anlam kaymasına uğrayarak deyimleşmiş birleşik fiiller açısından çok zengindir. Dildeki sayıları altı binin üzerindedir. Ancak gramerlerimizde bu konunun pek ele alınmadığının sadece "birleşik fiiller" başlığı altında çok kısa bilgilerle geçiştirildiğini görmekteyiz. Bu da gramerimizde bir eksiklik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Deyimleşmiş birleşik fiiller gramer yapıları bakımından öteki birleşik fiillerden ayrılan bazı özellikler taşır. Bunların belirli şekil kalıpları vardır. Şekilce, bir isim ve bir yardımcı fiille kurulan birleşik fiillere benzerler. Ancak, onlardan ayrılan yanları fiilden önceki isim öğesinin sabit kalmaması, yalın olarak kullanılabildiği gibi bir isim gurubu halinde de bulunabilmesi ve işletme ekleri ile genişletilebilmesidir. Bu özelliğinden dolayı, fiilden önce gelen isim öğesi fiile bir özne, bir nesne, bir yer tamlayıcısı veya zarf görevi ile bağlanabilmektedir. Ayrıca fiilden önceki isim öğesi birden fazla da olabilmektedir.[7] Ör: **İçi kan ağla-** "belli edilmeyen derin bir üzüntü içinde olmak, **İş (işi) baştan aş-** "çok işi olmak", **Gözü fal taşı gibi açıl-** "hayret etmek, hayretten donakalmak".

Çalışmamızda Eski Anadolu Türkçesi dil özelliğini taşıyan XIII. yüzyıldan Dânişmend-nâme ve Yunus Emre Divanı, XIV. yüzyıldan Dede Korkut, XV. yüzyıldan

---

[5] E. Kemal Eyüpoğlu, Şiirde ve Halk Dilinde Atasöleri ve Deyimler, İstanbul 1975.
Sabahat Emir, Deyimler Sözlüğü, Emir Yayınları İstanbul 1983.

[6] Celal Demir, Türkçede Deyimlerin Söz Dizimsel Özellikleri, Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, Mayıs/2008 Sayı: 677

[7] Zeynep Kokmaz, Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi) s.838 Ankara TDK 2003.

Ahmed-i Dâ'i Divanı eserlerinde yer alan deyimleşmiş birleşik fiilleri incelemeye gayret ettik.

Çalışmamızı, Önsöz ve Giriş'ten sonra dört bölüm halinde düzenledik.

Giriş'te eserlerin dil açısından taşıdıkları önem hakkında kısa bilgiler vermeye çalıştık.

I.Bölümde Dânişmend-nâme, II. Bölümde Yunus Emre Divanı, III. Bölümde Dede Korkut, IV. Bölümde Ahmed-i Dâ'i Divanı'da geçen deyimleri geçtiği beyit ve cümlelerle beraber verdik. Deyimlerin tespiti ve tasnifinde alfabetik sıraya uymaya çalıştık. Metinlerde geçen deyimleri koyu harfle belirterek daha rahat bulunmasını sağladık. Özellikle Yunus'un Divan'ında birbirine çok yakın kelimeler kullanılmakla birlikte çok farklı anlamlar üstlenmiş deyimlere rastladık.

Ör: **ele gir-:** Elle tutulabilir olmak. (162-3),

ellere gir-: Elinden kaçırmak, yakalayamamak. (353-1).

Dânişmend-nâme de benzer örneklerden,

Ör: **ayağa düş-** : Acz içinde kalmak, kuvvetten düşmek. 131b-9, 151b-4

ayağına düş- : Birine muhtaç olmak. 47a-6

K. Eyüpoğlu sözlüğünde ve diğer sözlüklerde karşılığını bulamadığımız ama deyim olduğundan tereddüt etmediğimiz bu tip durumları beyitin içindeki anlamından hareketle anlamlandırmaya çalıştık.

Biz daha çok deyimlerin yapı özellikleriyle ilgilendik. Bu açıdan bakıldığında deyimler konusunun öncede ifade ettiğimiz gibi daha pek çok açıdan araştırılmaya muhtaç olduğunu gördük.

Çalışmalarım esnasında yazı işlerinde bana yardımcı olan değerli dostum Halil İbrahim DEDE'ye teşekkür ederim. Ayrıca karşılaştığım güçlükler, anlamlandırma ve tasnifte zorluk çektiğim deyimler konusunda beni aydınlatan, bilgi ve tecrübelerini ve kıymetli vaktini benden esirgemeyen değerli Yrd. Doç. Dr. Fatma Sibel BAYRAKTAR hocama teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım.

Ahmet GÖZÜTOK

Şubat 2009

ÖZET

Tezin Adı: Eski Anadolu Türkçesi'nde Anlamca Kaynaşmış (deyimleşmiş) Birleşik Fiiller

Hazırlayan: Ahmet GÖZÜTOK

Çalışmamızda Eski Anadolu Türkçesi dönemi özelliklerini ihtiva eden Yunus Emre'nin Divanı, Dânişmend-nâme, Dede Korkut ve Ahmed-i Dâ'i' Divanı eserleri esas alınmıştır. Bu eserlerin her biri ayrı bir yüzyıla ait olduğu için Eski Anadolu Türkçesi'nin tüm ses ve şekil özellikleri hakkında bizlere bilgi vermektedir. Yaptığımız bu çalışma; "Ön Söz", "Giriş", "Bölüm I", "Bölüm II", "I. Bölüm", "II. Bölüm", "III. Bölüm", "IV. Bölüm", "Sonuç" ve "Kaynakça" kısımlarından oluşmaktadır. Tezimizde adı geçen eserlerdeki anlamca kaynaşmış (deyimleşmiş) birleşik fiiller tespit edilerek tasnifleri yapılmıştır. Metinlerdeki deyimler tespit edildikten sonra çalışmanın başından sonuna kadar elde edilen tespitler neticesinde bir sonuca varılmıştır. Kaynakça kısmında ise tez için yararlanılan eserlerin künyeleri verilmiştir.

Anahtar Kelimeler:

Yunus Emre, Dânişmend-nâme, Dede Korkut ve Ahmed-i Dâ'i, divan, birleşik fiil, deyim.

ABSTRACT

Name of the Thesis: Compound verbs which had been welded in meaning (which became idioms) in Old Anatolian Turkish.

Prepared by: Ahmet GÖZÜTOK

In our study, Yunus Emre's Divan, Danişmend-name, Dede Korkut's Divan and Ahmed-i Dai's Divan that comprise Turkish characteristics in old Anatolian period of time, have been taken as bases. Since each of them belongs to different centuries, these works inform us about all sound and manner characteristics of old Anatolian Turkish. This study consists of "Foreword", "Introduction", "Section I". "Section II", "Section III", "Section IV", "Conclusion", "References". Compound verbs used in mentioned works, which had been welded in meaning, have been determined and classified. After determined idioms in texts, we reached a conclusion in the basis of the results that we determined from the beginning through the end of our study. The works' identification tags which have been utilized in this thesis, have been given in references section.

Key Words:

Yunus Emre, Danişmend-name, Dede Korkut and Ahmed-i Dai, divan, compound verb, idiom.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ

Yunus Emre Divanı[8]

XIII. yüzyıldan günümüze kadar gelen zaman içinde Anadolu Türk Edebiyatının en önemli şâirlerinden birisi Yunus Emre'dir.

Türk Dili İçinde Yunus Emre: Yunus Emre'nin yaşadığı çağ, Türkçenin tasnifini yapan dil âlimlerine göre Eski Anadolu Türkçesi dönemidir. XIII.-XV. yüzyıllar arasındaki bu dönem, Batı Türkçesi dediğimiz ve günümüze kadar gelen Türkçe'nin temelini teşkil eder. Eski Anadolu Türkçesi, Orta Asya Türkçesi (Eski Türkçe) ile Osmanlıca dediğimiz imparatorluk Türkçesi arasında bir köprü vazifesi görür. Bu dönem, Anadolu Türkçesinin Arapça, Farsça tesirinden uzak olduğu bir dönemdir.

Eski Anadolu Türkçesi içerisinde Yunus Emre'nin iki eseri önemli yer tutar. Divan ve Risaletü'n-nushiyye, her şeyden önce, 600 yıl önceki Türkçe'nin kök, ek, imlâ, ses ve cümle kuruluşu açısından iki eşsiz örneğidir. Türkçenin gelişme seyrini araştıranlar için her zaman başvurulabilecek iki kaynaktır. Yani Türkçenin tarihi içinde Yunus Emre'nin bu büyük hizmeti unutulmamalıdır.

İkinci olarak Yunus Emre, kendinden sonra gelen şairlere bir yol göstermiştir. Türkçe ile Türkçenin en güzel şiirlerinin yazılabileceğini ispat etmiştir. Günümüze kadar gelen halk şiirine, tekke şiirine dilin kapısını açmış, hiç değilse bir geleneğin sağlam bir şekilde devam etmesine yardımcı olmuştur.

---

[8] Yunus Emre Divanı haz. N. Ziya Bakırcıoğlu Ötüken Yayınları, İstanbul, 2006

Kendi tabiî akışı içinde gelişen, bir yandan da Arapça ve Farsça'dan gelen kavramlarla zenginleşen Türkçe, Yunus'un şiirinin gücü ve halk üzerindeki tesiriyle, sağlam bir şiir dili olma yolunu tutmuştur. Çağdaşı Mevlânâ'nın baştanbaşa Farsça yazdığı bir ortamda Yunus, ne kadar Türkçe yazılabilirse o kadar Türkçe yazmıştır. Diyebiliriz ki sağlam bir dil şuuruyla, Türkçe'nin yeniden tabii bünyesine kavuşmasını sağlayan Yahya Kemal'in zaman ve mekan ötesinden üstadı Yunus'dur.

Dânişmend-nâme[9]

Anadolu'nun iç ve kuzey bölgelerinin fethini menkıbevi olarak anlatan Dânişmend-nâme, ilk kez 1245 yılında Mevlana ibn-i Alâ tarafından kaleme alınmıştır. Arif Ali, eseri sadeleştirerek 1361 yılında ikinci kez yazmıştır. Günümüze ulaşan en eski nüshalar ise 1570 ve 1605 tarihlerini taşımaktadır.

Eserimiz kelime hazinesi ve örneklerin çokluğu açısından Eski Türkiye Türkçesinin önemli dil yadigârlarından biridir. Ayrıca yazıldığı devrindeki Türklerin yaşayış tarzı hakkında önemli bilgileri bünyesinde bulundurmaktadır.

Eser türünün diğer örnekleri Battâl-nâme ve Saltuk-nâme'ye göre tarihî bilgilere daha uygun olduğundan ve abartmalara fazla yer vermemesinden dolayı birçok tarihçi tarafından kaynak olarak kabul edilmiştir.

Eser, tarihi özellikleriyle beraber, XIV. ve daha önceki yüzyıllarda Anadolu'nun coğrafik durumu ile Türklerin, gelenek, görenek, hayat tarzının incelenmesi açısından önemli bir kaynaktır. Dede Korkut Hikâyeleri'nin coğrafyasına yakın bir yerde, Tokat'ta yazılmış olan destan, çeşitli konularda mukayese için de kıymetli bir belgedir.

[9] Dânişmend-namenin Dil Özellikleri, Necati Demir, Konya-1996

Dânişmend-nâme, bütün bunlarla beraber Eski Türkiye Türkçesi'nin önemli bir dil yadigârıdır. Mevzuların halk ağzından derlenerek yazıya geçirilmesi yanında Tokat'ta yazılması ve bu bölgenin mahalli kelimelerine az da olsa yer vermesi, eseri dil açısından daha da kıymetli duruma getirmektedir.

Dede Korkut

Hazreti Resul Aleyhisselam zamanına yakın Bayat boyundan Korkut Ata derler bir er kopdu, Oğuz'un ol kişi tamam bilicisiydi, Oğuz'un içinde tamam velayeti zahir olmışıdı, ne derse olurdu, gayipden dürlü haber söylerdi, Hak Taâla anun gönlüne ilham ederdi…" Kitab-ı Dedem Korkut âlâ Lisan-ı Taife-i Oğuzan böyle başlar. Sonra 12 hikâyede, Türk boylarının komşularıyla münasebetlerini, 'kâfir'lerle mücadelesini, konup göçmelerini, evlenip çoğalmalarını, aile hayatlarını, ölümlerini, doğumlarını, çocuklarına isim vermelerini anlatır. Ve tabii ki her hikâyede Korkut Ata'mız sahneye çıkıp boy boylar, soy soylar, alıp sazı eline, "Hani dediğim bey erenler / Dünya benim diyenler / Ecel aldı yer gizledi / Fâni dünya kime kaldı? Gelimli gidimli dünya / Ahir son ucu ölümlü dünya…" diye şiir söyler.

Dede Korkut, belirsiz bir zamanda, masalla gerçek arası olaylar zinciri içinde, hayal meyal bir coğrafyada, şiirle hikâye arasında akıp giden bir metinle yapılan doyumsuz bir yolculuktur. Her şey biraz buğulu, biraz hayal meyâldir; çünkü hikâyelerin ne zamanı ne mekânı ne de yazıya geçiriliş tarihi tam olarak bellidir. Evet, hikâyeler hâkim kabule göre Oğuz beylerinin hayatını anlatır ve VI. yüzyılda Çin'den Karadeniz'e kadar uzanan bir alanı içine alan Oğuz coğrafyasında geçer. Boğaç Han, Salur Kazan, Bamsı Beyrek, Uruz Bey gibi kahramanlar da Oğuz beylerinden başkası değildir. Hikâyelerin kahramanları, Oğuz ili denen Doğu Anadolu ve Azerbaycan bölgesinde Rum İmparatorluğu, Gürcüler, Abhazlar gibi komşularıyla savaşmaktadır. Yine hâkim kanaate göre olaylar, Oğuz Türklerinin İslamiyet'le tanıştığı; fakat İslam'ın henüz hayata bütünüyle hâkim olmadığı zamanlarda geçer. Kahramanlarımız duru sudan abdest alıp adı güzel Muhammed'e salâvat getirip iki rekât namaz kılarlar…

Bütün bunlara rağmen hikâyelerin daha eski çağlara ait olduğunu, İslamiyet'le ilgisinin bulunmadığını, kahramanlarının Oğuz beyleri de olmadığını iddia edenler vardır. Zaten ne derleyen ne de yazıya geçiren bellidir. Dede Korkut'un kimliği de adamakıllı meçhuldür.

Dede Korkut Kitabının bugün elde, biri Dresden'de, öbürü Vatikan'da olmak üzere, iki yazma nüshası vardır.

Dil özellikleri: Dede Korkut'u edebiyatın doruğuna yükselten yanı, dilindeki güzellik ve üslûbundaki mükemmelliktir. Göçebe Oğuz boylarının bir hanlık düzeni içinde IX.-XI. yüzyıldan XV. yüzyıla, Sirderya boylarından Doğu Anadolu ve Azerbaycan'a kadar uzanan mücadele ve yaşayışlarının ifadesi olan Dede Korkut Kitabı, bilindiği üzere, XV. yüzyıl sonlarında yazıya aktarılmıştır. Dil yapısı Eski Anadolu Türkçesini temsil eder. Dede Korkut hikâyelerinin dili, Eski Anadolu Türkçesinin öteki eserleri ile karşılaştırıldığında, aralarında tam bir koşutluk olduğu görülür.

Dede Korkut hikâyelerinin genel dil yapısı, Muharrem Ergin ve Ahmet Caferoğlu'nda işaret ettikleri gibi, Eski Anadolu Türkçesinin Doğu Anadolu ve Azerbaycan ağızlarına dayanmaktadır.

Dede Korkut hikâyeleri, günümüze kadar uzanan yazılı metni ile nazım-nesir karışımı bir görünümdedir. Hikâyeler nesir dili; kahramanların konuşmaları (soylamalar) nazım dili ile anlatılmıştır. Eserin manzum bölümleri ile mensur bölümleri birbirinden ayrılmış değildir. Aksine iç içe girmiştir. Manzum bölümlerde çok kez düzenli bir nazım tekniği de göze çarpmaz.

Dede Korkut'taki deyimler, yüzyılların hayat tecrübesinden süzülerek oluşmuş bulunan uyumlu söz kalıplarıdır. Bunlar esere yalnız üslûp güzelliği katmakla kalmamış, hayat felsefesi ve dünya görüşü açısından bir anlam derinliği de katmıştır.

Eserde fiil cümlelerinin bolluğu da ayrı bir üslûp özelliği oluşturmuştur. Orhan Şaik Gökyay Dede Korkut'ta 2250 cümle tespit etmiştir. Bunlardan yalnız 250'si isim

cümlesi, kalanların hepsi fiil cümlesidir. Bu durum, eserdeki üslûp akıcılığının ve kıvraklığının bir başka tanığıdır.

Dede Korkut, dil ve üslûp özellikleri bakımından, zamanın getirdiği bütün aşınma ve bozulmalara rağmen, yine de bir yandan göçebe Oğuz boylarının yaşayış biçimine ayak uyduran akıcı, kıvrak söyleyiş temposu öte yandan da Türkçenin anlatım gücündeki derinlik ve estetik değerler ile mükemmelliğe ve doruğa ulaşmış bir şaheserdir.[10]

Sonuç olarak diyebiliriz ki; Dede Korkut Kitabı Türk çocuklarının ruh ve kafa yapısını tek başına sağlam tutacak kudrete ve karakterde bir eserdir. Bu kitabı okuyan ve hazmeden bir Türkün kolay kolay yolunu şaşırmayacağı emniyetle söylenebilir. Her Türk'ün evinde bulunması gereken bir aziz ve yüce kitabın millî kültürün ruhlara sindirilmesinde açacağı çığır milletimizin geleceği için büyük bir teminat olacaktır.[11]

Ahmed-i Dâ'i Divanı[12]

XIV. yüzyılın sonu ile XV. yüzyılın başlarında yaşamış olan, Divan Edebiyatı'nın büyük şâiri Ahmed-i Dâ'i'nin hayatı ve eserleri hakkındaki bilgilerimiz, yüzyılımızın ikinci yarısının başlarına kadar oldukça sınırlı ve eksikti.

Bugün, Ahmed-i Dâ'i'nin eserleri ile ilgili, oldukça geniş bir malzemeye sahip olmakla birlikte, hayatı hakkında yeterli bilgiye sahip değiliz. Elimizde, doğum yeri, ailesi, doğum ve ölüm tarihleri, yetişme tarzı, eğitimi ve hayatının çeşitli dönemleri hakkında yeterli bilgi yoktur; ancak, Osmanlı ve kesin olmamakla birlikte Germiyan sarayı çevresinde yaşadığını, Germiyan hükümdarı II. Yakup Bey, Yıldırım Bayezit'in oğullarından Emir Süleyman, Musa Çelebi ile Çelebi Mehmet zamanında ve II. Murat'ın saltanatının ilk yıllarında yaşadığını biliyoruz. Ayrıca yazdığı eserlerden iyi

---

[10] Zeynep Korkmaz, Dede Korkut Hikayelerinde Dil-Üslup Bağlantısı
[11] Dede Korkut Kitabı, Prof. Dr. Muharrem Ergin, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2006
[12] Ahmed-i Dâ'i Divanı, Prof. Dr. Mehmet Özmen, TDK, Ankara, 2001

bir eğitim gördüğünü, Arapça ve Farsça bildiğini, zamanın bilgilerine geniş ve zengin bir şekilde sahip olduğunu anlıyoruz.

Dâ'i'nin Türk Edebiyatındaki Yeri: Dâ'i'nin sanatı ve edebî kişiliği hakkındaki bilgilerimiz, Ahmet Ateş, divanı ile Çengnâme'yi, Burdur Kitaplığı'nda buluncaya kadar, oldukça sınırlı idi. Gerek tezkirecilerin, gerekse edebiyat tarihçilerinin birçoğu şu'arâ tezkirelerindeki ve şiir mecmualarındaki üç beş şiirine dayanarak Dâ'i hakkında yanlış hükümler vermişlerdir. Bu yanlışların birçoğu da yıllar boyu, kaynaktan kaynağa aktarılıp durmuştur.

Dâ'i, eserleri bulunduktan sonra, Divan Edebiyatı'nın kurucularından ve XIV.-XV. yüzyılın en önde gelen şâirlerinden biri olarak kabul edilmiştir.

İsmail Hikmet Ertaylan'a göre Dâ'i nesir alanında Hamzavî'den nazım alanında da Ahmedî ve Şeyhî'den üstündür. Türkçeye hâkim vezin ve kafiyede başarılı, çok ince, çok hassas ve çok derin bir şiir kabiliyetine sahip büyük bir şâirdir (Ertaylan,1952, 29-62), Faruk K. Timurtaş, Dâ'i için "Gerek şâir gerek sanatkâr olarak Ahmedî'den çok üstün ve büyük olan ve Şeyhî'den önce gelen Dâ'i, klâsik edebiyatımızın ilk üstadı denmeğe değer bir şahsiyettir." demektedir (Timurtaş, 1954, 429-430). Fuat Köprülü gibi Nihat Sami Banarlı da Dâ'i'nin İran şiirini iyi kavradığı kanaatindedir: "Bir şâir olarak Ahmed Dâ'i, Farisî şiirleri iyi kavramış; bu şiirin âheng ve söyleyiş inceliklerine varmış; İran şiirini veya İrankârî şiiri Türkçe söyleyişte ciddi bir başarı elde etmiştir. Bu bakımdan Anadoludaki Türkçe şiirin kurucuları arasında sayılacak bir başarı sağlamıştır." (Banarlı, 1971, 455-456).

Dâ'i XIV. ve XV. yüzyılın önde gelen şâirlerindendir. Türkçesi düzgün, dili akıcı ve rahattır. Şiirlerinde, Divan Edebiyatı'nın kuruluş yıllarında görülen aksaklıklar ve sıkıntılar görülmez. Aruzu başarıyla uygular. Dâ'i, din dışı konuların şâiridir. Şiirlerinde yer yer tasavvufi motifleri işlemekle birlikte asıl olarak din dışı konuları ele alır. Geniş kültürü, derin bilgisiyle devrinde saygı uyandırmış ve ün yapmış bir kimse olan Dâ'i Divan Edebiyatı'nın kurucuları arasında önemli bir yere sahiptir.

Dâ'i, kendi çağının dil ve üslûbunun bütün inceliklerini bilen usta bir sanatçıdır. Kendisi Türkçeye yeni anlatım imkânları kazandırdığı gibi, mevcut imkânları da en iyi bir şekilde kullanmıştır. Bu arada deyimlerin anlatım gücünden de yararlanmıştır. Divan da Eski Anadolu Türkçesi döneminde kullanılan, fakat bugün kullanıştan düşmüş olan kelimeler oldukça fazladır. (bay, birle, budak, etmek "ekmek", kanı, kandan, kimesne..)

BÖLÜM I

a. Problem:

XIII. ve XV. yüzyıllar arasında Anadolu'da Oğuzca'ya dayalı olarak kurulup gelişen yazı diline **Eski Anadolu Türkçesi** denmektedir.

Eski Anadolu Türkçesi, Oğuz şivesinin ilk olarak yazıya geçirilmiş biçimidir. Bir başka deyişle Oğuzca, ilk olarak adlandırdığımız dönemde yazıya geçirilmiştir. Oğuzcaya dayalı ilk yazı dili olması sebebiyle Türk dili tarihinde önemli bir yer tutar.

Daha önceki devirlerde yazı dillerine etkide bulunabilecek kadar güçlü bir ağız olmasına rağmen Oğuzca'nın yazı dili konumuna gelebilmesi ancak XIII. yüzyıldan sonra gerçekleşmiştir. Bu dönem eserlerinde oldukça temiz bir dil ve Türkçeye dayanan zengin bir kelime hazinesi vardır.

Anlamca kaynaşmış birleşik fiiller kelime guruplarındaki unsurlar gibi manaca bir bütünlük teşkil etmek için bir araya gelmektedirler. Eski Anadolu Türkçesi'nde de bu manaca bütünlüğü görmek ve ortaya çıkarmak ayrıca söz varlığımıza kattığı büyük zenginliği ortaya koymak sebebiyle bir çalışma yapmaya karar verdim.

b. Amaç:

Eski Anadolu Türkçesi'ndeki anlamca kaynaşmış (deyimleşmiş) birleşik fiilleri belirlemek ve bu sahanın özelliklerini taşıyan bazı eserlerde bu fiilleri tespit etmek ve incelemek.

c. Önem:

Eski Anadolu Türkçesi'ndeki söz varlığımıza kattığı büyük zenginliği ortaya koymak ve Eski Anadolu Türkçesi'ndeki anlamca kaynaşmış (deyimleşmiş) birleşik fiilleri belirlemek.

d. Sınırlılıklar:

Eski Anadolu Türkçesi'ndeki anlamca kaynaşmış birleşik fiilleri dönem eserlerinden Yunus Emre'nin Divanı, Dânişmend-nâme, Dede Korkut ve Ahmed-i Dâ'i' Divanı çalışmalarından faydalanılmıştır.

e. Tanımlar

Birleşik fiil: Birleşik fiiller, bir isim veya isim soylu Türkçe veya yabancı kökenli bir kelime ile etmek, edilmek, olmak, olunmak, eylemek, kılmak, kılınmak, yapmak yardımcı fiillerinin birleşmesinden ya da belirli kurallar içinde bir araya gelmiş iki ayrın fiilin anlamca kaynaşmasından oluşmuş birleşik yapıdaki fiil türleridir: affet-, kabul et-, yardım et-, ilân edil-, gitmiş ol-, namz kıl- vb.

Deyim: "Çekici bir anlatım kılığı taşıyan ve çoğunun gerçek anlamından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük toplulukları" deyim adı verilir. İlham al-, yüreği hopla-, akıl al-, etliye sütlüye karış- vb.

BÖLÜM II

YÖNTEM

a. Araştırma Modeli:

Araştırma ve tarama modelindedir.

b. Evren ve Örneklem:

Araştırmada bu konuda incelenmesi yapılmamış bütün eserler genel evrendir. Tümüyle genel evrene ulaşmanın imkânsızlığı nedeniyle çalışma evreni her yüz yıldan bir eser seçilerek sınırlandırılmıştır.

c. Verilerin Toplanması:

Eski Anadolu Türkçesi'ndeki Yunus Emre'nin Divanı, Dânişmend-nâme, Dede Korkut ve Ahmed-i Dâ'i'nin Divanı eserleri temin edilip anlamca kaynaşmış (deyimleşmiş) birleşik fiiller tespit edilerek tasnifleri yapılmıştır.

I.BÖLÜM

Yunus Emre Divanı

Su getireler yumağa kefen saralar komağa

Ağaç ata bindireler **teneşire düş**tü gönül

ağaç ata bin- : Tabuta bindirilip götürülmek. 143-13

Kime kim dost kapı açа düşmanı **elinden kaç**a

Yunus **ağzı güher saç**a değme arif deremeye

ağzı güher saç- : Ağzından güzel sözler söylemek. 21-5

Bu göz kend'özün görmez nişan nişanın vermez

Yunus'un **aklı erme**z igen oldu divane

aklı erme- : 1.Olanı biteni anlayamamak, 2. Akılca olgunlaşmak 44-9, 121-11, 159-1

Oğlan iken sultan kopar kim elin kim yüzün öper

Aklı bana yoldaş oldu sultanığa düştü gönül

aklı bana yoldaş ol- : Akıl vermek, yol gösterici olmak 143-7

Bir gün senin **defteri**ni **dür**erler bir eyyam gelir

Kamu **aklı**nı **başına der**eler bir eyyam gelir

aklını başa der-: Mantıksız, ölçüsüz davranışlarda bulunmaktan kendini kurtararak akıllıca bir yola girmek. 308-1

Esritti **aşka düşür**dü ben ham idim aşk pişirdi

Aklımı başa devşirdi hayrı şerde seçer oldum

aklı başa devşir-: Akılsızca düşünce ve davranışlardan vazgeçmek. 199-3

Aklım başıma gelmedi aşk şarabını tatmayınca

Kandalığım bilemedim gerçek ere yetemeyince

aklı başa gel- : Davranışlarının yanlışlığını sezerek doğru yolu bulmak. 2-1, 182-2

Teşbihleri çini taştan gördüm **aklı**m **git**ti **baştan**

Gözler görmez oldu yaştan huriler indi sohbete

aklı başından git-: 1. Çok korkudan veya çok sevinçten ne yapacağını şaşırmak. 2. Kafası çok yorulmuş olduğundan iyi düşünememek. 54-4, 187-2, 204-1

Yunus bu tevhide garkoldu gitti

Geri gelmekliğe **aklı deril**mez

aklı deril-: Aklı yetmez, anlamaz olmak. 347-11

Dostum beni deli kıldı **aklı**mı **fikri**mi **al**dı

Hayali gözümde kaldı dostun cemalin arzular

aklı fikri alma-: Kendini kaybetmek, tutarlı düşünememek. 252-4

Münafıkın **aklı şaş**a Rabbim bilmem diye haşa

Kabir dar ola kavuşa Hak buyurdu kır diyeler

aklı şaş-: Ne yapacağını bilememek. 293-6, 309-5

Ya Rabbena eşimden eşimden yoldaşımdan

Aklım **al**ma **başımdan** kabre vardığım gece

aklını başından al- : Düşünemez durma getirmek. 32-6

Ey yarenler ey arkadaşlar sorun bana kanda idim

Aşk denizine daluban derya-yı ummanda idim

aşk denizine dal-: Aşık olmak. 158-1

Noldu şu Yunus'a noldu **aşk**ın **deryasına dal**dı

Yine baharistan oldu niçin ağlarsın bülbül hey

aşk deryasına dal-: Aşık olmak. 352-7

Yunus Emre bunu söyler **aşk**ın **deryasını boyla**r

Şol nice köşkler saraylar viran olur kalır bir gün

aşk deryasını boyla-: Koyu aşık olmak. 245-5

Bu dünyada ne ola kim ahirette ol almaya

Hur ile Gılman gelecek **aşk elin uzat**maya

aşk elin uzat- :Aşık olmak. 24-11

Aşk eteğin tutmak gerek akibet zeval olmaya

Aşktan bir elif okursan kimseden sual olmaya

aşk eteğin tut- : Aşık olmak. 23-1, 280-4

Kimseler bilmez halimi **aşk odu yaktı canımı**

Seçmezsem soldan sağımı namus ü ar olmaz bana

aşk odu canı yak- : Aşık olmaktan dolayı sıkıntı çekmek. 9-4

Yedi Tamu bir aha katlamaya

Yedi deniz **aşk odun söndür**meye

aşk odun söndür- : Aşk ateşini söndürmek, sevgisini azaltmak. 25-2

Ümmi benim Yunus benim dokuz atam dörtür anam

Aşk oduna düşüp yanam suk u bazan nemdir benim

aşk oduna düş-: Aşık olmak. 178-7, 178-7, 211-2

Kişi âşık olmak gerek ma'şukunu bilmek gerek

Aşk oduna yanmak gerek ayrık oda yanmaz ola

aşk oduna yan- : Aşk ateşine yanmak. 7-5, 162-9, 196-1

Aşk şarabından içtim on sekiz ırmak geçtim

Denizler bendin deştim ummandan taşıp geldim

aşk şarabından iç-: Aşık olmak. 164-7

Gör ne yuvadan uçtum ne halka razım açtım

Aşk tuzağına düştüm tutuldum **ele gel**dim

aşk tuzağına düş-: Aşka yakalanmak. 162-3

Esritti **aşka düşür**dü ben ham idim aşk pişirdi

Aklımı başa devşirdi hayrı şerde seçer oldum

aşka düşür-: Aşık etmek. 199-3

Ben aşksızın olumazam aşk olucak ben olmazam

Aşktır canımın hasılı **aşka kul ol**dum bilmezem

aşka kul ol-: Aşka müptela olmak, aşka tutulmak. 154-5

Ey dost senin aşkın odu ciğerim pare baş gelir

Aşkından yanar **yüreğ**im yandığım bana hoş gelir

aşktan yürek yan-: Acı çekmek, sıkıntı içinde kalmak. 295-1

Canım bu tene gireli nazrım yoktur altına

Düştüm **ayak**lar **altına** topraklayın tozar oldum

ayaklar altına düş-: 1. Hor görülüp aşağılanmak, değer verilmemek. 2. İnsanların sık gelip geçtiği yerde, kalabalık içinde kalmak. 200-7

Geliniz gidelim gelin ki Yunus göçtü gönüldü

Ayaklara düşer Yunus bu yola baş olan kimdir

ayaklara düş-: Muhtaç olmak, gülünç duruma düşmek. 287-5

Bir gün görünür gözüme **ayıbım vur**alar **yüz**üme

Endişeden del'olmuşum nidem ben ne kılam diye

ayıbını yüze vur- : Ayıbını, suçunu yüzüne karşı söylemek. 57-2

Ol Çalabımın aşkı **bağrı**mı **baş eyle**di

Aldı benim gönlümü **sırrı**mı **faş eyle**di

bağrı baş eyle- : Çok büyük olmak 67-1

Yandı **yüreğ**im **tutuştu bağrı**m ciğerim kebabdurur

Âşıkların şerbetleri bu derdime sebebdurur

bağrı tutuş-: 1. Çok fazla acımak. 2. Bir felakete uğramak. 320-1

Aşıklar Tamusu yandırmaya

Uçmağına bular **baş indir**meye

baş indir- : Hürmet etmek. 25-1

Geceye eresini kimse bilmez

Tul-i emel **başı**n **uzat**mış ben

baş uzat-: Ortaya çıkmak. 210-6

Aceb gene miskin Yunus aşktan artık sevdi meğer

Zira ki bu aşktan yeğrek hiç yokdurur **başa gel**ir

başa gel-: Olayı yaşamak. 289-6, 290-2

Ümmetim oda yakmayam suçun **baş**ına **kak**mayam

Senin sözünden çıkmayam bağışladım ümmetini

başına kak-: Suçunu, hatalarını yüzüne vurmak. 365-9

Bülbül olubanı ötem gönül olam ceset tutam

Başımı elime **al**ıp yoluna verem yürüyem

başını ele al-: Akılla hareket etmek. 153-3

Ferhad bu aşk yolunda **başın külünge tuttu**

Husrev Şirin derdinden **dosta ver**di **can**ını

başın külünge tut- : Zahmet çekmek 102-8

Ol kadehin içi dolu onun içen olur deli

Ol hocanın talibleri **bel bağla**mış yollarına

bel bağla- : Güvenmek, birisinin kendisine yardım edeceğine inanmak, inanıp arkasından gitmek. 45-3, 174-5

Ben **benliğ**imden **geç**tim **gözüm hicabın aç**tım

Dost vaslına eriştim gümanım yağma olsun

benlikten geç-: Kendinden vazgeçmek. 240-2

İçimde yanar aşk odu gönlümde onun cesedi

Aşk onunun tütününden Yunus'un **benzi sarar**a

benzi sarar-: Korku ya da heyecandan yüzünün rengi değişmesi, sararmak. 19-6, 214-4

Öğer onun kaadirliğin herbir işe hazırlığın

İlla ömrü kaasırlığı anıcağız **benzi sol**ar

benzi sol-: Bir sebepten dolayı ansızın yüzünün rengi sararmak, solmak. 266-4

Uş yine nazar kıldı bu bizim canımıza

Muhammed **bünyad ur**du din ü imanımıza

bünyad ur- : Sağlamlaştırmak. 26-1

Ben dost ile dost olayım **canım feda kıl**ayım

Ölmezden öndün öleyim dünya baki kalmaz bana

can feda kıl- : Hayatının uğruna ölümü bile kabul etmek. 9-2, 155-5**,** 149-1

Can gözü onu **gör**dü dil ondan haber verdi

Can içinde oturdu içimde **gönlü**mü **arş eyle**di

can gözü gör- : Gönül gözünün açılması, hissetmek. 67-3

Can gözüyle bakan görür Yunus gözüyle gördüğün

Yoksa yaban gözü ile kimesneye ne söyleyem

can gözüyle bak-: Samimi bakmak. 150-8

Kaf nun’a ulaşmadan **can kalbe düş**meden

Aşk darına mest geldim hem mest giderim hayran

can kalbe düş-: Hayata kavuşmak. 209-6

Âdem yaradılmadan **can kalıbına gir**meden

Şeytan lanet olmadan arş idi seyran bana

can kalıbına gir- : Ruhun yaratılıp vücuda geçmesi. 11-5

Şeyhim andadır ben bunda **can**ım **karar kıl**maz **tende**

Zarılığım dün ü günde söyle bülbülcüğüm söyle

can tende karar kıl- : Hayatta kalmak, yaşamak. 43-8

Âşık mı derim ben ana Tanrı’nın uçmağın seve

Uçmak hod bir tuzakdurur eblehler **canın tut**mağa

can tut- : Cezp etmek. 4-7

Bir acayip aşk geldi bende bu hal üstüne

Göğsümde taht edindi **otur**du **can üstüne**

can üstüne otur- : Hayat bulmak, gerçekleşmek. 47-1

Gah ola odlar yakam **dil**ler **yık**am **can**lar **yak**am

Gah varam arşa çıkam geh şahu geh sultan olam

can yak- : Karşısındakini üzmek. 144-18

Hoştur eğer yürür isem aşk oduna yana yana

Pes yanmadan nice olam çün aşk odu **düş**tü **cana**

cana düş- : Başına gelmek. 14-1

Bu ummanda delim gevher eğerçi var **ele gir**mez

Bahası candır alınmaz bugün **cana kıy**an gelsin

cana kıy-: Ölmek. 207-4

Bir **korku düştü canıma** acep nola benim halim

Derman olmaz ise bana acep nola benim halim

cana korku düş-: Şüphelenmek, endişelenmek. 169-1

Cana tuzak kuralım şayed aşk **ele gir**e

Aşkı nice olurlar soralım tutmuşlara

cana tuzak kur- :Öldürmeye çalışmak. 49-5

Mukarreb idim ben ol Hakk’ın dergahında bol

Götürdü urdu yere **candan bizar eyle**di

candan bizar eyle- : Canından usanmak, bıkmak. 65-13

Sürdüm ömrümü geçirdim **canı**m **hazrete uç**urdum

Ecel şerbetin **iç**irdim **esenle**dim **dünya**m seni

canı hazrete uç- : Güle güle gitmek. 76-2

Ferhad bu aşk yolunda **başın külünge tuttu**

Husrev Şirin derdinden **dosta ver**di **canı**nı

canı dosta ver-: Dost için ölmek. 2. Diriltmek, canlandırmak. 102-8

Bunda **el ayak öp**ülür görenin **canı kapıl**ır

Garib müsafir yapılır zevye vü mescid hanedan

canı kapıl-: Canı çekmek, canı istemek. 213-4

Kim senin lezzetinden **canı tad alma**z ise

Yürür cansız bir suret alem halinde bigam

canı tad alma- : Hayattan zevk almamak. 145-2

Gördüm oğlancıkları **uç**maktadır **canları**

Ne soru var ne hesab girmiş gülistanlara

canı uç- : Cennete gitmek. 18-5

Sert söz ile gönül yıktım od oldum **can**ları **yak**tım

Sırrını bu halka çaktım aleme temaşa geldim

canı yak-: 1. Fiziki acı vermek. 2. Bir kimseyi zarara ya da sıkıntıya sokmak; üzmek, kaygılandırmak. 163-3

Sabırla benim işim nasıl varısar başa

Canıma can bağışlar şol dostumun nüvahtı

canına can bağışla-: Canına can katmak. 108-4

Eyyup oldum tenime **cefa kıl**dım **canıma**

Çığırdım Sübhan'ıma kurtlar dürüyüp geldim

canına cefa kıl-: Canına sıkıntı vermek. 166-11

Her kim aşk eri ise aşka müşteri ise

Aşk onun yâri ise **canına od ur**muşlar

canına od ur-: Canına ateş düşmek, aşkın acısını hissetmek. 274-4

Ayruksı nesne tutmuşam bildiklerim unutmuşam

Canımı **aşka at**mışam anda ne buldum bilmezem

canını aşka at-: Aşık olmak. 154-2

Ferhad bu aşk yolunda **başın külünge tuttu**

Husrev Şirin derdinden **dosta ver**di **canı**nı

canını dosta ver-: Dost için ölmek. 2. Diriltmek, canlandırmak. 102-8

İkiliği terketgil birlik makamın tutgıl

Canlar canın **bul**asın işbu dirlik içinde

canlar canın bul- : Vahdete ermek. 35-3

Ahd ile vefalar zevk ile safalar

Bu yolda **cefa**lar **çek**meye kim gelir

cefa çek-: Sıkıntı çekmek, zorluklarla karşılaşmak. 291-6

Uş yürürüm **yana yana ciğerim gark ol**du kana

Tap aşk eser etti cana nice zarı kılmayayım

ciğerim yana yana gark ol-: Çok üzülmek. 188-5

Kimin ne zehresi var sana **kılıç yürüt**meğe

Cümle alem elindedir kim ne bilir katmağa

cümle alem elinde ol- : Bütün kainatı kontrol etmek,(Allah) 38-1

Bir gün senin **defteri**ni **dür**erler bir eyyam gelir

Kamu **aklı**nı **başına der**eler bir eyyam gelir

defteri dürül-: 1. İşine son verilerek bir yerden uzaklaştırılmak. 2. Ölmek ya da öldürülmek. 308-1

Yunus imdi her derde Eyyub gibi sabreyle

Derde katlanamazsın derman arzu kılarsın

derde katlan-: Sıkıntıyı çekmek. 237-5

Bakışın bin can alır **derdi**n **yürekte kal**ır

Gören kendiden varır uşşaka Kur'an mısın

derdi yürekte kal-: Sıkıntının hiç unutmamak. 235-2

Miskin Yunus aydur sözü **kan yaş ile dol**u **gözü**

Dergahına tutar **yüz**ü acep nola benim halim

dergahına yüzü tut-: Allah'a yalvarmak, ona yönelmek. 169-7

Devlet tacı başa kondu aşk kadehi bana sundu

Canım içti aşktan kandı karay'aktan seçer oldum

devlet tacı başa kon-: Beklenmedik bir talihle karşılaşmak. 199-2

Benim değil bu keleci devlet senin Yunus neci

Çün dilimde kaadir sensin sensiz **dil**im **uzatma**yam

dil uzatma-: Bir kimse veya bir şey için kötü söz söylememek. 152-9

Gah ola odlar yakam **dil**ler **yık**am **can**lar **yak**am

Gah varam arşa çıkam geh şahu geh sultan olam

dil yık- : Gönül kırmak, incitmek. 144-18

Bu ah ile bu zar ile bu hikmeti kim ne bile

Bilse dahi **gel**mez **dile tut**tum **yüzüm** senden yana

dile gel- : Söylemek. 12-8, 162-2

Üstüne çün çöker dağlar ecel gelir **dilin bağla**r

Kalır bu bahçeler bağlar anadur ölümün zinhar

dili bağlan-: Konuşamaz hale gelmek. 261-3

Bir dem gelir söyleyemez bir sözü şerh eyleyemez

Bir dem **dilinden dür dök**er derdlilere derman olur

dilinden dür dök-: Güzel sözler söylemek. 317-3

Gözlerim ğöğe süzüldü canım göğüsden üzüldü

Dilim tetiği bozuldu Allah sana sundum elim

dilinin tetiği bozul-: Konuşamaz hale gelmek. 167-3

Ezan okur müezzin çağırır Allah adın

Yıkma **dinin bünyadın** dur erte namazına

dinin bünyadın yık-: Dinin emirlerini terk etmek. 15-2

Açtım Mekke kapısın **duy**dum ol **dost kokusu**n

Erenlerin hepsin gördüm bir da içinde

dost kokusu duy- : Dostun varlığını hissetmek. 33-9

Nice bir bekleyesin bu kadd ile kameti

Düştün **dünya zevkine** unuttun kıyameti

dünya zevkine düş-: Dünya sevgisine bağlanmak. 93-1

Bu Yunus aydur ma’budum fena **dünyadan el yu**dum

İki cihanda muradım get varalım Muhammed’e

dünyadan el yu- : Bir kenara çekilip toplum ile ilişkisini kesmek, toplumun yaşayışına karışmaz olmak, daha çok ibadetle meşgul olmak ve dünya işleriyle ilgilenmez olmak. 30-7

Dünyadan **gönlünü çek**e eli ile arpa eke

Unına yarı kül kata güneşte kurutmak gerek

dünyada gönlünü çek- : dünya zevklerinden vazgeçmek. 118-4

Hey Yunus Emre ölünce var yürü doğru yolunca

Dünyasını terk edenler yarın Hazrette ölmeye

dünyasını terk et- : Dünya işlerini bırakmak. 22-6

Sürdüm ömrümü geçirdim **canı**m **hazrete uç**urdum

Ecel şerbetin **iç**irdim **esenle**dim **dünya**m seni

dünyayı esenle-: Allah’a ısmarlamak. 76-2

Düşman bana nidebile işim gücüm dosttan yana

Dost makamı can içinde **düşman eli er**emeye

düşman eli er- : Düşmanın zarar vermesi, düşmandan kötülük görmek. 21-3

Sürdüm ömrümü geçirdim **canı**m **hazrete uç**urdum

Ecel şerbetin **iç**irdim **esenle**dim **dünya**m seni

ecel şerbetin iç- : Ölmek. 76-2, 306-5

Ben bir derviş idim dostum Hak'tan yana oldu kastım

Ecel tuzağına bastım esenledim dünyam seni

ecel tuzağına bas- : Ölüme yaklaşmak, ölüm tehlikesi yaşamak. 76-7

Derviş Yunus bu sözü **eğri büğrü söyle**me

Seni sigaya çeker bir Molla Kasım gelir

eğri büğrü söyle-: Net konuşmak, ifade edeceğini doğrudan söylemek. 292-7

Zahir suya banmadan **el ayak depret**meden

Baş sücuda varmadan kılınır taatımız

el ayak depret-: Çırpınmak 359-3

Uram **yık**am **nefs evi**ni oda yana hırs u heva

El götüren şimden geri nefs ile savaş eylerim

el götür-: Yardımcı olmak. 184-4

El tutmaz **ayak dirme**z cihana düştüm

Ne karar ne mekan ne hod tefrikım

el tutma-: İş yapacak gücü olmamak. 191-3

Cümle hazneler senindir kime dilersen verirsin

Kimin ne zehresi vardır desturduz **el uzat**mağa

el uzat-: 1.Birine yardım etmek. 2. Dokunmaya, almaya çalışmak. 38-3

Bu nesneyi terk eyledim yürümeye azm eyledim

On'ki sünüğün yazarlar **elden ele düş**tü gönül

elden ele düş- : Bir çok kimsece alınıp bakılmak ya da kullanılmak. 143-6

Atam anam istemezem dünya kaygusun yemezem

Ümmetim **elden koma**zam senden dilerim ümmetim

elden koma-: Bırakmak, terk etmek. 365-3

Gör ne yuvadan uçtum ne halka razım açtım

Aşk tuzağına düştüm tutuldum **ele gel**dim

ele gel-: Elle tutulabilir olmak. 162-3, 336-3

Bu ummanda delim gevher eğerçi var **ele gir**mez

Bahası candır alınmaz bugün **cana kıy**an gelsin

ele gir-: Ele geçmek. 207-4, 49-5

Hay gel amel edelim **eli**miz **er**eriken

Ecel erer ansızın ermeyi sanımıza

eli er- : Gücü yetmek. 26-3

Ya'ni az koptu erden **elin çek**mez murdardan

Deccal kopısar yerden onlar uyan olısar

elin çek-: Her şeye müdahale etmek. 253-4

Kime kim dost kapı aça düşmanı **elinden kaç**a

Yunus **ağzı güher saç**a değme arif deremeye

elinden kaçır- : Fırsatı değerlendirememek. 21-5

Çün **elini aşka vur**a aşk oduna kimdir dura

Gökyüzünde Melaiki aşk onu indire

elini aşka vur- : Aşık olmak. 19-2

Zikrullah eyleyip tevhid etmeye

Geçer bu eyyamlar **ellere gir**mez

ellere gir-: Elinden kaçırmak, yakalayamamak. 353-1

Ak sakallı pir koca bilmez hali nice

Emek yemesin hacca bir **gönül yık**ar ise

emek ye- : Boşuna uğraşmak. 50-3

Kendi bilişiyle kişi hiç erişe mi menzile

Allah'a eremez kalır **er eteğin tutma**yınca

er eteğin tut- : Bir Allah dostunun bağlanmak. 2-2, 138-4, 104-11, 163-2, 242-5

Ölüm haktır bilirsin niçin **gafil ol**ursun

Azrail kasd ediser günahlı canımıza

gafil ol- : Habersiz ve hazırlıksız bir vaziyette olmak. 26-6

Bildim dersin niçin **gafil gez**ersin

Geçer bu eyyamlar ellere girmez

gafil gez-: Habersiz, hazırlıksız dolaşmak. 353-5

Can gözü onu **gör**dü dil ondan haber verdi

Can içinde oturdu içimde **gönlü**mü **arş eyle**di

gönlü arş eyle-: Terakki etmek, yükselmek, gönlünde yer etmek. 67-3

Eya **gönül aç**gıl gözün fikrin yavlak uzatmagıl

Bakgıl kendi dirliğine kimse aybın gözetmegil

gönül aç- : Neşelendirici şeylerle sıkıntıyı gidermek. 140-1

Her yere baktım ise er oturur

Gönlün **al**dım yüz yere sürmek ile

gönül al- : 1.Sevindirmek, hoşnut ettirmek. 2.Kırılan, gücenen bir kimseyi güzel söz ve davranışlarla yeniden hoşnut etmek. 39-3, 235-1, 278-4, 156-1

Ecel selam iklimlere vasyet kılam âşıklara

Ma'şukadan diyem sakın oynar âşık **gönl**ün **at**ar

gönül at-: Aşıkın sevgilisini arzulaması, özlem duymak. 275-4

Girdim **gönül şehrine daldım** onun **bahrine**

Aşk ile gider iken iz buldum can içinde

gönül bahrine dal- : Gönlünün derinlerine girmek. 31-13

Aşkım beni yakıpdurur **gönl**üm **dosta ak**ıpdurur

Devşiremezem ben beni dembeste kaldım bilmezem

gönül dosta ak-: Gönlün dostunu görmek istemesi.154-4

Uçmak uçmak dediğin kulları yeltediğin

Uçmağın sermayesi bir **gönül et**mek gerek

gönül et- : Birini sevindirmek, hoşnut etmek.119-4

Yunus imdi sen Hakk'a er dün ü gün gönlün Hakk'a ver

Gönül gözü görmeyince hiç baş gözü görmeyiser

gönül gözü görme-: Kalp gözü görmemek, hisleri körelmiş olmak. 255-5

Üçüncüsü ma'rifet can **gönül gözü**n **aç**ar

Bak ma'na sarayına arşa değin yücesi

gönül gözün aç- : Gönül gözün açmak. 84-5, 109-1

Canlar anda bilişti ol dem **gönül iliş**ti

Âlem halkı karıştı denizler kaynar iken

gönül iliş-: Aşık olmak. 217-5

Nefis yolundan geçmezin **aşk şarabı**nı **iç**mezin

Gönülüm **kara aç**mazın derviş olabilsem derviş

gönülün kara(sını) aç-: Gönlünü temizlemek 331-2

Bir acaib sevda düştü **gönl**üm **karar kıl**maz benim

Bildim işim cümle hata derviş olabilsem derviş

gönül karar kıl-: Bir şeye bağlanmak. 331-4

Bir kez hacca vardın ise bin kez gaza kıldın ise

Bir kez **gönül kır**dın ise gerekse var yollar doku

gönül kır- : Birini çok üzecek, gücendirecek davranışta bulunmak. 71-6

Ey yarenler siz bu sözü **dinle**n **gönül kulağıyla**

Can dudağı halis gerek aşk şarabını tatmağa

gönül kulağıyla dinle- : Samimiyetle dinlemek. 38-9

Gönüllerin **pası**nı ger **sil**eyim der isen

Şol sözü söylegil kim sözün hulasasıdır

gönül pası sil-: Gönlünü temizlemek, kötü duygulardan arındırmak. 304-2

Girdim **gönül şehrine daldım** onun **bahrine**

Aşk ile gider iken iz buldum can içinde

gönül şehrine gir- : Gönlünün derinlerine girmek. 31-13

Onun gibi ma'şukuna kim **gönül ver**diyse

Tertibden geçmek gerek ol ondan-bundan farig

gönül ver- : Sevgi ile bağlanmak, aşık olmak. 59-9, 94-1, 355-6

Huri gelip aydur ise gönül bana vergil diye

Dostan artık kimesneye ben **gönl**ümü **vereme**zem

gönül vereme- : Sevgisini verememek, aşık olamamak. 146-3

Çün bülbül âşıktır güle nazar Hak'tan olur kula

Bir keleci gelmez dile **gönüller**de **yan**mayınca

gönül yan- : Gönülden sevmek. 2-4

Ben gelmedim da'va için benim sevi için

Dostun evi gönüllerdir **gönül**ler **yapmağa gel**dim

gönül yapmaya gel-: Birinin dargınlığını, olumlu davranışlarla sona erdirmek. 161-2

Âşık olan miskin olur Hak yolunda teslim olur

Her ne dersen boyun tutar çare yok **gönül yık**mağa

gönül yık- : Davranışlarıyla birini incitmek. 4-8, 163-3

Dilden nesne ne gelmez su ile **gönül yu**nmaz

Gerçeğin gelenleri yederler bir kıl ile

gönül yu- : Gönül yıkamak, temizlemek. 40-5, 333-5

Gönülde pas oturur onda seni yitirir

İçeri şah oturur giremezsim göresin

gönülde pas otur-: Gönül gözü kapanmak. 223-3

Âşık oduna yan der isen **gönüllere gir** der isen

Karanlık aydın ola ne kandil ü çerağ bana

gönüle gir-: Sevgisini kazanmak. 10-3, 232-10, 297-6, 299-3

Ben o yarimi sevdiğimi nice bir gizliyebilem

Gönlüme **sığma**z nideyim meğer razım ile diyem

gönüle sığma- : Heyecanın çok arttırmak. 148-1

Garib bülbülleyin zarı kılırım

Akar **gözden sel**im bu aşk elinden

gözden sel ak-: Çok ağlamak. 214-3

Ağzına şeker aluban gözleri sana **tuş ol**an

Unuda ol şekerlerini artık çiğneyip yutmaya

gözleri sana tuş ol- : Gözü başkasını görmemek. 24-2

Miskin Yunus aydur sözü **kan yaş ile dol**u **gözü**

Dergahına tutar **yüz**ü acep nola benim halim

gözü kan yaş ile dol-: Çok ağlamak, çok üzülmek. 169-7

Gözüm **pınar ol**muş akar şol zarım ki Arş'a çıkar

Mahv eyleyip varın yakar masivayı koyan kişi

gözü pınar ol- : Çok ağlamak 89-6

Dahı Elest belirmeden ben aşık idim ol ma'şuk

Gözümü **yüzüne tut**am yüz bin kaba girer isem

gözü yüzüne tut-: Net olmak, samimi olmak. 149-5

Ya Rabbena yandırma **günahlara ban**dırma

Çerağımı söndürme kabre vardığım gece

günaha ban- : Dince suç sayılan işler yapmak. 32-2

Bir acayip aşk geldi bende bu hal üstüne

Göğsümde taht edindi **otur**du **can üstüne**

ğöğsünde taht edin- : Kendisine yer edinmek. 47-1

Oğul aydur bunad ölmez kız aydur yerinden durmaz

Hiç kendi halimden bilmez **halden hale düş**tü gönül

halden hale düş- : Şekilden şekle girmek; Düşünceden düşünceye girmek. 143-11

Circis olup basıldım Mansur olup asıldım

Hallaç pamuğu gibi bunda **atıl**ıp geldim

hallaç pamuğu gibi atıl-: Bir arada, toplu bulunan şeyleri ya da kimseleri dağıtmak, parçalamak; bu yolla sağa sola, her birini bir yana atmak. 166-10

Kesgil **haramdan elin** çekgil gaybetten dilin

Azrail el'ermeden bu dükkân der gider

haramdan elin kes-: Günahlardan vazgeçmek. 271-3

Dostum beni deli kıldı **aklı**mı **fikri**mi **al**dı

Hayali gözümde kaldı dostun cemalin arzular

hayali gözümde kal-: Sevdiğini bir unutamamak. 252-4

Cümle alemin üstüne **hayr u şerri saç**an sensin

Hışım u rahmet havaledir kendi aslına katmağa

hayr u şerri saç- : İyilik kötülük dağıtmak. 38-5

Kara donun **heybet ol**du **yüreğ**ime **korku dol**du

Gönlümün **hasretin gel**di güzel Ka'betullah sana

heybet ol- : Gözüne büyük gözükmek. 16-3

İlm okumak ma'nası ibret almaktır ancak

Çün **ibret al**madın sen görmeden taş atarsın

ibret al-: Ders almak. 239-5, 239-11

Hakk'a aşık olan kişi akar gözlerinin yaşı

Pürnur olur içi dışı söyler Allah diye diye

içi pürnur ol- : İçinin aydınlanmak. 34-6

Yunus'un **yan**ar **içi** kamudan gönlü kiçi

Suya sayılmaz suçu erenin himmetidir

içi yan-: 1. Çok susamak. 2. Büyük bir acı sebebiyle çok fazla üzülmek. 305-7

Derviş Yunus'un sözü **kan ağla**r **iki gözü**

Mahrum eyleme bizi kabre vardığım gece

iki gözü kan ağla-: Büyük bir üzüntü içinde olup yakınmak. 32-7

Bir kadeh sundu cana can **içti kana kana**

Dolu geldi peymane canı sarhoş eyledi

kana kana iç- : Doya doya içmek. 67-4

Her kaçan anarsam seni **kararı**m **kalma**z Allah'ım

Senden gayrı gözüm yaşın kimseler silmez Allah'ım

kararı kalma-: Kendinden geçmek. 155-1

Dün ü gün kaygular yersin nideyim yoksulum dersin

Ol cömerttir rızkın verir **kaygı ye**mek nendir senin

kaygı ye-: Endişelenmek. 221-7

Sensin ismi baki olan sensin dillerde okunan

Senin aşkına dokunan **kendini bilme**z Allah'ım

kendini bilme-: Dengeli davranamamak 155-2

İzzet kalmış iken aşıklık nemdir benim

Ben **kendi eli**m **ile yüzü**me **kara yak**tım

kendi eli ile yüzüne kara yak-: Kendi başına hata yapmak. 194-2

Bir **kılı kırk yar**dılar birin yol gösterdiler

Bu mülke gönderdiler ol yola düşüp geldim

kılı kırk yar-: En ince ayrıntısına kadar incelemek. 164-6

Kimin ne zehresi var sana **kılıç yürüt**meğe

Cümle alem elindedir kim ne bilir katmağa

kılıç yürüt- : Kafa tutmak, karşı gelmek. 38-1

İki cihanın varlığı **kudret eli tut**updurur

Yol yokdurur hiç kimseye sensiz bir adım atmağa

kudret eli tut- : İki cihanı kontrol edebilmek. 38-4

Okunan Kur’an’a **kulak tut**ulmaz

Şeytanlar semirdi kuvvetli oldu

kulak tut-: Dinlemek. 337-2

Okuna Kur’an u Yasin **kulak ur**up dinleyesin

Dağca **günah**lar **yu**yasın tanla seher vaktinde dur

kulak ur-: Dinlemek. 314-6

Alem halkı zebun emrin içinde

Kimdir ki **kulluğa boynu burul**maz

kulluğa boynu burul-: Kulluktan çıkamamak, kaçamamak. 348-9

Esrik doldu canımız **dür dök**er **lisanı**mız

Ol Çalabımın aşkı beni sarhoş eyledi

lisanı dür dök- : Güzel sözler söylemek. 67-5

Ol nazı dergahta geçer **ma’na şarabı**ndan **iç**er

Hicapsız **can gözü**n **aç**ar kendi siler dost gözümü

ma’na şarabından iç-: Gerçeği daha iyi anlamak. 98-3

Bir dem varır **mescid**lere **yüz sür**er anda yerlere

Bir dem varır deyre girer İncil okur kurban olur

mescide yüz sür-: Namaz kılmak, ibadet etmek. 317-7

Vardım bunların katına baktım ecel heybetine

Nice yiğit **murad**ına **er**ememiş ölmüş yatar

murada er-: İsteğinin yerine gelmesi. 256-2

Yunus imdi hoş söylersin dinleyene şerh eylersin

Halka **nasihat sat**ınca er ol yolunca koş yürü

nasihat sat-: Öğüt vermek. 345-8

Yunus'tan bir **nasihat tut**an yavuz olmaya

Bil kim iyi söz ile her bir iş gelir başa

nasihat tut-: Birinin öğüdünü dinlemek. 53-5

Uram **yık**am **nefs evi**ni oda yana hırs u heva

El götüren şimden geri nefs ile savaş eylerim

nefs evi yık-: Kötü alışkanlıkları bırakmak, nefsi terbiye etmek. 184-4

Beğler azdı yolundan bilmez yoksul halinden

Çıktı rahmet gönülden **nefs gölüne dal**mıştır

nefs gölüne dal-: Her türlü yasak işleri yapmak. 326-4

Miskin âdem oğlanı **nefse zebun ol**muştur

Hayvan canavar gibi otlamağa kalmıştır

nefse zebun ol-: Nefsin esiri olmak, her istediğini yapmak. 326-1

Ayıdın Yunus'a dursun yüzünü toprağa sürsün

Öğüdün kendüye versin **okuduğun tut**sun demiş

okuduğun tut-: Okuduklarını yaşamak, hayatında göstermek. 328-6

Yunus seni seveliden beşaret oldu canına

Her dem yeni dirliktedir hergiz **ömrün eksilt**meye

ömür eksilt-: Ömrünün azalması. 24-12

N'oturursun dış kapıda gör içeri neler gezer

Tama' arttırır daima **saf bağla**nmış fitne gezer

saf bağla-: Birbirine bağlanmış. 277-1

Adımı Yunus taktım **sırrı**m **aleme çak**tım

Bundan ileri dahi dilde söylenen benim

sırrı aleme çak-: Sırrını açıklamak. 171-8

Ol Çalabımın aşkı **bağrı**mı **baş eyle**di

Aldı benim gönlümü **sırrı**mı **faş eyle**di

sırrı faş eyle- : Sırrını ortaya çıkarma, herkese söylemek. 67-1

Oniki bin hadis cen'eyledi Mustafa

Unuttunuz onu siz şerh ile **söz sat**arsın

söz sat-: Bilgelik taslamak. 239-6

Ağız ağızdan kutludur ola ki sözünüz tuta

Ben yüz bin yıl söyler isem **sözü**m **kulağ**ıma **gir**mez

sözü kulağa gir-: Söylediklerinin dinlenmemesi, dikkate alınmamak. 349-8

Senin bana demekliğin ma'nide usul değil

Bir kapı kullaruna **şaşı bak**mak yol değil

şaşı bak- : Alçak görmek. 134-1

Müslümanım diyen kişi şartı nedir bilse gerek

Tanrının **buyruğun tut**up beş vakt namaz kılsa gerek

tanrının buyruğun tut- : Allah'ın emirlerine uymak. 114-1

Su getireler yumağa kefen saralar komağa

Ağaç ata bindireler **teneşire düş**tü gönül

teneşire düş- : Ölmek. 143-13

Geçtim hod-bin ilinden **el çek**tim **tükeliden**

Ol ikilik babından birliğe bitip geldim

tükeliden el çek- : Dünyadan vazgeçmek. 164-3

Dilim tutup yürüdüğüm yadlığıma delil imiş

Yakam **yadlık perdesini** hicabımı ben gideram

yadlık perdesini yak-: Samimi olmak. 148-2

Aceb bu benim canım azad ola mı ya Rab

Yoksa **yedi tamuda yan**a kala mı ya Rab

yedi tamuda yan-: Yedi cehennemde yanmak. 27-1

Tutulmadı Yunus **canı geç**ti tamudan uçmağı

Yol düşüp dosta gider ol aslına uyakmağa

yola düş- : Bir yere gitmek üzere yolda ilerlemek. 4-9, 295-6

Bu cümle aşık olanlar aşk ile **gel**diler **yola**

Müşahedeye gark olan düşmeyiserdir o ağa

yola gel- : Ters davranışını düzeltmek, uslanmak, istenilen biçimdeki davranışı kabul etmek. 20-8, 162-10

Gönül yüksekte gezer dembedem **yoldan az**ar

Dış yüzüne su sızar içinde ne var ise

yoldan az- : 1. Bir taşıt sebeple yolundan ayrılmak, gitmez olmak. 2. Kötü yola sapmak, doğru yoldan ayrılmak, azgınlığa düşmek. 50-2, 326-4

Harami gibi yoluma arkurı inen karlı dağ

Ben yarimden ayrı düştüm sen **yol**uma **bağla**r mısın?

yolunu bağla-: Yolunu açmak. 236-5

Kara donun **heybet ol**du **yüreğ**ime **korku dol**du

Gönlümün **hasretin gel**di güzel Ka'betullah sana

yüreğe korku dol- : Çok korkmak. 16-3

Gözüyle gördüğünü örte eteği ile

Bu yol key ince yoldur **yüreğ**i **duy**an gelsin

yürek duy-: Hisseden, hassas olmak. 225-3

Yürek yanar yaşım akar şu gözlerim yola bakar

Gayri yüze nice bakar Hal cemalin gören kişi

yürek yan- : 1. Çok fazla acımak. 2. Bir felakete uğramak. 89-5, 95-1, 359-6

Biçare Yunus'un çoktur günahı

Onun dergahına **yüz tut**muşum ben

yüz tut-: Olma yönünde ilerlemek. 210-9

Ben emin olsam diyen ya eminlik isteyen

Geçsin bu kal u kayldan **toprağa ur**sun **yüzü**n

yüzü toprağa ur-: Mütevazi olmak. 247-4

Bu ah ile bu zar ile bu hikmeti kim ne bile

Bilse dahi **gel**mez **dile tut**tum **yüzüm** senden yana

yüzüm tut-: lehinde olmak 12-8

Musa aydur göreyim işbu su nerden gelir

Ger böyle akar ise **zir ü zeber eyle**di

zir ü zeber eyle- : Alt üst etmek. 65-10

Yunus Emre Divanında Yer Alan

1- Tek Öğeli Kalıplaşmış Birleşik Fiiller

1.1- Özne+fiil bağlantısı ile birleşenler

Bu alt gruptaki birleşiklerde fiilden önce gelen ad veya ad grubu fiile ya yalın halde ya da iyelik eki alarak bağlanmıştır. Bu durumda birleşik fiil içindeki ad veya ad grubu fiilin öznesi gibidir.

akıl er-: Olanı biteni anlayabilmek. 2. Akılca olgunlaşmak. 44-9, 121-11, 159-1

aklı deril-: Aklı yetmez, anlamaz olmak. 347-11

aklı fikri alma-: Kendini kaybetmek, tutarlı düşünememek. 252-4

aklı şaş-: Ne yapacağını bilememek. 293-6, 309-5

aşk deryasını boyla-: Koyu aşık olmak. 245-5

aşk elin uzat- :Aşık olmak. 24-11

aşk eteğin tut- : Aşık olmak. 23-1, 280-4

bağrı tutuş-: 1. Çok fazla acımak. 2. Bir felakete uğramak. 320-1

benzi sarar-: Korku ya da heyecandan yüzünün rengi değişmesi, sararmak. 19-6, 214-4

benzi sol-: Bir sebepten dolayı ansızın yüzünün rengi sararmak, solmak. 266-4

can gözü gör- : Gönül gözünün açılması, hissetmek. 67-3

can tut- : Cezp etmek. 4-7

canı kapıl-: Canı çekmek, canı istemek. 213-1

canı uç- : Cennete gitmek. 18-5

canı yak-: 1. Fiziki acı vermek. 2. Bir kimseyi zarara ya da sıkıntıya sokmak; üzmek, kaygılandırmak. 163-3

canlar canın bul- : Vahdete ermek. 35-3

defteri dürül-: 1. İşine son verilerek bir yerden uzaklaştırılmak. 2. Ölmek ya da öldürülmek. 308-1

dili bağlan-: Konuşamaz hale gelmek. 261-3

dilinin tetiği bozul-: Konuşamaz hale gelmek. 167-3

dünyasını terk et- : Dünya işlerini bırakmak. 22-6

düşman eli er- : Düşmanın zarar vermesi, düşmandan kötülük görmek. 21-3

eli er- : Gücü yetmek. 26-3

elin çek-: Her şeye müdahale etmek. 253-4

er eteğin tut- : Bir Allah dostunun bağlanmak. 2-2, 138-4, 104-11, 163-2, 242-5

içi yan-: 1. Çok susamak. 2. Büyük bir acı sebebiyle çok fazla üzülmek. 305-7

kararı kalma-: Kendinden geçmek. 155-1

yürek yan- : 1. Çok fazla acımak. 2. Bir felakete uğramak. 89-5, 95-1, 359-6

yüz tut-: Olma yönünde ilerlemek. 210-9

1.2- Nesne+fiil bağlantısı ile birleşenler

Bu alt grupta fiilden önceki ad veya ad grubu, fiile bir nesne bağlantısı ile bağlanmıştır.

hayr u şerri saç- : İyilik kötülük dağıtmak. 38-4

aşk odun söndür- : Aşk ateşini söndürmek, sevgisini azaltmak. 25-2

baş uzat-: Ortaya çıkmak. 210-6

bel bağla- : Güvenmek, birisinin kendisine yardım edeceğine inanmak, inanıp arkasından gitmek. 45-3, 174-5

bünyad ur- : Sağlamlaştırmak. 26-1

can yak- : Karşısındakini üzmek. 144-18

canı feda kıl- : Hayatının uğruna ölümü bile kabul etmek. 9-2, 155-5

cefa çek-: Sıkıntı çekmek, zorluklarla karşılaşmak. 291-6

dil uzatma-: Bir kimse veya bir şey için kötü söz söylememek. 152-9

dil yık- : Gönül kırmak, incitmek. 144-18

dinin bünyadın yık-: Dinin emirlerini terk etmek. 15-2

dost kokusu duy- : Dostun varlığını hissetmek. 33-9

dünyayı esenle-: Allah'a ısmarlamak. 76-2

ecel şerbetin iç- : Ölmek. 76-2, 306-5

el götür-: Yardımcı olmak. 184-4

el tutma-: İş yapacak gücü olmamak. 191-3

el uzat-: 1.Birine yardım etmek. 2. Dokunmaya, almaya çalışmak. 38-3

emek ye- : Boşuna uğraşmak. 50-3

gönül aç- : Neşelendirici şeylerle sıkıntıyı gidermek. 140-1

gönül al- : 1.Sevindirmek, hoşnut ettirmek. 2.Kırılan, gücenen bir kimseyi güzel söz ve davranışlarla yeniden hoşnut etmek. 39-3, 235-1, 278-4, 156-1

gönül at-: Aşıkın sevgilisini arzulaması, özlem duymak. 275-4

gönül dosta ak-: Gönlün dostunu görmek istemesi.154-4

gönül et- : Birini sevindirmek, hoşnut etmek.119-4

gönül gözü görme-: Kalp gözü görmemek, hisleri körelmiş olmak. 255-5

gönül gözün aç- : Gönül gözün açmak. 84-5, 109-1

gönül iliş-: Aşık olmak. 217-5

gönül kır- : Birini çok üzecek, gücendirecek davranışta bulunmak. 71-6

gönül pası sil-: Gönlünü temizlemek, kötü duygulardan arındırmak. 304-2

gönül ver- : Sevgi ile bağlanmak, aşık olmak. 59-9, 94-1, 355-6

gönül vereme- : Sevgisini verememek, aşık olamamak. 146-3

gönül yan- : Gönülden sevmek. 2-4

gönül yık- : Davranışlarıyla birini incitmek. 4-8, 163-3

gönül yu- : Gönül yıkamak, temizlemek. 40-5, 333-5

ibret al-: Ders almak. 239-5

kaygı ye-: Endişelenmek. 221-7

kılıç yürüt- : Kafa tutmak, karşı gelmek. 38-1

kudret eli tut- : İki cihanı kontrol edebilmek. 38-4

kulak tut-: Dinlemek. 337-2

kulak ur-: Dinlemek. 314-6

nasihat sat-: Öğüt vermek. 345-8

nasihat tut-: Birinin öğüdünü dinlemek. 53-5

nefs evi yık-: Kötü alışkanlıkları bırakmak, nefsi terbiye etmek. 184-4

okuduğun tut-: Okuduklarını yaşamak, hayatında göstermek. 328-6

saf bağla-: Birbirine bağlanmış. 277-1

sırrı faş eyle- : Sırrını ortaya çıkarma, herkese söylemek. 67-1

söz sat-: Bilgelik taslamak. 239-6

tanrının buyruğun tut- : Allah'ın emirlerine uymak. 114-1

yadlık perdesini yak-: Samimi olmak. 148-2

yolunu bağla-: Yolunu açmak. 236-5

yürek duy-: Hisseden, hassas olmak. 225-3

1.3- Yer tamlayıcısı+ Fiil bağlantısı ile birleşenler

Bu alt grupta, fiile bağlanan ad yönelme, bulunma ve çıkma durumu ekleri alabildiği için bir yer tamlayıcısı niteliğindedir.

ağaç ata bin- : Tabuta bindirilip götürülmek. 143-13

aşk denizine dal-: Aşık olmak. 158-1

aşk deryasına dal-: Aşık olmak. 352-7

aşk oduna düş-: Aşık olmak. 178-7, 178-7, 211-2

aşk oduna yan- : Aşk ateşine yanmak. 7-5, 162-9, 196-1

aşk şarabından iç-: Aşık olmak. 164-7

aşk tuzağına düş-: Aşka yakalanmak. 162-3

aşka düşür-: Aşık etmek. 199-3

ayaklar altına düş-: 1. Hor görülüp aşağılanmak, değer verilmemek. 2. İnsanların sık gelip geçtiği yerde, kalabalık içinde kalmak. 200-7

ayaklara düş-: Muhtaç olmak, gülünç duruma düşmek. 287-5

başa gel-: Olayı yaşamak. 289-6, 290-2

başına kak-: Suçunu, hatalarını yüzüne vurmak. 365-9

benlikten geç-: Kendinden vazgeçmek. 240-2

can kalıbına gir- : Ruhun yaratılıp vücuda geçmesi. 11-5

can üstüne otur- : Hayat bulmak, gerçekleşmek. 47-1

cana düş- : Başına gelmek. 14-1

cana kıy-: Ölmek. 207-4

cana tuzak kur- :Öldürmeye çalışmak. 49-5

derde katlan-: Sıkıntıyı çekmek. 237-5

dile gel- : Söylemek. 12-8, 162-2

dünya zevkine düş-: Dünya sevgisine bağlanmak. 93-1

ecel tuzağına bas- : Ölüme yaklaşmak, ölüm tehlikesi yaşamak. 76-7

elden koma-: Bırakmak, terk etmek. 365-3

ele gel-: Elle tutulabilir olmak. 162-3, 336-3

ele gir-: Ele geçmek. 207-4, 49-5

ellere gir-: Elinden kaçırmak, yakalayamamak. 353-1

gönül bahrine dal- : Gönlünün derinlerine girmek. 31-13

gönül şehrine gir- : Gönlünün derinlerine girmek. 31-13

gönül yapmaya gel-: Birinin dargınlığını, olumlu davranışlarla sona erdirmek. 161-2

gönüle gir-: Sevgisini kazanmak. 10-3, 232-10, 297-6, 299-3

gönüle sığ- : Heyecanın çok arttırmak. 148-1

günaha ban- : Dince suç sayılan işler yapmak. 32-2

göğsünde taht edin- : Kendisine yer edinmek. 47-1

haramdan elin kes-: Günahlardan vazgeçmek. 271-3

ma'na şarabından iç-: Gerçeği daha iyi anlamak. 98-3

murada er-: İsteğinin yerine gelmesi. 256-2

nefs gölüne dal-: Her türlü yasak işleri yapmak. 326-4

teneşire düş- : Ölmek. 143-13

yedi tamuda yan-: Yedi cehennemde yanmak. 27-1

yola düş- : Bir yere gitmek üzere yolda ilerlemek. 4-9, 295-6

yola gel- : Ters davranışını düzeltmek, uslanmak, istenilen biçimdeki davranışı kabul etmek. 20-8, 162-10

yoldan az- : 1. Bir taşıt sebeple yolundan ayrılmak, gitmez olmak. 2. Kötü yola sapmak, doğru yoldan ayrılmak, azgınlığa düşmek. 50-2, 326-4

1.4-Zarf+ Fiil bağlantısı ile birleşenler

Bu alt gruptaki kalıplaşmalarda, fiilden önceki ad fiilin zarfı görevindedir.

eğri büğrü söyle-: Net konuşmak, ifade edeceğini doğrudan söylemek. 292-7

gafil ol- : Habersiz ve hazırlıksız bir vaziyette olmak. 26-6

gönül kulağıyla dinle- : Samimiyetle dinlemek. 38-9

hallaç pamuğu gibi atıl-: Bir arada, toplu bulunan şeyleri ya da kimseleri dağıtmak, parçalamak; bu yolla sağa sola, her birini bir yana atmak. 166-10

heybet ol- : Gözüne büyük gözükmek. 16-3

kana kana iç- : Doya doya içmek. 67-4

2- İki Öğeli Kalıplaşmış Birleşik Fiiller

Bu gruba giren birleşiklerde, fiilden önceki ad öğeleri birden fazla olabilir. Buna göre bu gruptaki alt gruplar şöyle gösterilebilir.

2. 1- Özne+ nesne+ fiil bağlantısı ile birleşenler

ağzı güher saç- : Ağzından güzel sözler söylemek. 21-5

bağrı baş eyle- : Çok büyük olmak. 67-1

can feda kıl- : Uğruna ölümü bile göze almak.149-1

gönlü arş eyle-: Terakki etmek, yükselmek, gönlünde yer etmek. 67-3

içi pürnur ol- : İçinin aydınlanmak. 34-6

iki gözü kan ağla-: Büyük bir üzüntü içinde olup yakınmak. 32-7

lisanı dür dök- : Güzel sözler söylemek. 67-5

2.2-Özne+ yer tamlayıcısı+ fiil bağlantısı ile birleşenler

aklını başından al- : Düşünemez durma getirmek. 32-6

ayıbını yüze vur- : Ayıbını, suçunu yüzüne karşı söylemek. 57-2

can kalbe düş-: Hayata kavuşmak. 209-6

cümle alem elinde ol- : Bütün kainatı kontrol etmek,(Allah) 38-1

derdi yürekte kal-: Sıkıntının hiç unutmamak. 235-2

sözü kulağa gir-: Söylediklerinin dinlenmemesi, dikkate alınmamak. 349-8

2. 3- Özne+ zarf+ fiil bağlantısı ile birleşenler

ciğerim yana yana gark ol-: Çok üzülmek. 188-5

2. 4- Nesne+ özne+ fiil bağlantısı ile birleşenler

aşk odu canı yak- : Aşık olmaktan dolayı sıkıntı çekmek. 9-4

canı tad alma- : Hayattan zevk almamak. 145-2

2. 5- Nesne+ yer tamlayıcısı+ fiil bağlantısı ile birleşenler

aklı başa der-: Mantıksız, ölçüsüz davranışlarda bulunmaktan kendini kurtararak akıllıca bir yola girmek. 308-1

aklı başa devşir-: Akılsızca düşünce ve davranışlardan vazgeçmek. 199-3

aklı başa gel- : Davranışlarının yanlışlığını sezerek doğru yolu bulmak. 2-1, 182-2

aklı başından git-: 1. Çok korkudan veya çok sevinçten ne yapacağını şaşırmak. 2. Kafası çok yorulmuş olduğundan iyi düşünememek. 54-4, 187-2, 204-1

başını ele al-: Akılla hareket etmek. 153-3

canı hazrete uç- : Güle güle gitmek. 76-2

canını aşka at-: Aşık olmak. 154-2

canını dosta ver-: Dost için ölmek. 2. Diriltmek, canlandırmak. 102-8

devlet tacı başa kon-: Beklenmedik bir talihle karşılaşmak. 199-2

elini aşka vur- : Aşık olmak. 19-2

gözü yüzüne tut-: Net olmak, samimi olmak. 149-5

hayali gözümde kal-: Sevdiğini bir unutamamak. 252-4

sırrı aleme çak-: Sırrını açıklamak. 171-8

yüzü toprağa ur-: Mütevazi olmak. 247-4

2.6- Nesne+ zarf+fiil bağlantısı ile birleşenler

gözü kan yaş ile dol-: Çok ağlamak, çok üzülmek. 169-7

kılı kırk yar-: En ince ayrıntısına kadar incelemek. 164-6

2.7- Yer tamlayıcısı+ özne+ fiil bağlantısı ile birleşenler

cana korku düş-: Şüphelenmek, endişelenmek. 169-1

canına can bağışla-: Canına can katmak. 108-4

canına cefa kıl-: Canına sıkıntı vermek. 166-11

canına od ur-: Canına ateş düşmek, aşkın acısını hissetmek. 274-4

dilinden dür dök-: Güzel sözler söylemek. 317-3

mescide yüz sür-: Namaz kılmak, ibadet etmek. 317-7

sözde vebal olma- : Söylediği sözde sorumluluk taşıyan sözler kullanmak. 23-3

yüreğe korku dol- : Çok korkmak. 16-3

2. 8- Yer tamlayıcısı+ nesne+ fiil bağlantısı ile birleşenler

aşka kul ol-: Aşka müptela olmak, aşka tutulmak. 154-5

aşktan yürek yan-: Acı çekmek, sıkıntı içinde kalmak. 295-1

candan bizar eyle- : Canından usanmak, bıkmak. 65-13

dergahına yüzü tut-: Allah'a yalvarmak, ona yönelmek. 169-7

dünyadan el yu- : bir kenara çekilip toplum ile ilişkisini kesmek, toplumun yaşayışına karışmaz olmak, daha çok ibadetle meşgul olmak ve dünya işleriyle ilgilenmez olmak. 30-7

gönülde pas otur-: Gönül gözü kapanmak. 223-3

gözden sel ak-: Çok ağlamak. 214-3

tükeliden el çek- : Dünyadan vazgeçmek. 164-3

2. 9- Yer tamlayıcısı+ yer tamlayıcısı+ fiil bağlantısı ile birleşenler

elden ele düş- : Bir çok kimsece alınıp bakılmak ya da kullanılmak. 143-6

halden hale düş- : Şekilden şekle girmek; Düşünceden düşünceye girmek. 143-11

2.10 Nesne+nesne+fiil bağlantısı ile birleşenler

can feda kıl- : Hayatının uğruna ölümü bile kabul etmek 9-2, 155-5

3. Üç Öğeli Kalıplaşmış Birleşik Fiiller

Bu gruba girenler; yukarıda gösterdiğimiz fiilden önce gelen ve onun anlamını etkileyen özne, nesne, yer tamlayıcısı ve zarf gibi ad öğelerinden üçünün yan yana gelmesi ile oluşan birleşiklerdir.

aklı bana yoldaş ol- : Akıl vermek, yol gösterici olmak. 143-7

can tende karar kıl- : Hayatta kalmak, yaşamak. 43-8

gözleri sana tuş ol- : Gözü başkasını görmemek. 24-2

kendi eli ile yüzüne kara yak-: Kendi başına hata yapmak. 194-2

II. BÖLÜM

Dânişmend-nâme Metni

Ad çıkarup eylemiş dürlü hüner

Gösterüptür niçe vilayet ol er

ad çıkar- : Ün kazanmak. 262a/10

Mihayil la'in çün Sisiyye şehrin tamam itdi, şehri '**afariyyeye ısmarla**dı.

afariyyeye(şeytan) ısmarla- : Şeytana bırakmak. 174b-8

Kafirler bu haberi bilüp **akılları bulan**dı.

aklı bulan- : Sağlıklı düşünememek, bocalamak. 27a-11

Bu kıssa bunda kalsun söz ırakdur

Sivas kal'ası yapılur yarakdur

Bu meclis bunda tursun i bürazer

Ki yoksa dinleyenün '**aklı az**ar

Salavat Mustafa'nun canına vir

Dahı evladına vü aline vir

aklı az- : Aklı gitmek, duygularına göre hareket etmek. 11a-3

Bir zamandan sonra '**aklı başına gel**di.

aklı başına gel- : Davranışların yanlışlığını sezerek doğru yolu bulmak. 19b-1, 22b-1, 110b-15, 217b-4

Ol yiğidün **aklı başından git**di.

aklı başından git- : Aşırı sevinç veya korkudan ne yapacağını şaşırmak. 14a-1, 22b-1, 217b-4

Hele ayın bayın oldu. Birez ‘**aklın başına dir**di.

aklın başına dir- : Akılsızca düşünce ve davranışlardan vazgeçmek.114b-9

‘Gelün müsülman olun.’dirsin. Hay ‘**aklunı devşür**.

aklunı devşür - : Akılsızca düşünce ve davranışlardan vazgeçmek. 203a-11

Dahı bunlarun uvagı irisi

Cihad itmege geldi her birisi

Şu vakt kim ehl-i küfre irişürler

Alaylar **bağla**yuban turışurlar

Bularun fursatın iyle ziyade

İrişsün hali küffarun fesade

alay bağla- : Sıra halinde dizilmek. 127b/3

Kafirler dahı saf bağlayup **alay**lar **düz**diler.

alay düz- : Sıraya girmek. 113b/4

Havadan çün buharı müşgi tütdi

Yüridi **alemün yüzini tut**dı

alemün yüzini tut- : Her tarafı kaplamak. 29a-12

Yohsa kılıçdan **aman bulıma**zsın.

aman bulama- : Kurtulmaya fırsat bulamamak. 73a/12

Haçatur **aman dile**di.

aman dile-: Önce direnirken zor karşısında boyun eyip canının bağışlanmasını dilemek. 27a/2

Andan Melik Danişmend and içdi kim:

Şattat katı gazaba gelüp **and iç**di.

Çün Şattat bu andları içdi, dahı didi kim:

and iç- : Bir işi yapacağına dair ahd etmek, yemin etmek.17a-3, 29a-15, 29b-1, 30a-1, 46a13, 69b-10, 71a-5, 71a-10, 77b-12, 99b-1, 102b-7, 110b-2, 14şl1a-6, 176a-15, 185a-9, 225a-15, 246b-13, 248a-7

Narınur'a vü salibe, titi mitiye, ulu haça, kiçi haça **and vir**düm.

and vir - : "Allah aşkın", "çocukların başı için" sözlerle karşısındakini yemin ettirmeğe zorlamak. 53a-3

Çünkim name sana vara, gerekdür ki çeri virbiyesin, düşmanları **aradan götür**evüz. dimiş

aradan götür- : Ortadan kaldırmak, öldürmek. 8a/5

Halife **ava bin**mişdi.

ava bin- : Avlanmaya gitmek. 51b-1

Rum'a **avaz düş**di kim: "Sisiyye kavmini siyl alup harab oldı." didiler.

âvâz düş- : Haberin yayılması, herkes tarafından duyulmasını sağlamak. 228b/3

Bir gavga , galebe kopdı kim **avazı 'ayyuka çık**dı.

avazı ayyuka çık- : Sesini çok çıkartmak, göklere yükseltmek. 237b-14

Bu düşmen kim bu gün **ayağa düş**di

Ana benzer ki karga aga düşdi.

İlerü vardum, **ayağına düş**düm.

ayağa düş- : Acz içinde kalmak, kuvvetten düşmek. 131b-9, 151b-4

Bu düşmen kim bu gün ayağa düşdi

Ana benzer ki karga aga düşdi.

İlerü vardum, **ayağına düş**düm.

ayağına düş- : Birine muhtaç olmak. 47a-6

Ruhban **ayag üzre gel**üp ‘aleyk aldı, andan eytdi.

ayak üzre gel- : Ayağa kalkmak, ayakta durmak. 17a/15

Bu erenler meydanıdur, kılıç yüzidür, ne bilsün. Bu halleri bilmezdi, kimseden yumruk yimemişdi. Hele **ayın bayın ol**dı. Birez ‘aklın başına dirdi: “Ey haçlar! Beni saklan ve ey saibler! Bana himmet iylen.” dimege başladı.

ayın bayın ol- : Belli olmak, apaçık ortaya çıkmak. 114b-8

Çalap dayim sizi dil- şad kılsun

Belalardan kamu **azad kıl**sun

azad kıl- : Serbest bırakmak, salı vermek. 11a-6, 149a-15

Andan Melik Danişmend, Artuhı’yı **bağrına bas**dı, eyitdi.

bagrına bas- : Kucaklamak, sevmek. 37a-13, 221b-15, 106b-6

Derhal **barmak götür**üp imana geldi.

barmak götür- : İşaret parmağıyla Müslüman olma işareti yapmak. 14a/8

Andan Melik **başın aç**up yüzini dergaha tutdı.

başın aç-: Can-ı gönülden bir işe koyulmak. 227b-3

Çünkim sabah oldı, güneş Kaf kulesinden **baş göster**di, alem münevver oldı, kaygulu gönüller açıldı.

baş göster - : Meydana çıkmak. 6b-6

Çün irte oldı, güneş Ksf kulesinden **baş götür**di, alem münevver oldı.

baş götür- : Meydana çıkmak. 7a/4

Yalunuz Artuhı ol yare gider

Başın yola koyup dil-dare gider

Düşüp sevdasına yarün **baş oyna**r

Göricek yarini yar göz kaş oynar

Ki bir dem görmese yar çünki yarin

Bu ışk odı yakar sabr u kararın

baş oyna- : Hayatını ortaya koymak. 150b-1

"Ya Allah!" diyüp Muhammed dini- üçün İslam yolında **baş u can feda kıl**up ışl-ıla yüridiler, cenge başladılar.

baş u can feda kıl- : Hayatını tehlikeye atmak. 116b-4

Hazret-i Melik Danişmend Gazi, rahmetu'llahi 'aleyhi Seyyid Battal Gazi gibi huruc idüp din yolında **baş u can oyna**yup çok fetihler idüp pes ahir kelam işbu arada kalmıdı

baş u can oyna- : Hayatını tehlikeye atmak. 56a-2

Ne tedbir gerekdür ki bunlar ile **başa çık**ayuz

başa çık- : Bir şeye gücü yetmek. 175b-15, 179a-5

Yavuz düşmenlerün yüzi aşaga

Yire **düş**sün kişi **başı aşaga**

başı aşağa düş- : Utanmak mahcup olmak. 43a/l

Ahmed Serkis la'inün kafasından irdi, bir darb-ı tiğ şöyle urdı kim la'inün **başı havaya git**di.

başı havaya git- : Başını vücudundan ayırmak. 204a-15

Nagah Abdurrahman çıka geldi, Marzuban'a kafasından bir darb-ıla şöyle urdı kim kafirün **başı perran ol**dı.

başı perran ol- : Başı uçmak, vücudundan ayırmak. 144b-8

Bu haber gayet melul olup and içdi kim Melik'ün **başın al**mayınça karar itmeye.

başın al- : Öldürmek, başını kesmek. 7la/5

Artuhı anun hamlesin yine savdı. La'in kakıdı, kılıç ile irdi, Artuhı'yı urdı. Artuhı **başın ugurla**dı, kılıç at başını yire bırakdı. Kafirler üşüp Artuhı'yı bagladılar, Nastor katına viribidiler.

başın uğur- : Başını kesmek. 37a-5, 59a-5, 187a-2,85a-3

Yalunuz Artuhı ol yare gider

Başın yola koyup dil-dare gider

başın yola koy- : Canını feda etmek. 150a-15

Bu haberi Şattat işidüp kendüyi tahtından aşaga bırakdı, **başından aklı git**di.

başından aklı git- : Ne yapacağını şaşırmak. 110a-7

İşidüp her biri **başları kayusına düş**diler dahı iytdiler.

başları kayusına düş- : Başlarının sıkıntıda olduğunu anlamak, derde binmek. 50b-2

Dürdi anlarun **beratını** cihan

Çarh virmez kimseye hergiz aman

berâtını dürdi- : İşini bitirmek, idam etmek. 260a/11

Olup tag u dere sahra vü Gülşen

Eya mümin **beşaret ir**di gül sen

beşaret irdi- : Müjdeli haber vermek. 33a/5

Biz dahı gazaya **bil bağla**duk.

bil bağla- : Önem vermek, azm etmek, hazırlanmak. 174a-1, 6a/2

Kafirler anı görüp ka’aya **can at**dılar.

can at- : Her hangi bir şeyi veya durumu elde etmeyi çok istemek. 51a-7, 68a-5, 102a-13

Cümle gizlüler ana olur ayan

Can gözine görinür cümle nihan

can gözine görin- : Sezilmemek. 231a-11

Din yolında çalışup **can oyna**mış

Ad u san koyup cihandan oynamış

can oyna- : Canını fedaya hazır olmak. 231b-8

Çünkim gaziler din yolında **can u baş oyna**dılar.

can u baş oyna- : Canını ve başını fedaya fedaya hazır olmak. 115a-13, 230b-11, 230b-9

İmdi siz dahı Mesih yolına **can u baş-ıla turun**

can u baş-ıla turun- : Kendinden geçmek. 79a-12

Çünki gördüm ol mübarek yüzini

Can u dilden dinledüm ben sözini

can u dilden dinle- : İçten samimi bir şekilde dinlemek. 100a-13

Ol üç sever neheng gibi anrardı. **Can u gönül-ile çalış**urlardı, uruşurlardı.

can u gönül (baş) ile çalışmak- : İçten, istekli olarak çalışmak. 29a-3, 94a-4

La'in canı cehenneme ısmarladı.

Atından ser-nigün yıkıldı, **canı cehenneme ısmarla**dı.

canı cehenneme ısmarla- : Öldürmek, hayatına son vermek. 39a-12, 48a-10, 73b-12, 90a-6, 104b-3, 124a-15, 145a-10, 165b-7, 205a-14, 214b-14, 217b-10, 252a-4

Ol dahı **canı cehenneme vir**di.

canı cehenneme vir- : Öldürmek, hayatına son vermek 48a-14, 61b-11, 88a-2, 94b-8, 181a-11, 203b-15

Ol kızı almaga bana çare ola-y-ıdı, **canımı fida id**eydüm.

canımı feda id- : Bir şey uğrunda ölmek. 66b-9

Ben dahı senün yolunda **canumı fida kıl**am.

canımu fida kıl- : Bir şey uğrunda ölmek. 17a-2

Andan hezar rahmet Selçukiler **canına deg**sün.

canına değ- : Yapılan işten pek hoşlanmak. 258b- 11

Canına od düşdi, ceng yirinden at başın çevürdi, sürüp kal'a kapusına geldi.

canına od düş- : Çok üzülmek. 101b-11

Haçatur anı görüp **canından ümidin kes**di.

canından ümidin kes- : Öldüğünü veya öleceğini düşünmek. 230a-13, 27a-1, 247a-3, 247b-15, 37b-9, 43a-4, 205b-14

Anları deprettiler, avazı **ayyuka ir**di.

ᶜayyüka ir- : Gök yüzüne ulaşmak, gök yüzüne yükselmek. 72a/5

Brni habs idüp demüre urdun, suçsuz yire **cefa çek**dürdün.

cefa çek- : Eziyet etmek, ezmek. 31a-9

Okuyup mersiye hep ağladılar

Gaziler anda **ciger tagla**dılar

ciğer tağla- : Derin bir acıma duygusuyla üzülmek. 254b-3

Kafirlere **çare bulıma**dılar.

çâre bulıma- : Çıkar yol bulamak. 98b/5

Kayser melun **çeri çek**üp Malatiyye'i urur.

çeri çeküp- : Asker getirmek, asker sevk etmek. 14b/l

Name virbiyelüm, anı getürelüm, bu cazulara havale kılalum. Bu kavimden ola kim **dadumuzı ala**.

dâdumuzı al- : Hak almak, intikam almak. 170b/15

Meger ol gün bu çarh-ı lajiverdi

Giçenün **defterini** yumdı **dür**di

defterini dür- : Görevine son vermek veya öldürmek. 35b/6

Destur alup kapuyı açdılar.

destur al- : İzin almak. 156a/3

Andan Süleyman çerinün galebesin gördi, Melik'den **destur dile**di.

destur dile- : İzin istemek. 43b-15, 113b/12

Çalap dayim sizi **dil-şad kıl**sun

Belalardan kamu azad kılsun

dil şad kıl- : Gönlü hoş olmak, sevinçli olmak. 11a-6, 149a-15

Dahı bunlarun uvagı

Bu birkaç beyti söyleyüp vasf-ı halin **dile getür**di.

dile getür- : Anlatmak, ifade etmek. 188a/8

Tanrı adın her kim **ala diline**

Bu hikayet ana yavlak biline

diline al- : Söylemek, ifade etmek. 105b/2

Anun dahı devri geçdi. Ol dahı **dünyadan göç**di.

dünyâdan göç- : Ölmek. 258a/9

Bize haber geldi kim cem olup İslam adını **dünyadan götür**evüz.

dünyâdan götür- : Öldürmek. 203b/l

Dünyayı başlarına tar ideyim

Üçüni dahı pare pare ideyim

dünyayı başına dar it- : Bir veya bir çok kimseyi çok sıkıntılı duruma sokmak. 29b-1

Cümle gaziler dahı **el bir id**üp yürüdiler.

el bir et- : Birleşmek, bir araya gelmek, dayanışmak, el birliği yapmak. 80a-7, 37a-12, 115b-5, 222b-2

Çün sabah oldı, kala kavmi aman dlediler. Gaziler dahı katlden **el çek**diler.

el çek- : Vaz geçmek. 193b/15

Varıp Gülnuş'ı ol dem getürürler

Melik Şah-ıla **el ele vir**ürler

el ele vir- : Birleşmek, evlenmek, el tutuşmak. 198b-14

Ey Sultan Turasan ve Ey Melik Ahmed! Bellü bilin kim kafirler **el götür**üp müslimanları helal kılurlar.

el götür- : El kaldırmak, ele geçirmek, yakalamak. 4a/5

Begler **el kavşur**up hıdmete turmışlardı.

el kavşur- : Saygılı olmak, El pençe divan durmak. 86a-11, 17a-12

Kolun kuvvetlü vü muhkem bilegün

Kadem basdukça **el vir**sün dilegün

el vir- : El verişli olmak, mümkün olmak. 36b-7, 115a-6

Gelüp göriler kim Rum kafirleri Sivas'ı dahı alup içindeki müselmanları şehid itmişler ve Sivas dahı **elden çık**mış.

elden çık- : Mahvolmak, istilaya uğramak. 255b/10

Atam bir gün ava çıkar, ol kıza rast gelür, çok çalışur, anı **ele getür**emez.

ele getür- : Ele geçirmek, yakalamak. 14b-10, 16b-11

Ey gaziler! **Elem çek**men kim Hakk ta'ala inayetinde, ya Melik Danişmend yahud gaziler serveri Artuhı irişür, kafirlerün hakkından gelürüz, inşallah. didi.

elem çek- : Üzüntü içinde bulunmak. 89a/5

Ol firişte **elim al**dı, içerü girdük.

eli al- : Yardım etmek, başkasının elinden tutmak. 24a-12

Kendü atına mahmuz urdı, süriyi şol sa'at Melik Danişmend katına getürdi.Artuhı ilerü gelüp Şattat'un **elin berk bagla**dı. Giriv kafir çerisinden kopdı.

elin berk bağla- : Elini sıkıca tutmak. 31b-5

Eger Nastor'un **eline gir**esin, aman virmeyüp seni öldürür.

eline gir- : Elde edilmek, tutulmak, sahip olmak. 120a/7

Ömründe **elini suya degürme**miş, bıyığı azgını örtmiş, sakalı it kuyrugı gibi yapagulanmış, gayet uzamış.

elini suya degürme- : Temiz olmamak. 114a-9

Bu zamanda erlik içre bunlara mukabil kimse yokdur. Malatiyye halkı dirler ki: 'Ol iki kişiye halife hazretleri destur vire ki ol iki yiğit ol illeri açalar, hem **ellerinden** dahı **gel**ür' didiler.

elinden gel- : Başarabilecek durumda olmak. 5a/10

Kamu bişmiş-idi şunça yimekler

Çekilmişdi ana bunça **emek**ler

emek çek- : Bir işte çok çalışarak yorulmak. 198a/l

Efrumiyye gördi, meydana giren atasıdur. **Endişeye düş**di kim.

endişeye düş- : Çekinmek, korkmak. 3la/l

Kafir çerisinden çok **er kır**mışlar.

er kır- : Askerleri öldürmek. 21b-8

Bir vehmnak dem oldı ki zemin ü zaman **fenaya yüz tut**dı.

fenaya yüz tut- : Yok olmaya yaklaşmak. 147b-12

Kafirlerden **feryad u figan kop**tu.

feryad u figan kop- : Haykırmak, bağırmak. 208b-4

Bu vaktün meclisini tut ganimet

Ki ömr artuklıgıdur **bil ganimet**

ganimet bil- : Fırsat bilmek, kazanç saymak. 62b/5

Müsülmanlara **gayret düş**üp el bir idüp bir saat içinde kafirleri sıdılar, tar umar itdiler.

gayret düş- : Bir işi yapmaya veya bitirmeye özenmek, canlanmak. 118a/2

Çeri bu sözi işidüp **gayrete gel**diler.

gayrete gel- : Bir işi yapmaya veya bitirmeye özenmek, canlanmak. 119a/ll

Şahadet mertebesini bulalar

Varalar Rum'a hoş **gaza kıl**alar

gaza kıl- : Din uğruna harp etmek, savaşmak. 4b-10

Nesir: Çünkim bu yana kafir çerisi dahı kondular, Nastor Şah Şattat katına geldi, Efrumiyye'den şikayet kıldı. "Bize çok cefalar iyledi." didi. Şattat katı **gazaba gel**üp and içdi.

gazaba gel- : Öfkelenmek, kızmak. 29a/15

Andan sonra süvar olup **gazaya kuşan**dılar.

gazaya kuşan- : Din uğruna savaşa hazırlanmak. 129b/7

Dahı hem çaldılar zenc ü nefiri

Göge agdı sadası vü safiri

göğe ağ- : Göğe yükselmek. 141b/13

Gazilerün **gönli kay**nadı, cuş kılup meydan taleb kıldı.

gönli kayna- : Gönlü akmak, karşısındakine ısınmak. 111a-15

Kur’an avazına Paniç’ün **gönli yumışa**dı, kuyı agzına gelüp oturdı.

gönli yumışa- : Merhamete gelmek. 66a-11

“Ey haçlar! Beni saklan ve ey saibler! Bana himmet iylen.”dimege başladı ve illa diyrde yimiş, içmiş, şeytan **gönlin agrıtma**mış bir mel’un-ıdı.

gönlin agrıtma- : Gönlünü incitmek. 114b-11

Gaziler tarihi durur bu kelam

Dinleyenün **gönlini aç**ar tamam

gönlini aç- : Ferahlatmak, rahatlatmak. 191a/2

Bu cihana gelen elbette gider

Pes **gönül bağla**yuban buna n’ider

gönül bağla- : Severek bağlanmak, gönül vermek. 231b/9

Gönül virme inende bu cihana

Bilürsin ki fenadur bu zamane

gönül vir- : Sevmek, aşık olmak. 210a-7

Düşüp sevdasına yarün baş oynar

Göricek yarini yar **göz kaş oyna**r

göz kaş oyna- : Heyecanlanmak. 150b-1

Dört yanına **göz kulak ur**mayasın

Ol müsülmanları kayurmayasun

göz kulak ur- : Korunması gereken kişiyi ya da yeri gözetmek. 221b-10

Bir dem **uyku al**dı anun **gözini**

Düşe gördi ol Resul'un yüzini

gözini uyhu al-: Uykusu gelmek, uyumak. 129a/3

Ol gice gah turdum, gah oturdum, **uyku gözime gir**medi.

gözüne uyku girme- : Uyuyamamak. 16a-11

Gül-bang çeküp tekbir getürüp Yankoniyye'den yana yüridiler.

gül-bang çek- : Yüksek sesle okunan ilahi veya dua okumak. 20la/14

Eger böyle kılursam benüm **günahım yüzime ur**mayasın, suçumu afv idesin.

günahı yüze ur- : Suçunu açıkça söylemek. 216a-7, 31a-14

İnşaallah be onların **hakkından gel**ürem, siz elem çekmen.

hakkından gel- : Yenmek öç almak. 102b/15

Ya Gülnuş! Gerekdür kim Melik Danişmend seni **helallığa al**a.

helâllığa al- : Bir hanımla evlenmek. 196a/4

Dahı Melik'den **helallik dile**diler.

helâllik dile- : Birinden hakkını helal etmesini istemek. 250a/14

Tamamet kafir çerisi anı işüdüp korkdılar, üzerlerine **heybet otur**dı.

heybet otur- : Karşısındakini görüntüsüyle korkutmak. 113b-10

Andan gürzin eline aldı, her kime kim ura-y-ıdı atıyla kendüyi **hurd uham id**erdi.

hurd u ham id- : Paramparça etmek. 116a-6

Yigirmi otuz kafiri atı ile esbabı ile **hurdu ham kıl**urdı.

hurd u ham kıl- : Paramparça etmek. 89b-5

Her biri **huruşa gel**di, meydana yüridiler.

huruşa gel : Coşmak. 139a/10

Yidi yıldan berü ol kızun **ışkında yan**aram.

ışkından yan- : Bir kişiyi aşırı sevmek. 16b-14

Nazenin pehlivan düşdi mi yahud kançarı gitdi ola. diyü çok **ıztıraba düş**diler.

ızdıraba düş- : Acı çekmek. 187b-10

Müşg ü amber kokusı **içerimi al**mışdı.

içerimi al- : İçini kaplamak. 155b-11

Andan Eyyub bin Yunus ki Sultan Turasan'un veziridür, buyurdı, çeriyi **iki bahş it**diler.

iki bahş it- : İltifat ya da taltif etmek. 10a-3

Derhal barmak götürüp **imana gel**di.

imâna gel- : Müslümanlığı kabul etmek. 14a/9, 4a 190a/l

Düşmandan **intikam al**up şöyle kim dün buçugına degin ceng itdiler.

intikam al- : Öç almak. 121 b/l

Bir **iş bitür**em ki salib benden hoşnud ola.

iş bitür- : Bir işi iyi bir sonuca ulaştırmak. 114a/5, 32a/8

Sanma kim dünya sana kıla vefa

Ger vefa dilerse **döndür**ür **kafa**

kafa döndür- : Sersemletmek. 260a/7

Bu yana Efrumiyye ve Artuhı ve Ahmed Serkis çok **kafir kır**dılar.

kafir kır- : Kafirleri öldürmek. 164b-11

Andan çeri yoklayup yüz bin kafir **kaleme al**dılar.

kaleme al- : Hesaplaşmak. 245a/4

Yarın kardaşımın **kanın al**ayım, bu cazulardan bir diri komayam, cümlesin kılıçdan geçüreyim.

kanın al- : İntikamını almak. 182b/9

Şöyle çalışdılar ki başalr kesdiler, **kanlar dök**diler, sineler sökdiler.

kanlar dök- : Cana kıymak, ölüme yol açmak. 37b/14

Andan kafirler dahı karavula binip ol giçe anda **karar kıl**dılar.

karar kıl- : Yaşamak, durmak, dinlenmek. 47b-6

Ol giçe Efrumiyye **karavula bin**di, sakladı.

karavula bin- : Nöbet beklemek. 99b/ll

Buldı çün Melik şahadetde **kemal**

Alem-i ukbaya kıldı intikal

kemâl bul- : Mükemmelleşmek, olgunlaşmak. 254a/5

Bizim bu cevrimiz **ir**di **kemale**

Kavuşdura Cemilu'llah cemale

kemâle ir- : Mükemmelleşmek, olgunlaşmak 252b/12,

Çünkim **kendüme gel**düm, gördüm ki sabah ki olmış.

kendüme gel- : Aklı başına gelmek, ne yaptığının farkına varmak. 155b/12

Melik anı görüp şöyle kakıdı kim her **kılı bir dikene dön**üp tonından taşra çıkdı.

kılı dikene dön-: Tüyleri diken diken olmak. 114a/15

Yüz otuz kişi müsülman oldı. Kalanın **kılıçdan geçür**diler.

kılıçtan geçür- : Öldürmek. 168a-9

Biz anda varup arka bir idüp Melik'i ola kim aradan götürevüz. Bu defa dahı bahtımuzı sınayalum, ola kim **kinümüzi al**avuz.

kinimüzi al-: İntikam almak. 109b/8

Ol Serha'il, tamuya ma'il kelbün can-ı kabihine **korku düş**er, çerisin alur, Gümenek'e gider.

korku düş- : Endişelenmek, korkmak. 8b-15

Analardan bir ogul vücuda geliser, Muhammed ışkına dine yarım idiserdür. Kafirlerün **kökin göçür**ür.

kökin göçür-: Tamamını yok etmek, kökünü kazımak. 106b/13

Ayıb olmasun i dil-ber sana elim uzadursam

Senün ışkun eli bu dem benim **kulagımı bur**dı

kulak bur- : Uyarmak. 108a-4

İmdi **kulak tut**ınuz ey dositan

Bir acayib kısadur bu dasitan

kulak tut- : Kulak vermek, dinlemek. 135a-8

Eger ceng idersem **küfran-ı ni'met ol**uram.

küfran-ı nimet ol- : Nankör olmak. 12b-14

Malatiyye halkına haber oldı, **matem tut**dılar.

matem tut- : Yas tutmak. 2b-1

Melik bi-çarene sen bir **meded kıl**

Sıtup küfr ehlini zir ü zeber kıl

meded kıl- : Yardım etmek. 84b-11

Çün bu haber bana degdi, katı **melul ol**dum.

melul ol- : Üzülmek. 16b-3

Ya Artuhı! Zinhar bana bi-vefa dime kim senün içün ben çok bela vü **mihnet çek**düm, bendler içinde yatdum.

mihnet çek- : Dert, sıkıntı, eziyet çekmek. 23a-15

Toy dügün oldı, ahir iki aşık birbirinden **murad al**dılar.

murâd al-: Dileğine kavuşmak. 108a/6

Ümid oldur **murada irış**eler

Varuban kafir-ile uruşalar

murada iriş-: Dileği gerçekleşmek. 4b/9

Aceba n'olaydı, brn dahı sencileyin **muradıma ir**em.

muradıma ir-: Dileğine kavuşmak. 66b/2

Hakk ta’ala cemali ile **müşerref tut**sun.

müşerref tut- : Şereflendirmek. 259a-8

Melik anun kadd u kametine ve hub cemaline **mütehayyir kal**dı.

mütehayyir kal- : Şaşakalmak, hayrette kalmak. 169a-14

Kapunda sayile ihsanlarundan

Müyesser kıl bize nusretleründen

müyesser kıl- : Nasip etmek. 45a-9

Pes ana buyurdı kim anlarun tali’ine **nazar kıl**a.

nazar kıl- : Bakmak, göz atmak. 5a-12, 11b-6, 50b-2, 35a-10, 71b-3, 71b-3

Andan sonra çok **mal u nimet gör**düm, turı geldim.

mal u ni^{c}met gör-: Mal mülk elde etmek. 16a/3

Eger ben buları bu gün haklayıp andan Malatiyye vü Şam’ı ta Bagdad kapusına dek harab itmezsem bu içdügüm ulu andlar beni tutsun. didi ve : Kayserün **ni’meti gözüme tur**sun. didi.

nimet gözüne tur- : Nankörlük eden kimseye karşı söylenen ilenme sözü. Beddua etmek. 30a-8

Şöyle bil kim ben dinimden dönmezem

Yüri var git ben **ögüdün al**mazam

öğüd al-: Nasihat dinlemek. 213b/13

Nastor çerisi **saf bağla**mışlardı.

saf bağla- : Saf haline gelmek, sıralanmak. 27b-1, 59b-11, 185b-4, 185b-8,143a/ll

Andan bu yana kal'a ehli **silaha gir**üp baru üstinden cenge meşgul oldılar.

silâha gir-: Silah kuşanmak. 50b/12

Geldi karşuma ne söyler bilmezem

Ben bu sözi **kulagıma koyma**zam

sözi kulağa koy(ma)- : Söylenen sözü dinlememek. 213b-12

Dahı Resul hazretinin mübarek **sözi yerine gel**di.

sözi yerine gel- : Söylediği gerçekleşmek. 3b-5

Eger **sözimi tut**up gitmezsen sana bir iş idevüz kim alemde söyleyeler.

sözi tut- : Söz dinlemek, öğüdü benimsemek. 78a-4

Benüm **suçımı yüzime ur**mayasın, girü senin hıdmetine geleyim.

suçı yüzüne ur- : Hatasını yüzüne söylemek. 31a-12

Şahadet getürüben dir La-ilah

Dahı illa'llah didi ol padişah

şahadet getür-: İslamın şarlarından "Allah'tan başka tapacak yoktur ve Hz. Muhammed onun kulu ve peygamberidir" manasına gelen kelime-i şehadet adını taşıyan Arapça sözi okumak. 254a/3

Yine bir yire cem olup çeri arz itdiler. Yigirmi bin er hazır geldi. Andan yigirmi bin kafir davayı batıl kıldılar. Yarın ol üç kişiden **tamar getür**eler. Mel'unlar ol gice anda kıldılar.

tamar getür-: Baş kesmek, öldürmek. 26a/12, 27a/13

Hamle urdı kafire ol din eri

Getürüp **tekbir** anar peygamberi

tekbir getir-: Tekbir getirmek. 20b/15

Çün bu haberi işitdüm, üç gün yas tutdum, dördünci gün girü kız **teşvişine düş**düm.

teşvişe düş-: Tasalanmak, kaygıya düşmek. 15b/ll

Eyyub ve Süleyman ve Abdullah ve Abdurahman canlarından **ümid kes**üp birbiriyle helalleşdiler.

ümid kes- : Artık olacağını beklememek. 48b-15, 86b-1

Ol üç sever arada bir ceng itdiler ki **vasfa gel**mez.

vasfa gel-: Tasvir etmek. 32a/12

Kafirler bu sözden katı **vehme düş**üp aralarında çok ihtilaf oldı.

vehme düş- : Yersiz korkuya, yanlış düşünceye kapılmak. 99b-8

Atuş lain Kibriyanos içün **yas tut**dı.

yas tut- : Çok üzülmek, yasa bürünmek. 145b-14, 15b-11

Efrumiyye, Artuhı içün çok zarı kıldı ve **yas u matem tut**dı.

yas u matem tut- : Çok üzülmek, yasa bürünmek, matem tutmak. 257a-14

Gözlerinden **dök**diler kan-ıla **yaş**

Urdılar taşı başa başlara taş

yaş dök-: Ağlamak. 254a/8

Key erler kirişe ok gezlediler

Kem erler **kaçacak yir gözle**diler

kaçacak yir gözle- : Kaçacak yer aramak. 143b-13

Didi bana Melik'e var bu giçe

Kal'a **yol**ın ana **göster** bu giçe

yol göster-: Ne yapacağını, nasıl yapacağını öğretmek. 100b/2

Derhal uykyudan uyandım, gördüm sabah olmış, namazı kıldum **yola düş**düm.

yola düş- : Yola çıkmak, yol almaya başlamak. 3b-4

Çıkup alemi haraba virüp girü ribata gelürler". diyüp söyleşürler. Çün bu haberi Süleyman bildi, revane olup Melik'i isteyü **yola gir**di.

yola gir- : Bir kişinin tutumunu istediği şekilde değiştirmek. 40a/15

Melik çün bu ahvali bildi, turdı, ol Ruminün **yolın al**dı, tutdı, dereye getürdi.

yolın al-: Yolunu kesmek, yoluna çıkmak. 18b/13

Süleyman bin Nu'man ve Osman kafirlerün **yolın bağla**dı.

yolın bağla- : Yolunu kesmek. 187a-13, 208a-4, 36b-4, 81b-1, 85a-9, 90a-2, 134a-5

Melik her birünün hallerin bildi ve zahımların gördi, **yüreği acı**dı.

yüreği acı- : Üzülmek, içi sızlamak. 121b-9

Melik Danişmend'ün **yüregi yan**dı tutuşdı.

yüreği yan- : Pek çok acımak. 98b-5

Gördiler kim ruhbanun işi tamam oldı, **yürekleri acı**dı.

yüreği acı- : Üzülmek. 115b-5

Gaziler bu nidayı işidüp ol taga **yüz tut**dılar.

yüz tut- : Yönelmek. 93a-6, 109b-14

Melik turdı sabahı çünki klıdı

Elin kaldurdı hazrete **yüz ur**dı

yüz ur- : Yüz sürmek, secdeye kapanmak. 172a-3

Çün Resul hazreti katına vardum, **yüz yire ko**dum, öinde müsliman oldum, iman getürdüm.

yüzü yire ko- : Secdeye, yere kapanmak. 163a-10, 155a-11

Ol gün olmasun ki salibden, ruhbandan **yüz çevür**em.

yüz çevür- : Gösterdiği ilgiyi kesmek. 168b-2

Bu kez kafirler sınup **yüz kaçmaga tut**dılar.

yüz kaçmağa tut- : Kaçmaya yönelmek. 145a-10, 220a-15, 92a-14, 224b-2

Çünkim ol severden bu sözi işitdim, **yüzimi yire sür**üp andan isti'anet diledüm.

yüzi yere sür- : Secdeye yere kapanmak. 24a-10

Havadan çün buhari miski tütdi

Yüridi 'alemün **yüzini tut**dı

yüzini tut- : Yönelmek. 6a-13

Vardum ki elini öpeydüm. **Yüzini** benden **çevür**di.

yüzini çevür-: Gösterdiği ilgiyi kesmek. 3b/7

Dahı yayak ol ırmak kenarına vardılar, geldiler. Gaziler bile vardılar. Andan Melik başın açup **yüzini dergaha tut**dı. Ol duayı sıdk-ıla okudı.

yüzini dergaha tut- : Yüzünü dergaha dönmek, Allah'a yönelmek. 227b-2

Ben **yüzüm yire ko**dum, alkış itdüm.

yüzü yire ko- : Secdeye, yere kapanmak. 24a-14

Bi-çare Artuhı bela vü **zahmet çek**di, Efrumiyye'yi ayruklar alıyor.

zahmet çek- : Sıkıntı, zahmet çekmek. 18b-10

Zahmete düşüp bizüm içün mal göndürmeye siz, ne hasıl olursa gazilerün olsun.

zahmete düş-: Sıkıntı, zahmet çekmek. 51b/9

İy kafirler! Can elimden kanda iletesiz. diyüp hamle kıldı ve ol çeriyi **zir ü zeber kıl**dı.

zir ü zeber kıl- : Alt üst etmek. 22a-12, 37a-12, 84b-11, 90b-13, 205a-8

Dânişmend-nâme'de Yer Alan

1- Tek Öğeli Kalıplaşmış Birleşik Fiiller

1.1- Özne+fiil bağlantısı ile birleşenler

Bu alt gruptaki birleşiklerde fiilden önce gelen ad veya ad grubu fiile ya yalın halde ya da iyelik eki alarak bağlanmıştır. Bu durumda birleşik fiil içindeki ad veya ad grubu fiilin öznesi gibidir.

aklı az- : Aklı gitmek, duygularına göre hareket etmek. 11a-3

aklı bulan- : Sağlıklı düşünememek, bocalamak. 27a-11

aklunı devşür - : Akılsızca düşünce ve davranışlardan vazgeçmek. 203a-11

alemün yüzini tut- : Her tarafı kapladı. 29a-12

başın al- : Öldürmek, başını kesmek. 7la/5

başın uğur- : Başını kesmek. 37a-5, 59a-5, 187a-2,85a-3

berâtını dür- : İşini bitirmek, idam etmek. 260a/11

cefa çek- : Eziyet etmek, ezmek. 31a-9

defterini dür- : Görevini son vermek veya öldürmek. 35b/6

eli al- : Yardım etmek, başkasının elinden tutmak. 24a-12

gönli kayna- : Gönlü akmak, karşısındakine içi ısınmak. 111a-15

gönli yumış- : Merhamete gelmek. 66a-11

gönlin agrıtma- : Gönlünü incitmek.114b-11

gönlini aç- : Ferahlatmak, rahatlatmak. 191a/2

içerisini al- : İçini kaplamak. 155b-11

kanın al- : İntikamını almak. 182b/9

korku düş- : Endişelenmek, korkmak. 8b-15

ümid kes- : Artık olacağını beklememek. 48b-15, 86b-1

yolın al-: Yolunu kesmek, yoluna çıkmak. 18b/13

yolın bağla- : Yolunu kesmek. 187a-13, 208a-4, 36b-4, 81b-1, 85a-9, 90a-2, 134a-5

yüreği acı- : Üzülmek. 115b-5

yüreği acı- : Üzülmek, içi sızlamak. 121b-9

yüreği yan- : Pek çok acımak. 98b-5

yüzini tut- : Yönelmek. 6a-13

yüzini çevür-: Gösterdiği ilgiyi kesmek. 3b/7

1.2- Nesne+fiil bağlantısı ile birleşenler

Bu alt grupta fiilden önceki ad veya ad grubu, fiile bir nesne bağlantısı ile bağlanmıştır.

ad çıkar- : Ün kazanmak. 262a/10

alay bağla- : Sıraya girmek. 127b/3

alay düz- : Sıraya girmek. 113b/4

aman bulama- : Kurtulmaya fırsat bulamamak. 73a/12

aman dile-: Önce direnirken zor karşısında boyun eyip canının bağışlanmasını dilemek. 27a/2

and iç- : Bir işi yapacağına dair ahd etmek, yemin etmek. 17a-3, 29a-15, 29b-1, 30a-1, 46a13, 69b-10, 71a-5, 71a-10, 77b-12, 99b-1, 102b-7, 110b-2, 14şl1a-6, 176a-15, 185a-9, 225a-15, 246b-13, 248a-7

and vir - : “Allah aşkın”, “çocukların başı için” sözlerle karşısındakini yemin ettirmeğe zorlamak. 53a-3

âvâz düş- : Haberin yaygınlaştırmak, herkes duyurmak. 228b/3

barmak götür- : İşaret parmağıyla Müslüman olma işareti yapmak. 14a/8

baş göster - : Meydana çıkmak. 6b-6

baş götür- : Meydana çıkmak. 7a/4,

baş oyna- : Hayatını ortaya koymak. 150b-1

bil bağla- : Önem vermek, azm etmek, hazırlanmak. 174a-1, 6a/2

can at- : Her hangi bir şeyi veya durumu elde etmeyi çok istemek. 51a-7, 68a-5, 102a-13

can oyna- : Canını fedaya hazır olmak. 231b-8

can u baş oyna- : Canını ve başını fedaya hazır vaziyette olmak. 115a-13, 230b-11, 230b-9

ciğer tağla- : Derin bir acıma duygusuyla üzülmek. 254b-3

destur al- : İzin almak. 156a/3

destur dile- : İzin istemek. 43b-15, 113b/12

el bir et- : Birleşmek, bir araya gelmek, dayanışmak, el birliği yapmak. 80a-7, 37a-12, 115b-5, 222b-2

el çek- : Vaz geçmek. 193b/15

el götür- : El kaldırmak, ele geçirmek, yakalamak. 4a/5

el kavşur- : Saygılı olmak, el pençe divan durmak. 86a-11, 17a-12

el vir- : El verişli olmak, mümkün olmak. 36b-7, 115a-6

elem çek- : Üzüntü içinde bulunmak. 89a/5

emek çek- : Bir işte çok çalışarak yorulmak.198a/l

feryad u figan kop- : Haykırmak, bağırmak. 208b-4

ganimet bil- : Fırsat bilmek, kazanç saymak. 62b/5

gönül bağla- : Severek bağlanmak, gönül vermek. 231b/9

gönül vir- : Sevmek, aşık olmak. 210a-7

gül-bang çek- : Yüksek sesle okunan ilahi veya dua okumak. 20la/14

helâllik dile- : Birinden hakkını helal etmesini istemek. 250a/14

intikam al- : Öç almak. 121 b/l

iş bitür- : Bir işi iyi bir sonuca ulaştırmak. 114a/5, 32a/8

kaçacak yir gözle- : Kaçacak yer aramak. 143b-13

kafa döndür- : Sersemletmek. 260a/7

kafir kır- : Kafirleri öldürmek. 164b-11

kan(lar) dök- : Cana kıymak, ölüme yol açmak. 37b/14

karar kıl- : Yaşamak, durmak, dinlenmek. 47b-6

kemâl bul- : Mükemmelleşmek. 254a/5

kinini al-: İntikam almak. 109b/8

kulak bur- : Uyarmak. 108a-4

kulak tut- : Kulak vermek, dinlemek. 135a-8

küfran-ı nimet ol- : Nankör olmak. 12b-14

mal u ni^{c}met gör-: Mal mülk elde etmek. 16a/3

matem tut- : Yas tutmak. 2b-1

meded kıl- : Yardım etmek. 84b-11

mihnet çek- : Dert, sıkıntı, eziyet çekmek. 23a-15

murâd al-: Dileğine kavuşmak. 108a/6

nazar kıl- : Bakmak, göz atmak. 5a-12, 11b-6, 50b-2, 35a-10, 71b-3, 71b-3

öğüd al-: Nasihat dinlemek. 213b/13

saf bağla- : Saf haline gelmek, sıralanmak. 27b-1, 59b-11, 185b-4, 185b-8,143a/ll

sözi tut- : Söz dinlemek, öğüdü benimsemek. 78a-4

şahadet getür-: İslam'ın şartlarından "Allah'tan başka tapacak yoktur ve Hz. Muhammed onun kulu ve peygamberidir" manasına gelen kelime-i şehadet adını taşıyan Arapça sözü okumak. 254a/3

tamar getür-: Baş kesmek, öldürmek. 26a/12, 27a/13

tekbir getir-: Tekbir getirmek. 20b/15

ümid kes- : Artık olacağını beklememek. 48b-15, 86b-1

yas tut- : Çok üzülmek, yasa bürünmek. 145b-14, 15b-11

yas u matem tut- : Çok üzülmek, yasa bürünmek, matem tutmak. 257a-14

yaş dök-: Ağlamak. 254a/8

yol göster-: Ne yapacağını, nasıl yapacağını öğretmek. 100b/2

yüz tut- : Yönelmek. 93a-6, 109b-14

yüz ur- : Yüz sürmek, secdeye kapanmak. 172a-3

yüz döndür-: Terk etmek. 116b/5

zahmet çek- : Sıkıntı, zahmet çekmek. 18b-10

1.3- Yer tamlayıcısı+ Fiil bağlantısı ile birleşenler

Bu alt grupta, fiile bağlanan ad yönelme, bulunma ve çıkma durumu ekleri alabildiği için bir yer tamlayıcısı niteliğindedir.

afariyyeye(şeytan) ısmarla- : Şeytana bırakmak. 174b-8

aradan götür- : Ortadan kaldırmak, öldürmek. 8a/5

ava bin- : Avlanmaya gitmek. 51b-1

ayağa düş- : Acz içinde kalmak, kuvvetten düşmek. 131b-9, 151b-4

ayağına düş- : Birine muhtaç olmak. 47a-6

ayak üzre gel- : Ayağa kalkmak, ayakta durmak. 17a/15

bagrına bas- : Kucaklamak, sevmek. 37a-13, 221b-15, 106b-6

başa çık- : Bir şeye gücü yetmek. 175b-15, 179a-5

can gözine görin- : Sezilmek, hissetmek. 231a-11

canına değ- : Yapılan işten pek hoşlanmak. 258b- 11

ᶜayyüka ir- : Gökyüzüne ulaşmak, gökyüzüne yükselmek. 72a/5

dile getür- : Anlatmak, ifade etmek. 188a/8

diline al- : Söylemek, ifade etmek. 105b/2

dünyâdan göç- : Ölmek. 258a/9

dünyâdan götür- : Öldürmek. 203b/l

el ele vir- : Birleşmek, evlenmek, el tutuşmak. 198b-14

elden çık- : Mahvolmak, istilaya uğramak. 255b/10

ele getür- : Ele geçirmek, yakalamak. 14b-10, 16b-11

elinden gel- : Başarabilecek durumda olmak. 5a/10

eline gir- : Elde edilmek, tutulmak, sahip olmak. 120a/7

endişeye düş- : Çekinmek, korkmak. 3la/l

gayrete gel- : Bir işi yapmaya veya bitirmeye özenmek, canlanmak. 119a/ll

gazaba gel- : Öfkelenmek, kızmak. 29a/15

gazaya kuşan- : Din uğruna savaşa hazırlanmak. 129b/7

göğe ağ- : Göğe yükselmek. 141b/13

hakkından gel- : Yenmek öç almak. 102b/15

hurüşa gel- : Coşmak. 139a/10

ışkından yan- : Bir kişiyi şiddetli sevmek. 16b-14

ızdıraba düş- : Acı çekmek. 187b-10

imâna gel- : Müslümanlığı kabul etmek. 14a/9, 4a 190a/l

kaleme al- : Hesaplaşmak. 245a/4

karavula bin- : Nöbet beklemek. 99b/ll

kemâle ir- : Olgunlaşmak. 252b/12

kendüme gel- : Aklı başına gelmek. 155b/12

kılıçtan geçür- : Öldürmek. 168a-9

murada iriş-: Dileği gerçekleşmek. 4b/9

muradıma ir-: Dileğine kavuşmak. 66b/2

silâha gir-: Silah kuşanmak. 50b/12

teşvişe düş-: Tasalanmak, kaygıya düşmek. 15b/ll

vasfa gel-: Tasvir etmek. 32a/12

vehme düş- : Yersiz korkuya, yanlış düşünceye kapılmak. 99b-8

yola düş- : Yola çıkmak, yol almaya başlamak. 3b-4

yola gir- : Bir kişinin tutumunu istediği şekilde değiştirmek. 40a/15

zahmete düş-: Sıkıntı, zahmet çekmek. 51b/9

1.4-Zarf+ Fiil bağlantısı ile birleşenler

Bu alt gruptaki kalıplaşmalarda, fiilden önceki ad fiilin zarfı görevindedir.

ayak üzre gel- : Ayağa kalkmak, ayakta durmak. 17a/15

ayın bayın ol- : Belli olmak, apaçık ortaya çıkmak. 114b-8

azad kıl- : Serbest bırakmak, salı vermek. 11a-6, 149a-15

can u baş-ıla turun- : Kendinden geçmek. 79a-12

can u dilden dinle- : İçten samimi bir şekilde dinlemek. 100a-13

can u gönül (baş) ile çalış- : İçten, istekli olarak çalışmak. 29a-3, 94a-4

heybet otur- : Karşısındakini görüntüsüyle korkutmak. 113b-10

hurd u ham id- : Paramparça etmek. 116a-6

hurd u ham kıl- : Paramparça etmek. 89b-5

iki bahş it- : İltifat ya da taltif etmek. 10a-3

müşerref tut- : Şereflendirmek. 259a-8

mütehayyir kal- : Şaşakalmak, hayrette kalmak. 169a-14

müyesser kıl- : Nasip etmek. 45a-9

zar kal- : Aciz, dermansız zayıf kalmak. 19b-5

zebun kıl- : Güçsüz kalmak, zayıflamak. 20a-10

zir ü zeber kıl- : Alt üst etmek. 22a-12, 37a-12, 84b-11, 90b-13, 205a-8

2- İki Öğeli Kalıplaşmış Birleşik Fiiller

Bu gruba giren birleşiklerde, fiilden önceki ad öğeleri birden fazla olabilir. Buna göre bu gruptaki alt gruplar şöyle gösterilebilir.

2. 1- Özne+ nesne+ fiil bağlantısı ile birleşenler

can feda kıl- : Hayatını tehlikeye atmak. 116b-4

gözini uyhu al-: Uykusu gelmek, uyumak. 129a/3

2.2-Özne+ yer tamlayıcısı+ fiil bağlantısı ile birleşenler

aklı başına dir- : Akılsızca düşünce ve davranışlardan vazgeçmek. 114b-9

aklı başına gel- : Davranışların yanlışlığını sezerek doğru yolu bulmak. 19b-1, 22b-1 110b-15, 217b-4

aklı başından git- : Aşırı sevinç veya korkudan ne yapacağını şaşırmak. 14a-1, 22b-1, 217b-4

avazı ayyuka çık- : Sesini çok çıkarmak, göklere yükseltmek. 237b-14

başı aşağa düş- : Utanmak mahcup olmak. 43a/l

başı havaya git- : Başını vücudundan ayırmak. 204a-15

başı perran ol- : Başı uçmak, vücudundan ayırmak. 144b-8

başı yola koy- : Canını feda etmek. 150a-15

başın yola koy- : Canını feda etmek. 150a-15

başları kayusına düş- : Başlarının sıkıntıda olduğunu anlamak, derde binmek. 50b-2

elini suya degürme- : Temiz olmamak. 114a-9

gözü kana dön- : Çok kızmak, başı dönmek. 118a-14

kılı dikene dön-: Tüyleri diken diken olmak. 114a/15

nimet gözüne tur- : Nankörlük eden kimseye karşı söylenen ilenme sözü. Beddua etmek. 30a-8

yüzini dergâha tut- : Yüzünü dergâha dönmek. 227b-2

2. 3- Özne+ zarf+ fiil bağlantısı ile birleşenler

elin berk bağla- : Elini sıkıca tutmak. 31b-5

2. 4- Nesne+ yer tamlayıcısı+ fiil bağlantısı ile birleşenler

canı cehenneme ısmarla- : Öldürmek, hayatına son vermek. 39a-12, 48a-10, 73b-12, 90a-6, 104b-3, 124a-15, 145a-10, 165b-7, 205a-14, 214b-14, 217b-10, 252a-4

canı cehenneme vir- : Öldürmek, hayatına son vermek. 48a-14, 61b-11, 88a-2, 94b-8, 181a-11, 203b-15

günahı yüzine ur- : Suçunu açıkça söylemek. 216a-7, 31a-14

sözi kulağa koy(ma)- : Söylenen sözü dinlememek. 213b-12

sözi yerine gel- : Söylediği gerçekleşmek. 3b-5

suçı yüzüne ur- : Hatasını yüzüne söylemek. 31a-12

yüzi yere sür- : Secdeye yere kapanmak. 24a-10

yüzü yire ko- : Secdeye, yere kapanmak. 163a-10, 155a-11, 24a-14

yüz kaçmağa tut- : Kaçmaya yönelmek. 145a-10, 220a-15, 92a-14, 224b-2

2.5- Nesne+ zarf+fiil bağlantısı ile birleşenler

dil şad kıl- : Gönlü hoş, sevinmiş olmak. 11a-6, 149a-15

2.6- Yer tamlayıcısı+ özne+ fiil bağlantısı ile birleşenler

başından aklı git- : Ne yapacağını şaşırmak. 110a-7

2. 7- Yer tamlayıcısı+ nesne+ fiil bağlantısı ile birleşenler

canına od düş- : Çok üzülmek. 101b-11

canından ümid kes- : öldüğünü veya öleceğini düşünmek. 230a-13, 27a-1, 247a-3, 247b-15, 37b-9, 43a-4, 205b-14

fenaya yüz tut- : Yok olmaya yaklaşmak. 147b-12

gözüne uyku girme- : Uyuyamamak. 16a-11

2.8 Nesne+nesne+fiil bağlantısı ile birleşenler

göz kaş oyna- : Heyecanlanmak. 150b-1

3. Üç Öğeli Kalıplaşmış Birleşik Fiiller

Bu gruba girenler; yukarıda gösterdiğimiz fiilden önce gelen ve onun anlamını etkileyen özne, nesne, yer tamlayıcısı ve zarf gibi ad öğelerinden üçünün yan yana gelmesi ile oluşan birleşiklerdir.

dünyayı başına dar it- : Bir veya bir çok kimseyi çok sıkıntılı duruma sokmak. 29b-15

III. BÖLÜM

Dede Korkut Hikâyeleri

Bir gece yatağında **acı acı inle**di, ah etti.

acı acı inle- : 1.Ağrı sızı duymak 2.Üzülmek, üzüntü içinde kalmak. 169-12

İncinip **acı sözler söyle**me.

acı sözler söyle- : Hoşa gitmeyecek sözler söylemek, gönül incitmek. 24-2

Kara elbiseli dervişlere **adaklar ver**di.

adak ver- : Uğruna kurbanlar kesmek. 29-26

Alaca alaca mızraklar saplandı. Kara çelik öz kılıçlar çalındı, **ağzı düş**tü. Üç kanatlı kayın oklar atıldı, temreni düştü.

ağzı düş- : Şaşırmak. 55-3

Uruz der: **Ağzın kuru**sun ana, ana hakkı Tanrı hakkı olmamış olsaydı kalkarak yerimden doğrulaydım, yakan ile boğazından tutaydım.

ağzı kuru- : Beddua etmek, konuşamaz hale gelmesini istemek. 48-17, 45-16

Ak sakallı ihtiyarın **ağzına söv**dü.

ağzına söv- : Küfür etmek, ağır ve argo sözler kullanmak 26-27

Peygamberin kavli ile kız kardeşimi Beyreğe vereyim dedi. Üç kere **ağzından ikraz eyle**di, günahına tövbe eyledi. Dede Korkut dua eyledi.

ağzından ikraz(ödünç vermek, borç vermek) eyle- : Söz vermek. 67-3

Avsıl olmuş dana gibi **ağzının suyu ak**tı.

ağzının suyu ak- : Çok beğenip isteyecek duruma gelmek, imrenmek. 129-13

Ah ettiler, **akıl**ları **baş**ların**dan git**ti.

aklı baştan git- : 1. Çok korkudan veya çok sevinçten ne yapacağını şaşırmak. 2. Kafası çok yorulmuş olduğundan iyi düşünememek. 69-24, 103-3, 45-15, 58-9

Ondan beri **aklı**mı **fikrimi toparla**yamıyorum.

aklını fikrini toparlayama- : Kafası karışmak, sağlıklı düşünememek. 42-6

Dünya **alem gözüne karanlık ol**du.

alem gözüne karanlık ol- : Dünyası kararmak. 45-16

Der: Ağzın kurusun çoban, dilin çürüsün çoban, Kadir Mevla senin **alnına bela yaz**sın çoban dedi.

alnına bela yaz- : Beddua etmek. 45-17

Kafirler oğlana **aman ver**diler, elini çözdüler, gözünü açtılar.

aman ver- : Serbest bırakmak. 104-10

Dede Korkutun yüzüne baktı, de: Aleykesselam ey **ameli az**mış **fiili dön**müş, kadr Allah ak alnına bela yazmış!.

ameli az-: Belasını aramak, talihi dönmek. 65-22, 66-1

Oğlan der: kavat kızı ağabeyimin başına **and iç**mişim.

and iç- : Bir şey yapacağına ya da yapmayacağına kutsal bir şey tanık göstererek, yemin etmek.183-11, 207-5, 19, 20, 84-1, 15

Muhammed'e salavat getirdi, deve gibi bağırdı, **arslan gibi kükre**di, nara atıp haykırdı, yapayalnız kafire at tepti, kılıç vurdu.

arslan gibi kükre- : Sinirlenmek, hiddetlenmek. 108-8

O gün baka baka Kazan oğlu Uruz **aşka gel**di.

aşka gel- : Aşık olmak. 97-20

Kaza benze kızı gelini Kazan'a karşı gelip elini öptüler, **ayağına kapan**dılar.

ayağına kapan- : Kendini küçük düşürerek yalvarıp yakarmak. 202-24, 88-1

Fakat bana sen kötü yerde **ayak bağı ol**dun oğul dedi.

ayak bağı ol- : Birinin bir yere ya da işe gitmesine engel olmak. 94-26

Daha **aybını aç**arım belli bil dedi.

ayıbını aç- : Ayıbını ortaya çıkarmak. 84-20

Deli ozan geldi, baş indirdi, **bağır bas**tı, selam verdi.

bağır bas- : Selam vermek 81-27

Bağrım ile yüreğimi ne dağlıyorsun…

bağrım ile yüreğimi dağla- : Üzecek sözler söylemek. 171- 13

Bir beyim görünmüyor **bağrı**m **yan**ıyor.

bağrı yan- : Çok acı çekmiş; dert, sıkıntı, darlık, kahır görmüş; yaslı.102-25, 137-22, 29-25, 99-22

Anası karşı geldi, oğlancığını **bağrına bas**tı.

bağrına bas- : 1. Kucaklamak, kolları ile sararak göğsüne yaslamak. 2. Birini gözetip kayırmak, koruyup, yetiştirmek. 157-10, 65-19

Bir iki demedi, kafirlere kılıç vurdu, **baş kaldır**an kafirleri öldürdü.

baş kaldır- : İsyan etmek, ayaklanmak. 60-19

Ben Kanlı kafir eline varmadan o varmış bana **baş getir**miş olmalı dedi.

baş getir- : Öldürmek 124-9

Baş indirip selam verdiler.

baş indir- : Saygı göstermek. 61-16, 65-17

Başıma iş geldi arkadaş derim arkadaşlarımdan daha iyi dedi.

başa iş gel- : Bela, sıkıntı ile karşılaşmak. 75-11

Eğer çoban ile varacak olursam kudretli Oğuz beyleri benim **başı**m**a** kakınç **kak**arlar .

başa kak- : Yaptığı iyiliği yüzüne vurmak. 46-26

Dede gördü ki delinin canına geçmiş **başının derdine düş**müş.

başının derdine düş- : Başka bir şeyle ilgilenemeyecek kadar sıkıntılı, üzücü ve tehlikeli bir duruma çare bulmaya çalışmak. 68-23

Ne oturuyorsunuz, üzerinize düşman geldi, **başınızın çaresine bak**ın dedi.

başının çaresine bak- : Kimsenin yardımı olmadan kendi işini kendi yapmak, kendini zor durumdan kurtarmak. 199-15, 42-1

Kadir Allah ak alnına **bela yaz**mış!

bela yaz- : Sıkıntılı durumlara düşmek. 65-22

Senin **beli**n **öl**müş

Üzengiyi toplamayan **dizi**n **öl**müş.

Han kızı helalini tanımayan **gözü**n **öl**müş.

beli öl-: Üzüntü ve kederden ruhsal bir çöküntüye düşmek. 109-12

Kükremiş aslan geldiğinde **belini bük**müş.

beli bükül- : güçsüz kalmak, bir iş yapamaz duruma gelmek. 133-11

Hak Taala'ya Dumrul'un sözü hoş gelmedi. Bak bak, bre deli kavat benim birliğimi tanımıyor, birliğime şükür kılmıyor, benim ulu dergahımda gezin **benlik eyle**sin dedi.

benlik eyle-: Böbürlenmek. 114-2

Amma, kızın derdinden, **benzi sarar**dı.

benzi sarar- : Korku ve heyecandan yüzünün rengi değişmek. 153-5

Dirse Han burada oğlancığının sağ olduğunu bildi. Hanlar Hanı Bayındır oğlana **beylik ver**di.

beylik ver- : Hakimiyet vermek. 36-11

Ne diyorsun ne söylüyorsun

Göz açıp da gördüğüm

Gönül verip sevdiğim

Tatlı damak verip öpüştüğüm

Bir yastıkta baş koyup emiştiğim

bir yastıkta baş koy- : Evli bulunmak, acı ve tatlı günlerde birbirini desteklemiş olmak. 121-4, 70-20

Büyük dana evini **birbirine kat**mış.

birbine kat- : Karıştırmak. 18-21

Burada **boş laf ed**ip ne yapıyorsun, mademki er diliyorsun, varıp babanı kurtarsana, on altı yıldır esirdir dedi.

boş laf et- : Lüzumsuz konuşmak. 145-8

Mendilini aldı, **böğüre böğüre ağ**ladı.

böğüre böğüre ağla- : Katıla katıla ağlamak. 58-10

Pay Püre Bey bezirganlarını yanına çağırdı, **buyruk et**ti.

buyruk et- : Emir vermek. 59-10

Ana biliyor musun neler oldu

Gökyüzünden al kanatlı Azrail uçup geldi

Benim akça göğsümü

Hırıldatıp canımı alır olur

Babamdan can diledim ana vermedi

Senden **can dile**rim ana

can dile- : Ömür istemek. 119-1

Hasılı, halkın bunun yüzünden çok **canı yan**dı.

canı yan- : Acı duymak, acı çekmek. 154-1

Dünya tatlı can aziz

Canımı **kıy**amam belli bil

can kıy- : Ölmek. 118-16

Boyu uzun Burla Hatun bunu işitti, yüreği ile **canına ateşler düş**tü. Kırk ince belli kızın içine girdi, öğüt verdi.

canına ateş düş- : Çok endişelenmek. 47-16

Ak sakallı kara sakallı yiğitlerin **canını** çok **al**mışım.

canını al- : Öldürmek, hayatına son vermek. 115-4,153-22

Tutar benim ellerim tutmaz oldu

Titredi benim canım **cuşa gel**di

cuşa gel- : Coşmak. 114-13

Dürtüldükçe yerinden kalktı, elini yüzünü yıkamadan obanın o ucundan bu ucuna, bu ucundan o ucuna çarpıştı, **dedikodu yap**tı, **kapı dinle**di.

dedikodu yap- : Başkalarının hakkında ileri geri konuşmak. 18-19

Bir damla direk vururlar, o dama **destek ol**ur.

destek ol- : Yardım etmek. 25- 15, 25-15

Dilek dile, olur ki bir ağzı dualının hayır duası ile Tanrı bize bir topaç gibi bir çocuk verir..

dilek dile- : İstekte bulunmak. 24-7, 24-7, 24-12

Kafirin önünce yürüttün mü

Dili damağı kuruyup dört yanına baktırdın mı

Kara gözden acı yaşını döktürdün mü

Kadın ana bey baba diye bağırttın mı

dili damağı kuru- : Susuz kalmak. 100-2

Der: Ağzın kurusun çoban, **dilin çürü**sün çoban

dili çürü- : Beddua etmek. 45-1, 48-17

Senin **beli**n **öl**müş

Üzengiyi toplamayan **dizi**n **öl**müş.

Han kızı helalini tanımayan **gözü**n **öl**müş.

dizi öl-: Yürüyemez olmak 109-12

Öğlen varıp akşam gelmek olmaz, oğul sen mala **dört elle sarıl**.

dört elle sarıl- : Yapacağı işe büyük bir önem verip özen göstererek girişmek. 125-2

Sol tarafta Buğacık Melik'e Kıyan Selçuk oğlu Deli Durdar karşı geldi, sağ yanın kılıçladı, yere düşürdü. Altı dilimli gürz ile tepesine şiddetle vurup durdu, **dünya alem gözüne karanlık ol**du.

dünya alem gözüne karanlık ol- : Bayılmak, kendinden geçmek. 55-13

Yalan **dünya başına dar ol**du düdük gibi kan fışkırdı.

dünya başına dar ol- : Çok sıkıntıda kalmak. 144-20, 148-7, 154-13

Kervan gibi kondu göçtü

Onları da **ecel al**dı yer gizledi

ecel al- : Hayatın sona ermesi, ölmek. 36-15, 56-3

Anası duymadan **el altından buyur**du.

el altından buyur- : Gizli olarak istediğini yaptırmak, söylemek. 103-13

Ak boz atın üzerinden yere in

El bağlayıp o yiğide selam ver

el bağla- : Saygı gereği ellerini göbek üzerinde birleştirip beklemek. 180-23

Aruz ortaya Kur'an getirdi, hep beyler **el bas**ıp and içtiler.
el bas- : Yemin etmek, kutsal bir şey üzerine el koyarak and içmek. 207-5

Kapkayalar oynamadan yer oyuldu
Yaşlı beyler ölmeden **el boşal**dı
el boşal- : Herkesin kaçışması, obanın boşalması, dağılmak. 136-17

Tepe gibi et yığdı, göl gibi kırmızı sağdırdı. **El kaldır**dılar, dilek dilediler.

el kaldır- : Dua etmek. 24-12

Kan Turalı yüz örtüsünü sıyırdı açtı. Kız köşkten bakıyordu, **eli ayağı gevşe**di.

eli ayağı gevşe-: 1. Hareket etme gücü azalmak. 2. Bedensel boşalma içine girmek. 3. Yarı baygın duruma düşmek. 129-12

Şir Şemseddin atsa elin var olsun diyordu, güveyi atsa **elin kuru**sun, parmakların çürüsün…

eli kuru- : Beddua etmek. 81-4

Kadınların oturduğu otağa geldi, **eşiğini tut**tu oturdu.

eşiğini tut- : Evinin girişinde oturmak. 83-17

Evini çözdü, devesini bağırttı, kara koç atını kişnetti, geceyi gündüze kattı, göçtü.

evini çöz- : Çadırını dağıtmak. 135-7

Dede Korkutun yüzüne baktı, de: Aleykesselam ey **ameli az**mış **fiili dön**müş, kadr Allah ak alnına bela yazmış!.

fiili dön- : Yoldan çıkmak. 65-22, 66-1

Şöyleştiler fısıl fısıl
Kafirin **fiilini duy**dum
fiilini duy- : Sesini duymak. 48-3

Bezirganlar der: Yiğit yiğit bey yiğit, sen benim ünümü anla, sözümü dinle, on altı yıldır ki Oğuz içinden gitmiştik, fevkalade kafir malını Oğuz beylerine getiriyorduk. Pasının Kara Derbent ağzına **göğüs ver**mişidik, Evrük kalesinin beş yüz kafiri üzerimize saldırdı, kardeşim esir oldu, malımızı,rızkımızı yağmaladılar.

göğüs ver- : Düşmana karşı dayanmak, mücadele vermek. 60-9

Bu yiğidi gözüm gördü **gönlüm sev**di.

gönül sev- : İlk görüşte içi ısınmak, aşık olmak. 132-12, 134-25

Sen gideli hanım çapraz yatan alaca dağların avlanmamıştır ava bin **gönlün açıl**sın dedi.

gönlü açıl- : Rahatlamak, huzur içinde olmak. 167-26

Gök ile boy ölçüşen onun kalesi olur

Göz Kakarak **gönül al**an onun güzeli olur.

gönül al- : 1. Sevindirmek, hoşnut ettirmek. 2. Kırılan, gücenen bir kimseyi güzel söz ve davranışlarla yeniden hoşnut etmek. 126-16, 127-9

Göz açıp da gördüğüm

Gönül verip sevdiğim

gönül ver- : Aşık olmak. 121-2, 29-14, 71-22, 73-18, 74-5, 99-14

At arkasına aldım çıkdım diyesin

Gözüm **dön**dü **gönlü**m **git**ti

gönlü git- : Sevgisinden vazgeçmek. 140-7

Başını kaldırdı Dirse Han'ın yüzüne baktı. Sağ ile soluna **göz gezdir**di. Kara bağrı sarsıldı, bütün yüreği oynadı.

göz gezdir- : Sağa sola dikkatlice bakmak. 29-5

Kadir kor ise yapayım yıkayım

Göz kakarak gönül alan güzelinin boynunu öpeyim.

göz kak- : Göz kırpmak. 127-9

Adı güzel Muhammed'i yâda getirdi, kara dinli kafire **göz karart**tı, haykırdı, at sürdü karşı vardı, kılıç vurdu.

göz karart- : Karşısındakini korkutmak. 97-15

Bu halleri gördüğünde Kazan'ın kara süzme **göz**leri **kan yaşı dol**du.

gözü kan yaş dol- : Çok ağlamak, çok üzülmek. 43-3, 79-27, 99-6

Senin **beli**n **öl**müş

Üzengiyi toplamayan **dizi**n **öl**müş.

Han kızı helalini tanımayan **gözü**n **öl**müş.

gözü öl- : Göremez olmak. 109-12

Kara süzme **göz**lerin **fersizleş**meseydi.

Ağabeyim Beyrek diyeydim ozan sana

Yüzünü kara saç örtmeseydi

gözü fersizleş- : Bitkin düşmek. 80-2

At arkasına aldım çıkdım diyesin

Gözüm **dön**dü **gönlü**m **git**ti

gözü dön-: Çok sinirlenmek, her türlü kötülüğü yapacak duruma gelmek. 140-7

Ben Kazanın nimetini çok yemişim

Bilmez isem **gözü**me **dur**sun

Kara koçta cins atına çok binmişim

Bilmez isem bana tabut olsun

göze dur- : Nankörlük etmek 207-23

Bu şeyleri getirecek olursanız kız kardeşimi veririm, getirmeyecek olursan **göz**üm**e** **görünme**yesin.

göze görünme- : Ortadan kaybolmasını istemek. 67-23

Bre deli kavat

Gözümün **fersiz ol**duğunu ne beğenmiyorsun.

Gözü güzel kızların gelinlerin canını çok almışım

Sakalımın ağardığını ne beğenmiyorsun

gözü fersiz ol- : İhtiyarlamak. 115-1

Bre çoban karnın acıkmamışken, **gözü**n **karar**mamışken bu ağacı koparmaya bak

gözü karar- : Yapacağı işi sonuna kadar yapacağına inanmak. 47-3

Ağıllarda beyaz koyunum sana şölen olsun

Gözün kimi **tut**arsa

Gönlün kimi severse

Sen ona var

İki oğlancığı öksüz koma

gözü tut-: 1. Davranışı dolayısıyla birini beğenmek(beğenmemek). 2. Durumu dolayısıyla bir şeyi beğenmek(beğenmemek). 120-19

Böyle edince, kudretli Oğuz'un arkası, Bayındır Han'ın güveyisi Salur Kazan kaba dizinin üzerine çütü, **gözünü dik**erek Pay Püre Bey'in yüzüne baktı.

gözünü dik- : Sert sert bakmak. 58-12

Giderken Kazanın karanlık **gözünü uyku bürü**dü.

gözü uyku büre- : Çok uykusu gelmek. 191-9

Oğlan böyle diyince boncuk boncuk **göz**ünün **yaşı revan ol**du
göz yaşı revan ol- : Çok ağlamak. 49-2

Göğsü güzel koca dağlara **gün vur**unca.

gün vur- : Ortalığın aydınlaması. 21-22

Çapraz yatan Ala Dağlar'dan **haber aş**ar.

haber aş- : Haber ulaştırmak. 27-2

Vardılar Bayındır Han'ın tavlasından o iki atı getirdiler. Dede Korkut birine bindi, birini yedekte çekti, dostlar sizi **Hakka ısmarla**dım dedi gitti.

hakka ısmarla- : Allah'a emanet etmek. 65-17

Babana anana sağlık ile varacak olursan beni burada gelip **helallığa al**ır mısın dedi.

helallığa al- : Bir erkeğin bir kadınla evlenmesi, nikâhlanmak. 74-22

Bre **herze merze söyle**me, **kanına susa**ma.

herze merze söyle- : Boş, lüzumsuz konuşmak. 208-18

Hiddeti tutunca kara **taşı kül eyle**yen.

hiddet tut- : Sinirlenmek. 109-17, 114-21, 54-11, 61-19, 81-7

Kuşun alaca kanını, kumaşın temizini, kızın güzelini, dokuz katlı işlenmiş süsler elbise, cübbe hanlar hanı Bayındır'a **hisse çıkar**dılar.

hisse çıkar- : Ders almak. 89-4

Adı güzel Muhammed’e salavat getirdi, aslanın ensesini gözetip öyle bir yumruk vurdu ki, yumruk çenesine dokundu ufattı. Ensesinden tuttu belini yüzdü, sonra kaldırıp yere vurdu, **hurda haş ol**du.

hurda haş ol- : Perişan olmak.132-10

Gömleği görünce beyler **hüngür hüngür ağla**ştılar.

hüngür hüngür ağla- : Hep birlikte büyük bir üzüntü içinde olmak, ağlamak. 71-15

Durmadan kanını siliyor, kafirler üşüşüyor, kılıcını yalın eyliyor kafiri önüne katıp kovalıyor. Selcen Hatun bunu böyle gördü, **içine ateş düş**tü.

içine ateş düş- : Büyük bir acı ve üzüntünün etkisi altına girmek. 138-9

Çoban yıl tamam olunca, bende emanetin var, gel al dedi. Amma Oğuz’un başına felaket getirdin dedi. Çobanın **içine korku düş**tü.

içine korku düş- : Kendisine zarar getirecek bir durum olacağından kuşkulanmak, endişelenmek. 153-4

Karaca çoban sapan çatlattı, dünya alem kafirin **gözüne karanlık ol**du.
gözüne karanlık ol- : Düşmanı yenmek. 51-8

Çoban böyle diyince Kazan’a **kahır gel**di, tuttu yürüyü verdi.

kahır gel- : Üzülmek. 46-17

Bu halleri gördüğünde Kazan'ın kara süzme gözleri kan yaşı doldu, **kan damarı kayna**dı, kara bağrı sarsıldı. Yağız al atını ökçeledi, kafirin geçtiği yola düştü gitti.

kan damarı kayna- : Çok sinirlenmek, hiddetlenmek. 43-3

Soluma doğru baktığımda dayım Aruz'u gördüm

Baş kesmiştir **kan dök**müştür ganimet almıştır.

kan dök- : Öldürmek. 92-13, 15,19, 97-3,

Varıp destursuzca Bayındır Han'ın düşmanını bastıran, altmış bin kafire **kan kustur**an, Gaflet Koca oğlu Şir Şemseddin Dört nala yetişti.

kan kustur- : Birine çok acı çektirmek. 110-3, 126-1, 53-13, 19, 54-17, 154-18

Kara süzme gözlerine **kan yaş dol**du.

kan yaş dol- : Çok ağlamak, çok üzülmek. 29-7

Seni bilen bey oğulları ak çıkardı kara giydi

İhtiyarcık anan **kan yaş dök**tü.

kan yaş dök- : Çok ağlamak. 107-5

Beyreğin **kanı kayna**dı, edeple usul usul geri döndü.

kanı kayna- : Çok sevmek. 63-7

Bre herze merze söyleme, **kanına susa**ma, gel and iç dedi.

kanına susa- : Belasını aramak, kendisinin öldürülmesine yol açacak bir davranışta bulunmak. 208-18

Ben de kardeşimin **kanı**nı **almağa gid**iyorum dedi
kanı almağa git- : Birini öldürmeye gitmek. 46-20

Seni bilen bey oğulları ak çıkardı kara giydi

İhtiyarcık anan kan yaş döktü.

Aklı başından gitti, **kara bağrı sarsıl**dı.

kara bağrı sarsıl- : Çok üzülmek. 103-3, 145-9, 29-6, 43-3, 99-4

Kara başı bunaldı, darda kaldı.

kara başı bunal- : Sıkıntıya düşmek. 115-23, 46-3, 205-17, 206-17

O yiğit üzerine dehşetli **kara kara feryad kop**tu.

kara kara feryad kop- : Çok ağlamak 113-10

Böyle diyince **kararı kalma**dı, yürüyü verdi.

kararı kalma- : Vazgeçmek. 49-19

Dürtüldükçe yerinden kalktı, elini yüzünü yıkamadan obanın o ucundan bu ucuna, bu ucundan o ucuna çarpıştı, **dedikodu yap**tı, **kapı dinle**di.

kapı dinle- : İzinsiz insanları dinlemek. 18-19

Altın kadehim elimden yere düştü

Ağzımın içi buz gibi

Kemiklerim tuz gibi oldu

kemikleri tuz gibi ol- : Halsiz düşmek. 114-16

Yedi kafir beyi **kılıçtan geç**ti.

kılıçtan geçir- : Öldürmek. 88-22

Sarı elbiseli Selcen Hatun köşkten bakar

Kime baksa **aşk ile ateşe yak**ar

aşk ile ateş yak- : Aşık etmek. 131-27, 133-25, 134-18

Cuma günü okuyunca hutbe güzel. **Kulak ver**ip dinleyince ümmet güzel. Minarede ezan okuyunca müezzin güzel. Dizini bastırınca helalli güzel.

kulak ver- : Verilen nasihatleri dikkate almak, dinlemek. 17-23

Ademe sen taç giydirdin

Şeytana **lanet kıl**dın.

lanet kıl- : Beddua etmek. 148-26

Oğlum Uruz ok atınca hedef kalmış
Oğuz beyleri at sürünce **meydan kal**mış
meydan kal- : Korkudan ortalığı boş bırakmak. 43-1

Yürüyüp oğlu ulu gelin odasına geçireyim diyordum

Murat ile maksuda erdireyim diyordu

murat ile maksuda er- : Dileği gerçekleşmek, çok istediği şeye kavuşmak. 102-22, 102-23, 26-22, 142-12, 67-17, 69-12, 88-12

Büyük düğününe **mühlet koy**du.

mühlet koy- : Zaman vermek. 72-4

Beyreğin babasına anasına **müjdeye koştur**up gitti.

müjdeye koştur- : Güzel haber ulaştırmak. 86-26

Oğlu ile ikisini bir yede öldürün

Ocağını söndürün diye söyleştiler

ocağını söndür- : Çoluk çocuğunu yok etmek, evliliğini bitirmek. 104-24

Oğlu Kıyan Selçük'ün **ödü patla**dı. Oğuz Tepegöz'e kat etmedi, ürktü kaçtı.
ödü pat- : Çok korkmak. 154-19

Kazan'ı küçücük **ölüm tut**tu, uyudu. Meğer hanım, Oğuz beyleri yedi gün uyurdu. Onun için küçücük ölüm derlerdi.

ölüm tut- : Can çekişmek. 19-10

Bezirgan da **ön**lerin**e düş**tü, kılavuz oldu.
öne düş- : Rehber olmak, yol göstermek. 60-16

Alaca atlı Şökli Melik müthiş **pusu kur**muş.

pusu kur- : Tuzağa düşürmek. 170-20

Oğuz'un önünce geldi, çadırını diktirdi, **saf bağla**dı durdu.

saf bağla- : Sıraya girmek. 200-1

Öyle olunca sultanım, Karaca çoban **sapan çatlat**tı, dünya alem kafirin gözüne karanlık oldu.

sapan çatlat- : Çok atış yapmak. 51-6

Köpek Kazan'ın atının ayağına çap çap düşer, **sin sin sin**ler. Kazan bir sopa ile köpeği vurdu, köpek çekildi geldiği yola gitti.

sin sin sin- : Köpeğin yaltaklanması. 44-21

Günlerden bir gün Yigenek oturup beyler ile sohbet ederken, Kara Göne oğlu Budak ile uyuşamadı. Birbirine **söz atış**tılar.

söz atış- : Münakaşa etmek, tartışmak. 45-6

Hak Taala'ya Dumrul'un **sözü hoş gelme**di. Bak bak, bre deli kavat benim birliğimi tanımıyor, birliğime şükür kılmıyor, benim ulu dergahımda gezsin benlik eylesin dedi.

sözü hoş gelme- : Sözünü beğenmemek. 113-22

Uruz babasının **sözünü kırma**dı, çekilip geri döndü. Yerden yüce dağlar başına arkadaşlarını alıp çıktı.

sözünü kırma- : Sözünü dinlemek. 97-9

Ne gelirse benim kalçama gelsin diye elini arkasına vurur, yönünü öteye kalçasını kocasına **sözünü kulağına koyma**z. O Nuh peygamberin eşeği asıllıdır.

sözünü kulağına koymama- : Sözünü dinlememek. 19-7

Uruz'un **şefkat damar**ları **kayna**dı, kara süzme gözleri kan yaş doldu.

şefkat damarı kayna- : Çok acımak. 202-15

Hiddeti tutunca kara **taşı kül eyle**yen.
taşı kül eyle-: Çok kuvvetli olmak 109-17, 53-3

Kafirler **ters konuş**muşlar.

ters konuş- : Aksi fikir söylemek, anlaşamamak. 48-11

Sabahleyin yerinden kalkar, elini yüzünü yıkamadan dokuz bazlama ile bir kürek yoğurt bekler, doyuncaya kadar **tıka basa ye**r.

tıka basa ye- : Çok fazla yemek yemek. 18-11

Allah'ın verdiği **ümit kes**ilmesin.

ümit kes- : Artık ummaz olmak, olacağını beklememek, kavuşamayacağını anlamak. 176-2, 111-24, 71-1, 72-2, 142-22

Karanlık akşam olunca **vaf vaf ür**en

Acı ayran dökülünce çap çap içen

vaf vaf ür- : Köpek havlaması. 44-13

Adı güzel Muhammed'i **yad et**tiler.

yad et- : Anmak, hatırlamak. 88-17

Tane tane göz yaşı döküp ağladı, **yanık ciğerini dağla**dı.

yanık ciğerini dağla- : Çok yakın olan birini kaybetmek. 50-24

Kudretli Oğuz beyleri Beyrek için büyük **yas tut**tular.

yas tut- : Büyük bir acı çektiğini davranışlarıyla belli etmek. 71-1, 106-1

Onları da **ecel al**dı **yer gizle**di.

yer gizle- : Mezara girmek 36-15, 56-3

O gün namertler sapa **yer gözet**ti.

yer gözet- : Kaçacak yer aramak. 110-21, 54-26, 97-19

Bayındır Han'ın huzuruna vardı, **yere yüz koy**du.

yere yüz koy- : Saygı ile önünde eğilmek. 145-10

Verse dahi senin **yerini tut**amaz.

yerini tut- : 1. Daha önce görevinden ayrılan, yerine geçtiği biri kadar başarılı olmak. 2. Yerinin adamı, görevinin üstesinden gelir olmak. 107-23

Beylikten usanmadım **yiğitliğe doyma**dım.

yiğitliğe doyma- : Kahramanlığa doymamak. 116-12

Kadir Tanrı **yol ver**miş çıkıp gelmiş.

yol ver- : Müsaade etmek. 180-8

Yağız al atını ökçeledi, kafirin geçtiği **yola düş**tü gitti.
yola düş- : Bir zorunluluk sebebiyle yola çıkmak, yol almaya başlamak. 43-4, 74-25

Yolunda öldüğüm **kurban ol**duğum.

yolunda kurban ol- : Uğruna canını feda etmek, ölümü göze almak. 70-21

Kan Turalı ile kızı getirip gelin odasına koydular. Ozan geldi coşturucu havalar çaldı. Oğuz yiğidinin **yüreği kabar**dı. Kılıcını çıkardı yere çaldı, kertti, dedi ki:

yüreği kabar- : 1. Merak, kaygı, korku ve sıkıntı yüzünden derin bir soluk alma gereği duymak. 2. Midesi bulanmak.135-3

Anası oğlanın böyle diyince Kazan'ın aklı başından gitti, kara bağrı sarsıldı, bütün **yüreği oyna**dı, karanlık gözleri kan yaş doldu.

yüreği oyna- : Ansızın heyecanlanmak veya korkmak, tedirgin olmak. 103-3, 145-9, 29-6

Ne bağırıyorsun ne ağlatıyorsun

Bağrım ile **yüreği**mi ne **dağlı**yorsun.

yüreği dağla- : Acı çekmek, üzülmek. 49-9

Deli Dumrul babasından **yüz bul**mayıp sürdü anasına geldi.

yüz bul- : Kendisine gösterilen hoşgörüden yararlanma yoluna gidip şımarmak, hoşa gitmeyen davranışlarda bulunmak. 118-19

Böyle diyince Kudretli Oğuz beyleri **yüzlerini göğe tut**tular, el kaldırıp dua eylediler.

yüzlerini göğe tut- : Dua etmek. 58- 22

Günahınızı Muhammet Mustafa'nın **yüzü suyuna bağışla**sın.

yüzü suyuna bağışla- : Hz Peygamber'in(asm) hatırına değer verildiği için Allah'tan af dilemek. 189-7, 89-19, 150-25

Bu evi harap olası kocaya varalıdan beri daha karnım doymadı, **yüzü**m **gül**medi, ayağım papuç, yüzüm yaşmak görmedi der.

yüzü gül- : 1. Sevinci yüz hatlarından anlaşılır olmak. 2. Neşelenip sıkıntıdan kurtulmak, feraha kavuşmak. 18-1, 18- 13

Ağladı, Kadir Tanrı'dan dilek diledi, **yüzünü yere sür**dü.

yüzünü yere sür- : İsteğinin yerine gelmesi için secdeye kapanmak, yalvarmak. 108-7

Vay kudretli Oğuz'un imrenileni

Han Beyrek

diyip **zarı zarı ağla**dı.

zarı zarı ağla- : Bağıra bağıra ağlamak. 70-24

Dede Korkut'ta Yer Alan

1- Tek Öğeli Kalıplaşmış Birleşik Fiiller

1.1- Özne+fiil bağlantısı ile birleşenler

Bu alt gruptaki birleşiklerde fiilden önce gelen ad veya ad grubu fiile ya yalın halde ya da iyelik eki alarak bağlanmıştır.

(kara) bağrı sarsıl- : Çok üzülmek. 103-3, 145-9, 29-6, 43-3, 99-4

(kara) başı bunal- : Sıkıntıya düşmek. 115-23, 46-3, 205-17, 206-17

aklını fikrini toparlayama- : Kafası karışmak, sağlıklı düşünememek. 42-6

ağzı düş- : Şaşırmak. 55-3

ağzı kuru- : Beddua etmek, konuşamaz hale gelmesini istemek. 48-17, 45-16

ağzının suyu ak- : Çok beğenip isteyecek duruma gelmek, imrenmek. 129-13

ameli az-: Belasını aramak, talihi dönmek. 65-22, 66-1

ayak bağı ol- : Birinin bir yere ya da işe gitmesine engel olmak. 94-26

ayıbını aç- : Ayıbını ortaya çıkarmak. 84-20

bağır bas- : Selam vermek. 81-27

bağrı sarsıl- : Çok üzülmek. 103-3, 145-9, 29-6, 43-3, 99-4

bağrı yan- : Çok acı çekmiş olmak; dert, sıkıntı, darlık, kahır görmüş olmak; yaslı olmak. 102-25, 137-22, 29-25, 99-22

beli bükül- : Güçsüz kalmak, bir iş yapamaz duruma gelmek. 133-11

beli öl-: Üzüntü ve kederden ruhsal bir çöküntüye düşmek. 109-12

benlik eyle-: Böbürlenmek. 114-2

benzi sarar- : Korku ve heyecandan yüzünün rengi değişmek. 153-5

canı yan- : Acı duymak, acı çekmek. 154-1

canını al- : Öldürmek, hayatına son vermek. 115-4, 153-22

ciğerini dağla- : Çok yakın olan birini kaybetmek. 50-24

dili çürü- : Beddua etmek. 45-1, 48-17

dili damağı kuru- : Susuz kalmak. 100-2

dizi öl-: Yürüyemez olmak. 109-12

eli ayağı gevşe-: 1. Hareket etme gücü azalmak. 2. Bedensel boşalma içine girmek. 3. Yarı baygın duruma düşmek. 129-12

eli kuru- : Beddua etmek. 81-4

eşiğini tut- : Evinin girişinde oturmak. 83-17

evini çöz- : Çadırını dağıtmak. 135-7

fiili dön- : Yoldan çıkmak. 65-22, 66-1

fiilini duy- : Sesini duymak. 48-3

gönlü açıl- : Rahatlamak, huzur içinde olmak. 167-26

gönlü git- : Sevgisinden vazgeçmek. 140-7

gönlü sev- : İlk görüşte içi ısınmak, aşık olmak. 132-12, 134-25

gözü tut- : 1. Davranışı dolayısıyla birini beğenmek(beğenmemek). 2. Durumu dolayısıyla bir şeyi beğenmek(beğenmemek). 120-19

gözü dön-: Çok sinirlenmek, her türlü kötülüğü yapacak duruma gelmek. 140-7

gözü fersizleş- : Bitkin düşmek. 80-2

gözü karar- : Yapacağı işi sonuna kadar yapacağına inanmak. 47-3

gözü öl- : Göremez olmak. 109-12

gözünü dik- : Sert sert bakmak. 58-12

kan damarı kayna- : Çok sinirlenmek, hiddetlenmek. 43-3

kanı kayna- : Çok sevmek. 63-7

kararı kalma- : Vazgeçmek. 49-19

ocağını söndür- : Çoluk çocuğunu yok etmek, evliliğini bitirmek. 104-24

ödü patla- : Çok korkmak. 154-19

ölüm tut- : Can çekişmek. 19-10
sözünü kırma- : Sözünü dinlemek. 97-9

şefkat damarı kayna- : Çok acımak. 202-15

1.2- Nesne+fiil bağlantısı ile birleşenler

Bu alt grupta fiilden önceki ad veya ad grubu, fiile bir nesne bağlantısı ile bağlanmıştır.

acı söz söyle- : Hoşa gitmeyecek sözler söylemek, gönül incitmek. 24-2

adak ver- : Uğruna kurbanlar kesmek. 29-26

aman ver- : Serbest bırakmak. 104-10

and iç- : Bir şey yapacağına ya da yapmayacağına kutsal bir şey tanık göstererek, yemin etmek.183-11, 207-5, 19, 20, 84-1, 15

baş getir- : Öldürmek. 124-9

baş indir- : Saygı göstermek. 61-16, 65-17

baş kaldır- : İsyan etmek, ayaklanmak. 60-19

bela yaz- : Sıkıntılı durumlara düşmek. 65-22

beylik ver- : Hakimiyet vermek. 36-11

boş laf et- : Lüzumsuz konuşmak. 145-8

buyruk et- : Emir vermek. 59-10

can dile- : Ömür istemek. 119-1

can kıy- : Ölmek. 118-16

dedikodu yap- : Başkalarının hakkında ileri geri konuşmak. 18-19

ecel al- : Ölmek, hayatını sona erdirmek. 36-15, 56-3

el bağla- : Saygı gereği ellerini göbek üzerinde birleştirip beklemek. 180-23
el bas- : Yemin etmek, kutsal bir şey üzerine el koyarak and içmek. 207-5
el boşal- : Herkesin kaçışması, obayı boşaltmak. 136-17

el kaldır- : Dua etmek. 24-12

feryad kop- : Çok ağlamak. 113-10

göğüs ver- : Düşmana karşı dayanmak, mücadele vermek. 60-9

gönül al- : 1. Sevindirmek, hoşnut ettirmek. 2. Kırılan, gücenen bir kimseyi güzel söz ve davranışlarla yeniden hoşnut etmek. 126-16, 127-9

gönül ver- : Aşık olmak. 121-2, 29-14, 71-22, 73-18, 74-5, 99-14

göz gezdir- : Sağa sola dikkatlice bakmak. 29-5

göz kak- : Göz kırpmak. 127-9

göz karart- : Gözünü korkutmak. 97-15

gün vur- : Ortalığın aydınlaması. 21-22

haber aş- : Haber ulaştırmak. 27-2

herze merze söyle- : Boş, lüzumsuz konuşmak. 208-18
hiddet tut- : Sinirlenmek 109-17, 114-21, 54-11, 61-19, 81-7

hisse çıkar- : Ders almak. 89-4

kahır gel- : Üzülmek. 46-17

kan dök- : Öldürmek. 92-13, 15,19, 97-3, 23

kan kustur- : Birine çok acı çektirmek. 110-3, 126-1, 53-13, 19, 54-17, 154-18

kapı dinle- : İzinsiz insanları dinlemek. 18-19

kulak ver- : Verilen nasihatleri dikkate almak, dinlemek. 17-23

kurban ol- : Canını feda etmek. 30-13

lanet kıl- : Beddua etmek. 148-26

meydan kal- : Korkudan ortalığı boş bırakmak. 43-1

pusu kur- : Tuzağa düşürmek. 170-20

saf bağla- : Sıraya girmek. 200-1
sapan çatlat- :Çok atış yapmak. 51-6

söz atış- : Münakaşa etmek, tartışmak. 45-6

taht ver-: Hakimiyet vermek. 36-11, 26-14

yer gizle- : Mezara girmek. 36-15, 56-3

1.3- Yer tamlayıcısı+ Fiil bağlantısı ile birleşenler

Bu alt grupta, fiile bağlanan ad yönelme, bulunma ve çıkma durum ekleri alabildiği için bir yer tamlayıcısı niteliğindedir.

ağzına söv- : Küfür etmek, ağır ve argo sözler kullanmak. 26-27

aşka gel- : Aşık olmak. 97-20

ayağına kapan- : Kendini küçük düşürerek yalvarıp yakarmak. 202-24, 88-1
bağrına bas- : 1. Kucaklamak, kolları ile sararak göğsüne yaslamak. 2. Birini gözetip kayırmak, koruyup, yetiştirmek. 157-10, 65-19

başının çaresine bak- : Kimsenin yardımı olmadan kendi işini kendi yapmak, kendini zor durumdan kurtarmak. 199-15, 42-1

başının derdine düş- : Başka bir şeyle ilgilenemeyecek kadar sıkıntılı, üzücü ve tehlikeli bir duruma çare bulmaya çalışmak. 68-23

birbine kat- : Karıştırmak. 18-21

cuşa gel- : Coşmak. 114-13

el altından buyur- : Gizli olarak istediğini yaptırmak, söylemek. 103-13

göze dur- : Nankörlük etmek. 207-23
göze görünme- : Ortadan kaybolmasını istemek. 67-23

hakka ısmarla- : Allah'a emanet etmek. 65-17

helallığa al- : Bir erkeğin bir kadınla evlenmesi, nikâhlamak. 74-22

kanı almağa git- : Birini öldürmeye gitmek. 46-20

kanına susa- : Belasını aramak, kendisinin öldürülmesine yol açacak bir davranışta bulunmak. 208-18
kılıçtan geçir- : Öldürmek. 88-22

murat ile maksuda er- : Dileği gerçekleşmek, çok istediği şeye kavuşmak. 102-22, 102-23, 26-22, 142-12, 67-17, 69-12, 88-12

müjdeye koştur- : Güzel haber ulaştırmak. 86-26

öne düş- : Rehber olmak, yol göstermek. 60-16

1.4-Zarf+ Fiil bağlantısı ile birleşenler

Bu alt gruptaki kalıplaşmalarda, fiilden önceki ad fiilin zarfı görevindedir.

acı acı inle- : 1.Ağrı sızı duymak 2.Üzülmek, üzüntü içinde kalmak. 169-12

arslan gibi kükre- : Sinirlenmek, hiddetlenmek. 108-8

böğüre böğüre ağla- : Katıla katıla ağlamak. 58-10

dört elle sarıl- : Yapacağı işe büyük bir önem verip özen göstererek girişmek. 125-2

hurda haş ol- : Perişan olmak. 132-10

hüngür hüngür ağla- : Hep birlikte büyük bir üzüntü içinde olmak, ağlamak. 71-15

sin sin sin- : Köpeğin yaltaklanması. 44-21

vaf vaf ür- : Köpek havlaması. 44-13

2- İki Öğeli Kalıplaşmış Birleşik Fiiller

2. 1- Özne+ nesne+ fiil bağlantısı ile birleşenler

Bu gruba giren birleşiklerde, fiilden önceki ad öğeleri birden fazla olabilir. Buna göre bu gruptaki alt gruplar şöyledir.

gözü kan yaş dol- : Çok ağlamak, çok üzülmek. 43-3, 79-27, 99-6

gözü fersiz ol- : İhtiyarlamak. 115-1

gözünü uyku büre- : Çok uykusu gelmek. 191-9

göz yaşı revan ol- : Çok ağlamak. 49-2

2.2-Özne+ yer tamlayıcısı+ fiil bağlantısı ile birleşenler

aklı baştan git- : 1. Çok korkudan veya çok sevinçten ne yapacağını şaşırmak. 2. Kafası çok yorulmuş olduğundan iyi düşünememek. 69-24

2. 3- Özne+ zarf+ fiil bağlantısı ile birleşenler

kemikleri tuz gibi ol- : Halsiz düşmek. 114-16

sözü hoş gel(me)- : Sözünü beğenmemek. 113-22

2. 4- Zarf+ nesne+ fiil bağlantısı ile birleşenler

aşk ile ateş yak- : Aşık etmek. 131-27, 133-25, 134-18

kara kara feryad kop- : Çok ağlamak. 113-10

2. 5- Nesne+ yer tamlayıcısı+ fiil bağlantısı ile birleşenler

geceyi gündüze kat- : Çok çalışmak. 138-8

sözü kulağa koymama- : Sözünü dinlememek. 19-7

2.6- Yer tamlayıcısı+ zarf+fiil bağlantısı ile birleşenler

gözüne karanlık ol- : Düşmanı yenmek. 51-8

2. 7- Yer tamlayıcısı+ nesne+ fiil bağlantısı ile birleşenler

ağzından ikraz(ödünç vermek, borç vermek) eyle- : Söz vermek. 67-3

alnına bela yaz- : Beddua etmek. 45-17

başa iş gel- : Bela, sıkıntı ile karşılaşmak. 75-11

bir yastıkta baş koy- : Evli bulunmak, acı ve tatlı günlerde birbirini desteklemiş olmak. 121-4, 70-20

canına ateş düş- : Çok endişelenmek. 47-16

içine ateş düş- : Büyük bir acı ve üzüntünün etkisi altına girmek. 138-9

içine korku düş- : Kendisine zarar getirecek bir durum olacağından kuşkulanmak, endişelenmek. 153-4

2. 8- Nesne+ nesne+ fiil bağlantısı ile birleşenler

kan yaş dol- : Çok ağlamak, çok üzülmek. 29-7

kan yaş dök- : Çok ağlamak. 107-5

taşı kül eyle-: Çok kuvvetli olmak. 109-17, 53-3

3. Üç Öğeli Kalıplaşmış Birleşik Fiiller

Bu gruba girenler; yukarda gösterdiğimiz fiilden önce gelen ve onun anlamını etkileyen özne, nesne, yer tamlayıcısı ve zarf gibi ad öğelerinden üçünün yan yana gelmesiyle oluşan birleşiklerdir.

alem gözüne karanlık ol- : Dünyası kararmak. 45-16

dünya alem gözüne karanlık ol- : Bayılmak, kendinden geçmek. 55-13

dünya başına dar ol- : Çok sıkıntıda kalmak. 144-20, 148-7, 154-13

IV. BÖLÜM
AHMED-İ DÂ'İ DİVANI

Gül mevsüminde da'i eğer **ibret al**masa

Ola siyah-dil meger ol laleden beter

'ibret al- : Ders almak. 45-9

Her kim senünle **and iç**er ol yaru andadur

Ahdi gözet vefayı sakın bozma anda dur

and iç- : Yemin etmek. 56-1

Yolunda başın oynayanı **bindür ayağa**

Karşunda ayağın turanı tacıdar kıl

ayağa bindür- : Ayağa kaldırmak. 6-44

Ayru düşeli senden efendi

Canum cüdadur tenden efendi

ayru düş- : Ayrılıp başka yere gitmek. 188-1

Da iyi bir şive birle ışkına kul eyledi

İlle kim hicran elinden bir dem **azad et**medi

azad et-: serbest bırakmak. 93-7

Valsı hayale degşürüp endişe eylerem

Bu fikir içinde hayret ile **kal**mışam **baka**

baka kal-: Bir noktaya sürekli bakmak, şaşırmak. 13-23

İy kemer bi'llah kerem kıl biline kol salmagıl

İy kaba bir dem **bakatur**gıl dir-aguş itmegil

baka tur-: Bir noktaya sürekli bakmak, şaşırmak. 238-4

Süsen gibi temerrüd ile **baş çek**enlerün

Bağrı kanı-la yir yüzini lalezar kıl

baş çek- : Karşı gelmek, isyan etmek, itaatsizlik etmek. 6-43

Baş oynadum yolında anun bin firak ile

Hergiz müyesser itmedi bir gün visalini

baş oyna- : Hayatını tehlikeye koymak. 19-19

Sufi diler ki sa'yile iş **başa ilte** ol

Yarun kemal-i lutfına ben dutmışam

başa ilt- : Sona erdirmek, ikmal etmek. 58-4

Şahlar tapunda hake sürer efser-i serin

Başdan geçen ne kaygu yisün bir külah içün

başdan geç- : Baştan vazgeçmek, candan vazgeçmek. 310-6

Hiç bir kimesne ışk ile ol **baş**a **çık**madı

Başlar çıkar yürekde kim ol başa benzemez

baş çık- : Yaralar çıkmak. 170-3, (baş: yara)

Yoldaşun eger gitdise koldaş esen olsun

Kaygu yimegil börk içün ol **baş esen ol**sun

baş esen ol-: Sağ salim, rahat, sağlığı yerinde olmak. 233-1

Yolunda **başın oyna**yanı bindür ayaga

Karşunda ayagın turanı tacıdar kıl

başın oyna-: Hayatını tehlikeye atmak. 6-44

İy güzellik tahtına sultan olup **beglik sür**en

Hulk ile halkı düzüp hükmine münkad eyleye

beglik sür- : Beylik etmek, hüküm sürmek. 292-3

Ne denlü kim dürişürven şu bi-vefa hakına

Bayagıdan **beter eyle**r özin cefa hakına

beter eyle-: Daha kötüsü olmak. 98-1

Satun alma beni ben **bir pula degme**z kişiyem

Hayf ola benüm içün akça vü puldan çıkasın

bir pula değme- : Bir işe yaramamak, bir değeri olmamak. 213-3

Daiya maşuka çünkim ram olup **vir**mez **boyun**

La-cerem **el**in **ayag**ın **öp**üben yalvarası

boyın vir- : Boyun eğmek, itaat etmek. 248-7

Ger kahr u lutf iderse **boyun sun**mışam ana

Şeh naz iderse bendeyedür bende şeh-nüvaz

boyun sun- : İtaat etmek. 89-6

Ben **cana yit**düm ol can elinden

Ol şah u şengül fettan elinden

cana yit- : Katlanma derecesini aşmak, bıktırmak. 110-1

Naz u **cefa eyle**sen ah ile hasret benüm

Mihr ü vefa eylesen lutf ile ihsan senün

cefa eyle-: Eziyet etmek. 60-6

Her nefes bin kasd-ı can itmek dilersin itmegil

Bu **cefa**yı her zaman **it**mek dilersin itmegil

cefa it-: Eziyet etmek. 100-1

Gerek lutf it gerek naz u **cefa kıl**

Kamusı hak bilür zevk ü safadur

cefa kıl-: Eziyet etmek. 83-2, 103-5, 178-2, 190-7

Bu derd-i ışka aciz olup **çare bul**madı

Ol kim ilac ile onarur her sakameti

çare bul- : Derdine derman olmak. 57-6

Dai çün alur ömrümüzün dadını eyyam

Uş **dad al**alum biz dahı hengam ele girse

dad al- : Zevk almak. 127-7

İsfendiyar u rüstem eger milke **dem ur**a

Sen her kulunı rüstem ü isfendiyar kıl

dem ur- : Söz etmek, söz söylemek, konuşmak, soluk vermek. 6-39

Hicran sonucı valsa dönüp saz ola dai

Bu gamdan anun derdine **derman ol**a bir gün

derman ol- : İlaç çare olmak. 65-6, 71-6

Görürse rezmüni rüstem **ol**aydı aleme **destan**

Zira haybet alur her dem cem ü İsfendiyar andan

destan ol-: İran'ın ünlü kahramanı Rüstem'in babası. Asıl adı Zal'dır. 9-30

Saglıgun hakkı bana **destur vir**

Hadden **aş**dı intizarum hastayam

destur vir- : İzin vermek. 71-5

Devran çü senündür bugün iy ruh-ı cüvan-ı baht gel pir ögüdin dut

Kim iş ile hoş geçse yig ol ömr-i cüvani zevk ile safadan

devran eyle-: Talih, kader; devir, çağ. 3-32, 4-17, 5-10

Vardı civar-ı rahmete vü rahmet ana kim

Dirlik ide ki layık ola eyü adına

dirlik ed-: Bir arada yaşayan, çalışan kimseler arasında iyi geçim, güven, sevgi ve anlaşma hali. 24-35

Uykuyı düşde görem uşbu hayal ile ki göz

Uykuda **düş gör**üp ol düşde hayalün [göriser]

düş gör- : Rüya görmek. 331-1

Pendüme tutsan kulagun aç gözünden bendüni

Zira fursat **el vir**üp müşkiller asan eyledi

el vir- : El vermek, imkan vermek, yardım etmek. 17-17

Dai cihandan **el yu**dı vü cana kalmadı

Bu sırda gey ta acube hayrana kalmışam

el yu- : Vaz geçmek, el çekmek. 66-7

Daiye destur vir kim bursaya varam dahı

Kış yaragın eyleyem şimdi kim **elden iş gel**ür

elden iş gel- : İş yapabilmek. 319-2

Afv gör kim şunun gibi hasmı

Kim **getür**dün **ele** vü ahir-i kar

ele getür- : Ele geçirmek, elde etmek, yakalamak. 23-12

Visal-i yar **el**e **gir**mişde yarı **hoş gör**elüm

Visal elde iken ol ngarı **hoş gör**elüm

ele gir- : Ele geçmek, elde edilmek, yakalanmak. 33-1, 127-7

Da'inün çünkim duadan ayruga **ir**mez **eli**

Bes ola anun nisarı cevheri medh ü dua

eli ir- : Gücü yetmek, elinden gelmek. 8-27

Da'iya maşuka çün kim ram olup **ver**mez **boyın**

La-cerem **el**in **ayağın öp**üben yalvarası

el ayak öp- : Yalvarmak. 248-7

Sohbetün şartı budur ola sebük-ruh nedim

Saki **emred ol**a çün sade zenahdur çengi

emred ol-: Daha bıyık ve sakalı çıkmamış tüysüz genç. 101-3

Gül ile bülbülün ol zevk-ı şevkına analum

Figan u nale vü **feryad** u ah u zar **id**elüm

feryad id-: Bağırmak, çağırmak. 111-3

Her ki nergis gibi **göz dik**di bu ali kapuya

Gül gibi hoş güler ol nite ki nevber nergis

göz dik- : 1. Bir şeyi ele geçirmek istediğine kapılmak

2. Dikkatle gözünü ayırmadan bir yere ya da bir kimseye bakmak. 10-28, 249-6

Bir kara kaş kanda görse **göz kara eyle**r gönül

Ne bela imiş kişiye kaş ile göz karası

göz kara eyle- : Tehlikeye aldırmamak. 248-2

Rakibi gör gözedür kim komaz yüzine bakam

Ne **göz karart**tun i zalim bu bi-neva hakına

göz karart- : Göz komak, göz dikmek; hiçbir şeyi görmez hale gelmek, iradesini kaybetmek. 98-2, 149-1, 290-5

Öküş süret ki her nakkaş idüpdür

Bu resme kankısı **göz kaş id**üpdür

göz kaş id- : Göz kaş işaretleriyle isteklerini anlatmak. 113-1

Nergisün gönline **göz ko**r meger ol cazu gözün

Ya neden ışk odına oldı semender nergis

göz ko- : Bir kimseyi veya bir şeyi ele geçirmeyi amaçlamak. 10-1

Hergiz reva mı kim ana ben **göz kulag ol**am

Ol bir **sözüme dut**maya bir kez **kulagını**

göz kulak ol- : Korumak, bir şeyin korunmasında dikkatli olmak. 327-1

Şaz ol cihada **gam yi**megil gussa görmegil

İşün hemişe işaret ile iş ü cam ola

gam yi- : Üzülmek, mükedder olmak, endişe etmek. 13- 51

Ger anun şeker-lebinden **haber al**madunsa da'i

Bana sor anun safasın ki niçe zülal imiş ol

haber al- : Kendisine haber ulaşmak. 227-7

Ya rab ne **haber vir**di güle gonçe nihani ol bad-ı sabadan

Kim mürg-ı seher nale kılur işidüp anı her lahza nevadan

haber vir- : Haber ulaştırmak, haber bildirmek. 3-1

Saglıgun hakkı bana **destur vir**

Hadden **aş**dı intizarum hastayam

had aş-: Yetki sınırlarını aşmak. 71-5

Niçe görüp sevmesün talatunı can senün

Yüzüni gören **kal**ur karşuna **hayran** senün

hayran kal-: Şaşakalmak. 60-1, 284-6

Nimet halk üzre çokdur şükr idüp dirler ana

Kim **helal ol**sun eger na-hak dökerse kanumuz

helal ol-: Aferin takdire şayan bir iş yapıyorsun anlamında kullanılır. 94-6, 102-3,108-5

Gönlüm evin harabe diyü **hor tut**ma kim

Genc ü güher hazinesi viran içindedür

hor tut-: Değersiz saymak. 119-6

Anber nesim olup çü saba urdı subhıdem

Saki sabuh ile bizi **hoş dut** bu subhıdem

hoş dut- : İyi davranmak, sevgi göstermek. 267-1, 13-34, 13-37

Hoş-baş olup **hoş eyle** başun bade bade gitmedin

Nuş eyle bade gül varakı bada gitmedin

hoş eyle-: Hoş görmek, hoşgörü göstermek. 312-1

Devran çü senündür bugün iy ruh-ı cüvan-baht gel pir ögüdin dut

Kim iş ile **hoş geç**se yig ol ömr-i cüvani zevk ile safan

hoş geç- : İyi yaşamak. 3-32, 16-8, 187-2, 305-4

Visal-i yar ele girmişde yarı **hoş gör**elüm

Visal elde iken ol nigarı **hoş gör**elüm

hoş gör- : Hoş görmek, hoşgörü göstermek. 33-1, 33-2, 33-3, 33-4, 33-5

Bir buseyile va'de virüp **can al**ur gözün

Geçdüm gerekmez andan eger hun-baha ise

can al-: Öldürmek. 193-5

Dai kuluna bir nefes **vir**sen **icazet** kapuda

Görse ki kullık babına ihlas ile kul niçedür

icazet vir-: İzin vermek. 266-7

Maşuka çün girişmeyile remz ider bize

Her müdde i kim anı görür **içi kan geç**er

içi kan geç- : İçi kan ağlamak, belli etmeyerek çok üzülmek. 218-6

Halik-ı zü'l-menn ezelde **ihtiyar it**miş seni

Tali-i hoş fal-ı hürrem bahtiyar itmiş seni

ihtiyar it-: Seçme, seçilme, yeğleme; kendi isteğiyle davranma, iş görme; yaşlı, kocamış. 20-1, 111-1, 126-5, 281-5

Zülf-i müşkin kokusın kokulayalı bu gönül

Düşdi **ilden ile** miskin oluban sevdayi

ilden ile düş- : Çok yer gezmek, diyar diyar dolaşmak. 207-5

Sufi diler ki say ile **iş başı**na **ilte** ol

Yarun kemal-i lutfına ben dutmışam umid

iş başa ilet- : İşi bitirmek, işi sonuçlandırmak. 58-4

Ben la'übali olduguma ta ne urma sen

Aşık ne **iş** kim **işle**r ise serseri olur

iş işle- : İş yapmak. 241-6

Ne **işler işle**dün iy çarh-ı gaddar

Ki sense ejdeha-yı ademi-h ar

işler işle- : Başına iş açmak, dert açmak, başına iş çıkarmak. 26-26

Şular ki **yolına can vir**di cümle **kan ağla**r

Şular ki yüze güler cana can imiş bildük

kan ağla- : Büyük bir üzüntü içinde bulunmak, çok acı ve çile çekmek. 232-3, 76-4

Bagışlar **suçını** da'i kılundur

N'ola kişi kişiye **kan bagışla**r

kan bağışla- : Canını bağışlamak, kanının akmasını önlemek. 239- 7

Yar ol durur bu yolda ki bin başa kalmaya

Agyari gör ki bir baş içün **kan baha um**ar

kan baha um- : Kan bedeli istemek. 217-5

Öldürme begüm aşıkı yazuktur esirge

Na-hak yire gel **gir**me sakın **kana** hazırcuk

kana gir- : Birisini öldürmek veya öldürmek. 123-6

Bildük ol huni gözün kim canumuz kasdındadur

N'ola na-hak yirde **kan it**mek dilersin itmegil

kan it-: Kan dökmek. 100-2, 213-6

Her kim ki sana olmaya münkad u muti ol öz **kanına susa**r

Ur boynını kim boynınadur şer ile kanı yegdür bu gazadan

kanına susa- : Belasını aramak, ölümüne sebep olacak davranışta bulunmak. 3-30

Müdde i kavliyle **kanuma gir**mek ne reva

Bir bu kim kan idesin bir dahı kuldan çıkasın

kanına gir- (metinde kanuma gir-): Birisini öldürmek veya öldürtmek. 213-6

Ol selami kim anun ruhü'l-emindür elçisi

Ravzadan **karşu gel**ür ta zim içün rızvan ana

karşu gel- : Karşısına gelmek, karşısına geçmek, karşılamaya gelmek, karşılamak için gelmek. 27-8

Çün el urasın feth ile nusret kılıcına tevfik-i ezelden

Çün **kasd id**esin çekmege ol tir ü kemanı takdir-i kazadan

kasd id- : El vurmak, el atmak. 3-21

Zülfi çün **kaydum gör**üp bir müşkilüm hall eylemez

Kankı veche **yüz dut**am kim ola düşvarum genez

kaydın gör- (metinde, kaydum gör-, kaydun gör-) : Yardım edip, çektiğim güçlüğün çaresine bakmak. 43-1

Yoldaşun eger gitdise koldaş esen olsun

Kaygu yimegil börk içün ol **baş esen ol**sun

kaygu yi- : Kaygı çekmek, tasalanmak. 233-1

Gayret odına yandı vücudum şu resme kim

Sinem **kebab ol**updur [u] bagrum biriştedür

kebab ol-: Kebab gibi yanmak. 67-6

Sen hüsn ü letafetde **kemale ir**eliden

Hur u melek ü cinn ü beşer reşk iledürler

kemale ir-: Olgunlaşmak. 114-5

Kopdı **kıyamet kopa**lı kametün

Zelzelete'sְ-sa ati şey'ün azim

kıyamet kop- : 1.Kıyamet günü gelmek. 2. Bir yerde çok gürültü patırtı kavga, telaş olmak. 255-6

Ger **kin id**esin veger muhabbet

Senden kamusı atadur iyi dost

kin id-: Gizli düşmanlık. 59-2

Sag u soldan müluk-ı hefi-iklim

Kavşurup **kol** önünde kayser var

kol kavşur- : El kavuşturup saygı göstermek, el pençe divan durmak. 23-5

Cemali iy gül-i handan vefa kıl aşıka çendan

Ki dai **kul ol**up candan yaza medhünde divanlar

kul ol-: Hizmetkar, köle olmak. 146-9, 152-7, 167-7, 205-6, 206-6, 293-6

Aşüfte kılur aklımu ol zülf-i binaguş

Azade özüm **kul id**er ol serv-i kaba-puş

kul id-: Hizmetkar, köle olmak. 284-1

Da iyi bir şive birle ışkına **kul eyle**di

İlle kim hicran elinden bir dem azad etmedi

kul eyle-: Hizmetkar, köle olmak. 93-7

Sürahi gerçi dir kulkul **kulak tut**maz ana hiç gül

Hezar destan ile bülbül hezar okursa destanlar

kulak tut- : Kulak vermek, dinlemek, iyi anlamak üzere dinlemek. 146-4

Hergiz reva mı kim ana ben **göz kulag ol**am

Ol bir **sözüme dut**maya bir kez **kulagını**

kulağını sözüne dut-: Sözünü dinlemek. 327-1

Müdde i dillü sıfat ger merk idüp **kuyruk bula**r

Avlagıl [sen] anı ki şir-i şikar itmiş seni

kuyruk bula- : Kuyruk sallamak, yaltaklanmak. 20-18

Işkun yolında **laf ur**ana gey hüner gerek

Işk ile pençe dartmaga merdane er gerek

laf ur- : Yüksekten atmak, atıp tutmak, böbürlenmek. 140-1

Heman ben **kal**mışam **mahrum** arada

Gairb ü müflis ü miskin ü mehcur

mahrum kal-: Yoksun olmak. 316-4

Ger peri sini melekke benzede **ma'zur tut**

Bi-edebdür ademi olsa dimezdi bu kelam

ma'zur tut- : Affetmek, mazur görmek, hoş görmek. 29-6

Gah lalenün bu cam ile aklını **mest id**üp

Geh nergisün bu hamr ile gözin humar kıl

mest id-: Sarhoş; mest, kendisinden geçercesine haz duyan. 6-20, 9-1, 44-7, 179-3

Dai şu resme ışkın ile **mest ol**up durur

Kim sur ünin işitse meger anda ayıla

mest ol-: Sarhoş; mest, kendisinden geçercesine haz duyan. 137-7, 142-3, 160-2, 299-7

İncü dişüne can u gönül **meyl id**er görüp

Dürr-i yetime kim ola kim müşteri degül

meyl id-: Meyil, eğilim, sevgi, sevme. 69-4, 69-6

Yolunda fidi kılsa kulun tendeki canın

Minnetler ide canına iy can u cihanı

minnetler id-: Bir iyilik yapan akarşı kendini borçlu görmek. 173-5

Düşmen-i kem- ömre hilmühdür senün **mühlet vir**en

Gerçi ol gafil niçe gün kendüye magrurdur

mühlet vir- : Belirli bir süre vermek. 5-19

Benzer ki hüsne garre olup **naz id**er bize

Bu cevr ü bu cefası anun ol gururadur

naz id-: İsteksiz gibi görünmek. 53-6, 55-2, 77-6, 89-3, 129-6, 175-3

Lal-i lebünde haşiyet-i ruh vardur ol

Kankı ölüye **ur**dı **nefes** kim diri degül

nefes ur-: Üflemek. 69-3

İşidiüp adunı **kork**ar sıda **ödi** mahafetden

Hususa hışm ile bir kez nazar kılursan a daya

ödi kork- : Ödü kopmak, ödü patlamak, çok korkmak. 21-21

Çü baga hil at-i rengin geyüdi bad-ı hazan

Çınara **pençe ur**up sevi bi-karar idelüm

pençe ur- : pençe vurmak, pençeleşmek. 111-4

Işkun yolında **laf ur**ana gey hüner gerek

Işk ile pençe dartmaga merdane er gerek

pençe dart- : Pençeleşmek, vuruşmak, çarpışmak 140-1

Dai sürahi tolıcak eydün nedime kim

Varsun şaraba **rehn ko**sun bu makaleyi

rehn ko- : Esir tutmak. 75-7

Gögüs döger nakare vü sancak **saçın yol**ar

Eydür nefir ü zar ile tabl u alem kanı

saçın yol- : Üzüntüden dövünmek. 24-7

Otur yarun ile zevk eyle da'i

Safa sür işret it hoş yara karşu

safa sür- : Zevk içinde yaşamak. 156-5, 156-5, 224-4

Bir yüz durur yüzün görene yüz **sefa vir**ür

Bir ben durur benüm kim anun bin nişanı var

safa vir- : Zevklendirmek. 46-2, 259-4

Bagışlar **suçını** da'i kılundur

N'ola kişi kişiye **kan bagışla**r

suçını bağışla- : Hatasını affetmek, kusurunu bağışlamak. 239-7

Eger sahib-garez men eyler ise

Kulak tutma **sözine** haşa sultan

sözine kulak tut- : Birinin verdiği öğüde uymak. 320-4

Yarın **şefaat it**mek içün pişrev olup

Ömr ile devleti kodular sana yadigar

şefaat it-: Birinin bağışlanmasını dileme. 25-8

Evc-i saadet üzre **bul**ur talii **şeref**

Anun ki muttasıl nazarı kevkebündedür

şeref bul- : Onurlanmak. 68-2, 23-41

Daiya hakdan iricek tevfik

Varalum **tevbe-i nasuh** idelüm

tevbe-i Nasuh it-: Bir daha bozmamak üzre tövbe etmek. 256-5

Gül mevsüminde **tevbe kıl**a her ki badeden

Ol tevbeyi kabul ide mi gafiü'z-zünub

tevbe kıl-: Tövbe etmek. 285-3

Daiyi işidürem **tevbeye gel**miş bugün ol

Yani zahid mi olupdur yahod ancak mı içer

tevbeye gel-: Tövbe etmek. 201-7

Vaslı hayalin sevda idelden

Yandum yakıldum hicran elinden

yanup yakıl- (metinde, yandum yakıl-, yandı yakıl-) : Çok acı çekmek. 110-2

Bu melahat ki bugün hüsn ile ilyas dutar

Yüzini görmese bir dem kamu il **yas dutar**

yas dut- : Üzüntü duymak. 189-1

Gül yanaguna öykinüp özin **yile vir**ür

Bazer bu fitneyi ana bad-ı seher kılur

yile vir- : Heder etmek, mahvetmek. 249-5

Sufi nedür ki rind ile bihude cengi der

Yoldan çıkarmak ister anı kuru pend ile

yoldan çıkar- : Yoldan çıkarmak, doğru yoldan çıkarmak kötü yola sevketmek, azdırmak. 40-6

Bin zahidi bir şiveyile **iled**e **yoldan**

Kafir gözün ol kasd ile imana gelüpdür

yoldan iled- : Yoldan çıkarmak, baştan çıkarmak. 52-6, 57-3

Şular ki **yolına can vir**di cümle **kan ağla**r

Şular ki yüze güler cana can imiş bildük

yoluna can vir- : Uğruna ölmek. 232-3

Zülfi çün **kaydum gör**üp bir müşkilüm hall eylemez

Kankı veche **yüz dut**am kim ola düşvarum genez

yüz dut-: Yönelmek, meyletmek. 43-1

Humar **zahmet id**erse tolu tolu sunalar

Kadehde cüra kamayup anı tamam içeler

zahmet id-: Zahmet, sıkıntı çekmek. 259-3

Can tuhfesini turfedür ol cana iletmek

Benzer şuna kim **zireyi kirmana ilet**mek

zireyi kirmana ilet-: Tereciye tere satmak. 176-1

Ahmed-i Dâ'i'de Yer Alan

1. Tek Öğeli Kalıplaşmış Birleşik Fiiller

1.1-Özne+Fiil Bağlantısı İle Birleşenler

Bu alt gruptaki birleşiklerde fiilden önce gelen ad veya ad grubu fiile ya yalın halde ya da iyelik eki alarak bağlanmıştır.

baş çek- : Karşı gelmek, isyan etmek, itaatsizlik etmek. 6-43

baş oyna- : Hayatını tehlikeye atmak. 19-19

boyın vir- : Boyun eğmek, itaat etmek. 248-7

boyun sun- : İtaat etmek. 89-6

el ur- : El vurmak, el atmak. 3-31

el yu- : Vaz geçmek, el çekmek. 66-7

eli ir- : Gücü yetmek, elinden gelmek. 8-27

emred ol-: Daha bıyık ve sakalı çıkmamış tüysüz genç olmak. 101-3

feryad it-: Bağırmak, çağırmak. 111-3

göz dik- : 1. Bir şeyi ele geçirmek istediğine kapılmak. 249-6

göz karart- : Göz komak, göz dikmek; hiçbir şeyi görmez hale gelmek, iradesini kaybetmek. 98-2,

haber al- : Kendisine haber ulaşmak. 227-7

ihtiyar it-: Seçme, seçilme, yeğleme; kendi isteğiyle davranma, iş görme; yaşlı, kocamış olmak. 20-1, 111-1, 126-5, 281-5

kol kavşur- : El kavuşturup saygı göstermek, el pençe divan durmak. 23-5

kulak tut- : Kulak vermek, dinlemek, iyi anlamak üzere dinlemek.146-4

saçın yol- : Üzüntüden dövünmek. 24-7

1.2- Nesne+fiil bağlantısı ile birleşenler

Bu alt grupta fiilden önceki ad veya ad grubu, fiile bir nesne bağlantısı ile bağlanmıştır.

‘ibret al- : Ders almak. 2. Dikkatle gözünü ayırmadan bir yere ya da bir kimseye bakmak.10-28, 45-9

and iç- : Yemin etmek. 56-1,

azad it-: Serbest bırakmak. 93-7

başın oyna-: Hayatını tehlikeye atmak. 6-44

dad al- : Zevk almak. 127-7,

derman ol- : İlaç çare olmak. 65-6, 71-6

destan ol-: İran’ın ünlü kahramanı Rüstem’in babası. Asıl adı Zal’dır. 9-30

destur vir- : İzin vermek. 71-5,

devran eyle-: Talih, kader; devir, çağ. 3-32, 4-17, 5-10

dirlik et-: Bir arada yaşayan, çalışan kimseler arasında iyi geçim, güven, sevgi ve anlaşma halinde olmak. 24-35

el ayak öp-: 1. Yalvarmak. **2.** Dalkavukluk etmek. 248-7

göz kaş it- : Göz kaş işaretleriyle isteklerini anlatmak. 113-1

haber vir- : Haber ulaştırmak, haber bildirmek. 3-1

helal ol-: Aferin takdire şayan bir iş yapıyorsun anlamında kullanılır. 94-6, 102-3,108-5

icazet vir-: İzin vermek. 266-7

iş işle- : İş yapmak, yapmak. 241-6

kan bağışla- : Canını bağışlamak, kanının akmasını önlemek. 239- 7

kan it-: Kan dökmek. 100-2, 213-6

kebab ol-: Kebab gibi yanmak. 67-6

kıyamet kop- : 1.Kıyamet günü gelmek. 255-6

kin it-: Gizli düşmanlık etmek. 59-2

kul eyle-: Hizmetkar, köle olmak. 93-7

kul it-: Hizmetkar, köle olmak. 284-1

kul ol-: Hizmetkar, köle olmak. 146-9, 152-7, 167-7, 205-6, 206-6, 293-6

laf ur- : Yüksekten atmak, atıp tutmak, böbürlenmek. 140-1

mest it-: Sarhoş; mest, kendisinden geçercesine haz duymak. 6-20, 9-1, 44-7, 179-3

mest ol-: Sarhoş; mest, kendisinden geçercesine haz duymak. 137-7, 142-3,160-2, 299-7

meyl it-: Meyil, eğilim, sevgi, sevmek. 69-4, 69-6,

minnet id-: Bir iyilik yapan akarşı kendini borçlu görmek. 173-5

naz it-: İsteksiz gibi görünmek 53-6, 55-2, 77-6, 89-3, 129-6, 175-3

nefes ur-: Üflemek. 69-3

pençe ur- : Pençe vurmak, pençeleşmek. 111-4

şefaat it-: Birinin bağışlanmasını dilemek. 25-8

tevbe kıl-: Tövbe etmek. 285-3

tevbe-i Nasuh it-: Bir daha bozmamak üzere tövbe etmek. 256-5

zahmet it-: Zahmet, sıkıntı çekmek. 259-3

1.3- Yer tamlayıcısı+ Fiil bağlantısı ile birleşenler

Bu alt grupta fiile bağlanan ad yönelme, bulunma ve çıkma durumu ekleri alabildiği için bir yer tamlayıcısı niteliğindedir.

ayağa bindür- : Ayağa kaldırmak. 6-44

başa ilet- : Sona erdirmek, ikmal etmek. 58-4,

başdan geç- : Baştan vazgeçmek, candan vazgeçmek. 310-6,

cana yit- : Katlanma derecesini aşmak, bıktırmak. 110-1

ele getür- : Ele geçirmek, elde etmek, yakalamak. 23-12

ele gir-: Ele geçmek, elde edilmek, yakalanmak. 127-7

tevbeye gel-: Tövbe etmek. 201-7

1.4-Zarf+ Fiil bağlantısı ile birleşenler

Bu alt gruptaki kalıplaşmalarda, fiilden önceki ad fiilin zarfı görevindedir.

ayru düş- : Ayrılıp başka yere gitmek 188-1,

hoş gör-: Kusuru anlayışla karşılamak. 33-1

baka kal-: Bir noktaya sürekli bakmak, şaşırmak. 13-23

baka tur-: Bir noktaya sürekli bakmak, şaşırmak. 238-4

beter eyle-: Daha kötüsü olmak. 98-1

cefa eyle-: Eziyet etmek. 60-6

cefa it-: Eziyet etmek. 100-1

cefa kıl-: Eziyet etmek. 83-2, 103-5, 178-2, 190-7

hor tut-: Değersiz saymak. 119-6

hoş eyle-: Hoş görmek, hoşgörü göstermek. 312-1

hayran kal-: Şaşakalmak. 60-1, 284-6

mahrum kal-: Yoksun olmak. 316-4

2- İki Öğeli Kalıplaşmış Birleşik Fiiller

Bu gruba giren birleşiklerde, fiilden önceki ad öğeleri birden fazla olabilir. Buna göre bu gruptaki alt gruplar şöyledir:

2.1-Özne+ yer tamlayıcısı+ fiil bağlantısı ile birleşenler

iş başa ilet- : İşi bitirmek, işi sonuçlandırmak. 58-4,

kulağını sözüne tut-: Sözünü dinlemek. 44-12

2. 2- Nesne+ yer tamlayıcısı+ fiil bağlantısı ile birleşenler

zi'reyi kirmana ilet- : Kirman'a kimyon götürmek, tereciye tere satmak. 176-1

2.3- Yer tamlayıcısı+ nesne+ fiil bağlantısı ile birleşenler

elden iş gel- : İş yapabilmek. 319-2,

sözüne kulak tut- : Birinin verdiği öğüde uymak. 320-4,

2. 4- Yer tamlayıcısı+ yer tamlayıcısı+ fiil bağlantısı ile birleşenler

ilden ile düş- : Çok yer gezmek, diyar diyar dolaşmak. 207-5,

2.5- Özne+ zarf+ fiil bağlantısı ile birleşenler

baş esen ol-: Sağ salim, rahat, sağlığı yerinde olmak. 233-1

2.6- Özne+ nesne+ fiil bağlantısı ile birleşenler

içi kan geç- : İçi kan ağlamak, belli etmeyerek çok üzülmek. 218-6,

SONUÇ

Tezimizde Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait olan Yunus Emre'nin Divanı, Dânişmend-nâme, Dede Korkut ve Ahmed-i Dâ'i'nin Divanı incelenmiştir. Bu eserlerin her biri ayrı bir yüzyıla aittir. Bu eserler dönemin dil özelliklerini en iyi şekilde yansıtan ayna niteliğindedir.

Yaptığımız çalışmada metinler ayrı ayrı incelenerek anlamca deyimleşmiş birleşik fiiller tespit edilmiştir. Ayrıca eserler ve yazarları hakkında ve dil açısından taşıdıkları önem belirtilmiştir.

Çalışmamızda, incelediğimiz eserlerde bolca deyimlere rastladık. Bu da bizlere deyimlerin anlatımdaki önemini ve üsluptaki akıcılığı sağladığını gösteren bir delil olduğu kanaatini oluşturdu.

Türkçenin yapısındaki esneklikten dolayı her öğeyle her öğenin yan yana gelerek deyim üretilebildiğini gördük. Örneğin Yunus Emre de;

can feda kıl-: Hayatının uğruna ölümü bile kabul etmek 9-2, 155-5 (Nesne+nesne+fiil),

elden ele düş- : Bir çok kimsece alınıp bakılmak ya da kullanılmak. 143-6 (Yer tamlayıcısı+ yer tamlayıcısı+ fiil), Dânişmend-nâme de**,**

aradan götür- : Ortadan kaldırmak, öldürmek. 8a/5 (Yer tamlayıcısı+Fiil),

aklı az-: Aklı gitmek, duygularına göre hareket etmek. 11a-3(Özne+fiil)

- Yunus Emre'nin Divan'ında yapı olarak deyimlerin her örneğinin olduğunu sadece Fiil+özne+fiil bağlantısının olmadığını,
- Dânişmend-nâme de üç öğeli kalıplaşmış birleşik fiillere sadece bir örneğe (**dünyayı başına dar it- :** Bir veya bir çok kimseyi çok sıkıntılı duruma sokmak. 29b-15),
- Dede Korkut'ta iki öğeli bağlantıların sayı olarak daha fazla olduğunu,

- Ahmed-i Dâ'i de ise diğer eserlere göre iki öğeli örneklerin daha az olduğunu üç öğeli yapıya ise hiç rastlamadığımızı söyleyebiliriz.

Yunus'ta ve Dede Korkut'ta şahit olduğumuz sadeliği ve Tükçeye ait özgün söyleyişi Dânişmend-nâme ve Ahmed-i Dâ'i nin Divanın'da göremedik.

- Yunus Emre'nin Divan'ında (XIII. yy), Eski Anadolu Türkçesi'nin şekil özelliklerini daha çok yansıttığını,
- "gönül" kelimesiyle elliden fazla deyim kullandığını ve iki öğeli deyimleşmiş birleşik fiillerin hemen hemen her şeklinin kullanıldığını,
- Dânişmend-nâme (XIII. yy) de "ve" bağlacı yerine "u" bağlacının(baş u can oyna-,can u dilden dinle-, can u baş oyna-) tercih edildiğini, Arapça ve Farsça deyimlerin daha çok olduğunu (hurd u ham it-, huruşa gel-…) tespit ettik.
- Dede Korkut'ta (XIV. yy) beddulara ve ikilemelere bağlı deyimlerin diğer eserlere göre daha fazla olduğunu gördük.

Dede Korkut ve Dânişmend-nâme gibi eserlerimizin Anadolu'nun coğrafik durumu ile Türklerin, gelenek, görenek, hayat tarzının incelenmesi açısından ortak bir eser olduğu kanaatine vardık.

Ahmed-i Dâ'i (XV. yy) de yardımcı fiillerden "kıl-" fiilinin daha çok kullanıldığını ve aynı kelimeyle başka yardımcı fiiller kullanılarak farklı deyimlerin yapıldığını ("cefa" kelimesiyle et-, kıl-, eyle-, "hoş" kelimesiyle eyle-, gör-, tut-,) gördük.

Bütün bunlarla beraber özellikle Dede Korkut ve Yunus'un gerek şekil gerek anlatılan konular bakımından yetişen nesle hazmettirilerek öğretilmesinin şart olduğunu bir kez daha hatırlamış olduk. Çünkü bu eserlerde Türk milletinin hayat felsefesini, dini algılayışını, yaşam tarzını, gelenek ve göreneklerini bulmak mümkündür.

Yüksek lisans tezi olarak kısıtlı bir zamanda incelemek zorunda olduğumuz eserlerin bize göstermiş olduğu gerçek; bu konuda yapılması gereken daha bir çok çalışma olduğu ve meselenin çok boyutlu incelenmeye muhtaç olduğu gerçeğidir.

KAYNAKÇA

- Aksoy, Ömer Asım, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1,2, İnkılâp Kitap Evi, İstanbul 1995.
- Bakırcıoğlu, N. Ziya, Yunus Emre Divanı Ötüken Yayınları, İstanbul, 2006
- Beyzadeoğlu, Süreyya, Şinasi Durub-ı Emsâli Osmaniye (Araştırma-İnceleme) MEB yayınları, İstanbul 2003.
- Çakıcıoğlu, Erdal, Deyimler Sözlüğü, Şimşek Yayınları, İstanbul, 2004.
- Demir, Necati, Dânişmend-namenin Dil Özellikleri Konya-1996
- Duymaz, Recep, Atalar Sözü, Gökkubbe yayınları, İstanbul 2005. s. 33,34
- Emir, Sabahat, Deyimler Sözlüğü, Emir Yayınları İstanbul 1983.
- Ergin, Muharrem, Dede Korkut Kitabı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2006
- Eyüpoğlu, E. Kemal, Şiirde ve Halk Dilinde Atasöleri ve Deyimler, İstanbul 1975.
- Korkmaz, Zeynep, Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi) Ankara TDK 2003.
- Özmen, Mehmet, Ahmed-i Dâ’i Divanı TDK, Ankara, 2001
- T.D.T.C. Osmanlıcadan Türkçeye Cep Kılavuzu, İstanbul 1935.
- Tanyeri, M. Ali, Örnekleriyle Divan Şiirinde Deyimler Akçağ Yayınları, Ankara 1999.
- Türkçe Sözlük, TDK yayınları, Ankara 2005.